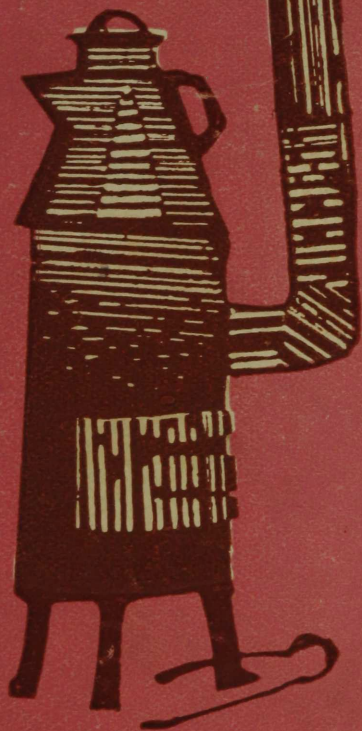

ВСЕМ МИРЕ!

73654

ANNA PAAS
UUS VAHETUS

ANNA PAAS

UUS VAHETUS

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“
TALLINN 1968

E
P 01

KUJUNDANUD H. VIRES

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

73654

I. UNISTUSTE LÄVEL

1

Kaheksanda auditooriumi ukse taha oli kogunenud juba umbes kolmkümmend inimest. Väliselt moodustasid nad üsna kirju pildi. Siin oli madrusemütse, kulinud ja narmendavaid sõdurisineleid, luitunud palituid, idamaa triibulisi hõlste, laiakäiseline punaste käänistega tšerkessikuub, padrunirida rinnal ja kinžall hõbe-naastudega kaunistatud vöö küljes. Ei olnud ainult korralikke moodsaid ülikondi ja mantleid. Kust neid võeti, kui seitse aastat kestnud sõda oli kogu maa nagu luuaga paljaks pühkinud.

Nüüd oli sõjajumal küll oma apla suu sulgenud, ent ka maa oli vaene. Kõike tuli alustada otsast: luua pea-aegu tühjale kohale, ja luua paremini, nii, et piisaks kõigile, et kaoks viletsus ja elu poleks enam kiratsemine.

Sõjas ei saa läbi ilma komandörideta, tööstuses — ilma insenerideta, kultuuri alal — ilma teadlasteta.

Ja siin nad nüüd seisidki — üks väike osake tulevastest rahvamajanduse, teaduse ja kultuuri edasiviijatest, seljas katkenud sinelid ja luitunud palitud, ise täis erutust. Vene keele eksam oli neile viimaseks pähkliks sissepääsul uude õppeasutusse — Petrogradi Ülikooli töölisfakulteeti. Siia võeti vastu linna- ja maatöölisi, samuti otse sõjaväest tulnuid, kellel oli vähemalt kolmeaastane tööstaaž ja lähetuskiri kas partei-, kom-somoli- või ametiühinguorganitelt.

Need kolmekümne ümber siin ukse taga ei osanud keegi hästi vene keelt. Sellest tuli ka nende südamevärin enne vene keele eksamit. Teistest rohkem närvitses väike, Aliis Karu, kes oli otsekui ära eksinud oma kohmakasse, isa sinelist õmmeldud mantlisse, mille lõige ja tegumood oma loojat just ei kiitnud. Visalt püüdis tütarlaps süveneda vene keele grammatikasse, mida ta närviliselt lehitses. See nääpsuke, vesihallide, veidi pungis silmadega, lapselikult ümarate põskede ja kahe pika linavärvilise patsiga tütarlaps näis elav ja sõbralik, kuid kogu tema olekust paistis ühtlasi midagi kartlikku, mis ei sobinud ta kärmete, veidi kärsitute liigutustega. Kõigist ootajaist paistis ta noorim, võib-olla oma väikese kasvu, aga võib-olla ka lapselikult argliku hoiaku tõttu. Aliis oli küll maast-madalast tööd teinud, kuid nõutava tööstaaži tõendit tal ei olnud. Lähetuskirja muretses talle isa, vana revolutsionäär, endine meremees.

Hommikul tütart teele saates oli isa öelnud:

«Vaata, tüdruk, et sa mulle ega endale häbi ei tee! Kui oled kord otsustanud, ära siis tagane. Arvad aga, et hammas peale ei hakka, võta labidas. Ka labidatööd on palju ja ka see on vajalik.»

Aliis oli otsustanud õppimise kasuks ja kodus oli ta päris kindel, et tuleb kõigega toime. Nüüd aga võtsid hirm ja kärsitus üha enam võimust.

Auditooriumi uks avanes. Lävele ilmus vanaldane, lihtsalt rõivastatud ja ninaotsale vajunud prillidega naine, nimekiri käes.

«Velli Parm!»

Teiste tagant trügis esile pikk kõhn tüdruk, seljas pruunikasroheline maavillasest riidest mantel, peas samast riidest müts, mille alt paistis kohev juukse-tukk.

Järgmisel hetkel seisis Velli juba keset avarat ruumi, mille parempoolses seinas olid üksteise peale laotud koolipingid. Vastasseinas akna all paiknesid paar lauda ja mõned toolid. Ühe laua taga istusid mees ja naine, nähtavasti eksamineerijad.

«Istuge!» ütles mees ja osutas käega kõrval oleva laua suunas.

Velli istus kahe sinelikandja kõrvale, keda ta oli näinud juba ukse taga.

Laual olid tindipott, sulepea ja puhtad paberilehed, mille kõrvale toetus ühe sinelikandja värisev käsi. Velli suu kippus vägisi muigele, sest mehe kulunud sinel ja üle vasaku põse kulgev arm kõnelesid, et ta polnud sõja-aastaid sooja ahju peal veetnud, nüüd aga värises käsi sulepead hoides. Samas märkas Velli, et ka tema enda käsi teeb vönkeid.

«Noh, alustame siis,» ütles naine, kes oli neid nimekirja järgi sisse kutsunud. «Kõigepealt kirjutage paberilehe vasakule nurgale oma nimi ja kuupäev, siis aga kuulake ja kirjutage, mis ma teile ette ütlen. Olge täiesti rahulikud ja ärge rutake. Kui midagi meelest läheb või pole arusaadav, siis küsige.»

Krabises paber ja kolm sulge tonksasid kordamööda tindipotti. Velli sulg näis kuidagi imelikult kare ja kriipis. Tähed tulid nurgelised ning värisev käsi vedas paberile kohmakaid, ebahühtlasi ridu. Varem oli Velli oma ilusa käekirja üle uhke olnud. Nüüd aga olid konarlikud tähed ja vinka-vönka looklevad read kaugel ilust. Ja jumal teab, kui palju veel vigu tuleb! Velli püüdis kõigest väest kirjutada täpselt seda, mida kuulis.

Kui etteütlus lõppes, korjas eksamineerija täiskirjutatud paberilehed kokku ja pani teise laua taga istuvate komisjoniliikmete ette, kus hakkas tööle punane pliiats. Algas eksami suuline osa: tuli teksti lugeda ja vastata grammatikaküsimustele. Velli vastas hästi, kuid luges kogeldes ning sõnalõppe kugistades.

Kui viimaks öeldi, et on kõik, tormas Velli uksest välja, nutumaik suus. Kellelegi pilku heitmata jooksis ta koridori kõige kaugemasse nurka. Ukse taga seisjad järgnesid talle, nagu oleks ta neid magnetiga enda külge tõmmanud.

«Noh, kuidas läks?» rünnati Vellit igast küljest.

«Ei tea... pärast öeldakse.»

«Aga su oma mulje? Kuidas ise arvad?»

«Kukkusin vist läbi.»

Ümberolijate näod tõsinesid. Vangutati kahetsevalt pead ja pöörduti ukse juurde tagasi, et küsitleda järgmist väljatulijat.

Üksi jäänud, toetas Velli kumiseva pea vastu külma seina ja sulges silmad. Kuidas ta ometi võis nii palju vigu teha?! Omateada oli ta ju täiesti rahulik ja tähelepanelik olnud. Punase pliiatsiga parandatud sõnad tant-sisid ja kukerpallitasid õnnetu eksamitegija silmade ees. Teadmine, et ta on läbi kukkunud, et ihaldatud õppeasutuse ukсед on tema ees suletud, tõi pisarad kurku ja silma. Kui teda nüüd vastu ei võeta, peab ta õpingud jälle terveks aastaks edasi lükkama. Millal ta niiviisi ülikooli lõpetab! Ja missuguse näoga viib ta oma lähetskirja tagasi parteikomiteesse ning ütleb, et kukkus läbi. Velli näris närviliselt huuli ja neelas pisaraid.

Äkki tundis ta, et keegi puudutab ta kätt. Velli ees seisis nääpsuke tüdruk ning vaatas oma pikerguste hallide, veidi pungis silmadega talle aralt otsa.

«Ärge olge nii mures,» sõnas ta tasa. «Ma arvan, et te ei kukkunud läbi.»

«Miks te nii arvate?»

«Ma usun, nad võtavad arvesse, et me pole venelased. Ega meid siis muidu poleks eraldi eksamineerima hakatud.»

Velli tundis kergendust. Ta ulatas tütarlapsele käe ja oleks tahtnud talle öelda mõne sooja sõna, aga seal hüüti ukselt: «Aliis Karu!» ning tütarlaps sammus ukse poole.

Ka Velli läks ukse taga ootajate hulka, kes olid nüüd kobaras pika kõhna brüneti ümber. Too jutustas õhinal, kuidas ta *ы* asemel ikka *u* oli kirjutanud.

«Oled vist lätlane?» küsiti.

«Lätlane jah,» naeris poiss. «Lätlane ütleb ikka *была* asemel *била*.»

Hakati lõbusalt jutustama, milles keegi oli vene keelega jänni jäänud. Ja kui viimane ootaja oli sisse kutsutud, oldi omavahel juba enam-vähem tuttavad ning räägiti sellestki, kelleks keegi soovib saada.

Mehed olid peaaegu eranditult demobiliseerunud punaväelased, tüdrukud aga, eriti eestlased ja lätlased, enamasti valge terrori survele sünnimaalt põgenenud. Peaaegu kellelgi polnud siin vanemaid ega omakseid.

Kui ka viimane ootajaist oli number kaheksaga märgitud ukse taga ära käinud, saabus pinev vaikus. Kõi-

kide silmad olid suunatud uksele. Ärevust püüti varjata aknalauale trummeldamisega või edasi-tagasi kõndimisega. Väike Aliis oli taas süvenenud oma grammatikasse, kuigi praegu polnud selleks enam vajadust. Viimaks ilmus ukسلävele tuttav hallipäine naine. Jälle vaatas ta üle ninaotsa vajunud prillide ootajatele, naeratas julgustavalt ja lausus:

«Komisjon jõudis otsusele, et olete vene keele eksami kõik läbi teinud. Õppetöö algab esmaspäeval kell üheksa hommikul. Tunniplaanid pannakse selleks ajaks välja. Kas kellelgi on küsimusi?»

Mõni hetk püsis vaikus, nagu vajaks see, mis praegu öeldi, aega kuulajate teadvuseni jõudmiseks. Siis hakkas koridor sumisema nagu mesipuu. Avaldati rõõmu, sooviti üksteisele õnne. Viimaks otsustati koos ühiselamusse minna.

Väike Aliis Karu, kes ikka veel oma grammatikaga tegeles, lõi raamatu kinni ja astus arglikult Velli poole.

«Kas te tahaksite minuga ühes toas elada?» küsis ta.

«Tahaksin küll,» naeratas Velli, kellele see väike, kohmakas rüüs tüdruk oli meeldima hakanud.

2

Teel ühiselamusse said Aliis ja Velli juba lähemalt tuttavaks. Selgus, et mõlemad olid Eestist hiljuti salaja üle piiri Venemaale põgenenud. Tollal polnud see mingisugune erakordne nähtus. Nõukogudemaa oli ju ainuke riik, kus leidsid kodu ja lahket vastuvõttu iga teise riigi inimesed, keda sünnimaal ähvardas nende veendumuste pärast vangla või veel halastamatum saatus.

«Ega ma nii väga tahagi töölisfakulteeti minna,» tunnistas Aliis äkki täiesti ootamatult.

«Kuidas ei taha?» ei taibanud Velli.

«Ei taha tõesti,» kinnitas Aliis. «Isa sunnib. Mina tahaksin hoopis lauljaks saada.»

«Lauljaks?»

Aliis noogutas. Ta nägu oli surmtõsine.

«Olete laulmist õppinud?»

«Ei ole.»

«Aga kust te siis võtate, et teist võib laulja saada?» küsis Velli üllatunult.

«Ega minagi poleks sellele mõttele tulnud, vähemalt mitte nii ruttu,» seletas Aliis. «Aga selle kulaku õde, kelle juures ma Eestis süviliseks olin, on Tallinnas muusikakoolis lauluõpetaja. Ta suvitas oma venna juures ja kuulis kord, kui ma põllul laulsin. Sellest peale tuli ta tihti heinamaale või põllule minu juurde ja palus mul laulda. Tema leidiski, et minust võib laulja saada. Ta ütles, et mul on väga hea kuulmine ja ilus hääl... Nõnda hakkasin ka ise uskuma. Aga teie vist ei kiida seda kavatsust?»

«Ärge sellega praegu kiirustage. Kui edaspidi selgub, et teil on eeldusi lauljaks saada, võite ju ka laulmist õppima hakata.» Paremalt lohutust Velli ei leidnud.

Nad olid jõudnud suure neljakorruselise tumehalli maja ette, mis pidi saama nende tulevaseks eluase-meks.

Kui Aliis ja Velli ühiselamus neile määratud tuppa astusid, leidsid nad sealt juba kolm elanikku eest. Kaks neist olid eesti tüdrukud, kolmas valgevenelanna. Eestlannad olid õeksed — Klaara ja Leeni Pungart. Ka nemad olid sündinud ja kasvanud Eestis ning 1919. aastal kodukohast lahkunud. Vanem õde Klaara unistas matemaatikaõpetaja kutsest, noorema voodi kohal aga rippus viiul. Valgevenelanna Hanna Koltšakova oli pruunisilmaline lopsakakasvuline tugev tüdruk. Neljateistkümneandast eluaastast peale oli ta kulaku juures talutüdrukuks olnud. Nüüd, kus tal oli juba kümneaastane tööstaaž, oli külanõukogu ta õppima saatnud tingimusega, et pärast hariduse omandamist peab oma kodukülla tagasi pöörduma. Kogu ta varandus paiknes puust kastikeses koiku all. Ainult balalaika rippus voodi kohal seinal.

«Musikaalsed tüdrukud,» mõtles Velli mänguriistu silmitsedes. Aliis aga, kes polnud veel kunagi balalaikamängu kuulnud, tõttas kohe Hannalt pärima, kas selle pilli saatel laulda ka saab.

«Või veel!» imestas Hanna. «Balalaika saatel võib laulda ja isegi tantsida.»

Sisse astus ühiselamu komandant veel ühe tüdrukuga, kellel oli suur raske kohver käe otsas.

«Noh, neiukesed, lükake oma kõikud koomale,» hüüdis komandant juba ukselt. «Tõin teile veel ühe elaniku, Siberi neiu. Peame ka tema jaoks ruumi leidma.»

Uus toakaaslane Niina Kuibina oli rahvuselt vene-läänna. Tal oli rõugearmiline nägu ja väikesed hallid silmad, mis vaatasid avalalt ja sõbralikult.

«Pange ometi kohver käest!» soovitas Klaara. Nähes aga, et tulija ikka veel nõutult ringi vaatab, võttis Klaara kandami ja asetask selle keset tuba seisva pika neljanurgelise laua alla. Lükkanud Niinale istme, hakkas ta kohe voodeid koomale nihutama.

«Sellest saab meie toavanem,» otsustas Velli, jälgides, kuidas Klaara põrandapinda jagas.

Voodeid oli toas viis, elanikke aga juba kuus. Kolmel voodil olid tarvilikud magamisriided, neljandal lebas ainult kahtlase puhtusega madrats, viiendalt vaatas vastu paljas hõõveldamata laudadest põhi.

Rünnati komandanti, et see muretseks veel ühe voodi ja puuduvad magamisriided.

Komandant, keskealine soldatisinelis ja sonimütsis mees, sügas nõutult kõrvatagust.

«Ei ole,» laotas ta käsi.

«Tuleb leida!» tähendas Klaara rangelt.

«Leida, leida,» osatas komandant. «Aga ütelge, olge lahked, kust ma neid leidma pean?»

«Aga paljaste laudade peal või paljal põrandal ei saa ju ometi magada,» ei andnud Klaara järele.

«Saan aru, kullakesed, saan aru,» ägas mees, pühkides suure punase taskurätikuga oma nägu ja kaela, «aga võtta pole mul enam kusagilt mitte midagi. Minu hoole all pole ainult teie tuba. Inimesi on juba praegu palju rohkem, kui ette nähtud, ja neid tuleb kogu aeg juurde. Tänavale ei saa kedagi jätta. Mis aga edasi saab...» komandant laotas käsi.

«Kas siis ikka tõesti enam midagi ei leidu?» usutles Klaara. «Vaadake kõik kohad veel kord hästi läbi. Me palume teid väga.»

Komandant ohkas, nilpsas punaka vurruotsa keelega suhu ja hakkas seda mõtlikult närima. Hetke pärast tõs-

tis ta parema käe nimetissõrme püsti, keeras sõjaväelasliku uljusega kannal ringi ja sammus südilt ukse poole.

«Mees imes vist vuntsiotsast mingisuguse päästva idee välja,» järeldas Velli.

«Käpard,» lõi Klaara lootusetult käega.

«Aga kui tal tõepoolest ei ole enam midagi anda,» seisis Aliis komandandi eest.

«Pole see asi ühtegi nii hull,» ägestus Klaara. «Muidugi pole praegu kerge varustada, aga hea tahtmisega võiks siiski midagi ära teha.» Ta tegi mehelike sammudega paar tiiru üle toa, istus siis oma voodi servale ja lausus pahuralt nina kirtsutades:

«Õieti pole see ju minu asi. Minul on ase käes ja seda ma enam ära ei anna.» Vähe aja pärast hakkas ta aga endamisi arutama, mis siis ette võtta, kui komandant tõesti enam midagi ei leia.

Äkki prantsatas midagi vastu ust. Uks paiskus valla ja nähtavale ilmus komandandi lai selg, seejärel vana kitsuke, musta läikiva vahariidega kaetud kušett, mille teist otsa hoidis tulipunase peaga jässakas poiss, kelle nõbinaline nägu oli üleni täpiline nagu tedremuna. Kui kušett oli ukse kõrvale nurka paigutatud, kumardas punapea tüdrukute poole ning raporteeris laia, heasüdamliku naeratusega: «Fjodor Smolin, teie vasakpoolne naaber.» Enne kui tüdrukud jõudsid midagi vastata, oli uljas naaber juba kadunud ukse taha, kust kostis veel: «Nägemiseni!»

«Jälle omamoodi suurus,» muigas Leeni.

«Noh, nüüd olen vist teid kõiki küllaldaselt varustanud!» ruttas ka komandant minekule, küllap vist selleks, et edasistest mangumistest pääseda. Aga ta eksis.

«Kas ei saaks veel midagi siia palja põhjaga koi-kusse?» peatas väike Aliis teda leebe naeratusega.

Noh, mis säärastega teha! Komandant pani käed rinnaile ja kinnitas ausõnaga, et tal tõesti enam mitte ühtegi madratsit ei ole. Kui aga keegi soovib ise endale madratsit ömmelda, siis võib ta anda selleks present. Nõel ja niit olgu omast käest. Ka põhku ja hõövlilaaste leidub veel keldris. Kui tüdrukutel on padjapüüre, võib neisse põhku ja laaste ajada ning padjad saavad missu-

gused! Tekke on kogu ühiselamu kohta ainult kümme-
kond ja needki juba ära jaotatud. Kellel tüdrukutest
on rohkem voodilinu, see võiks neile midagi vahele
ömmelda, ja tekk ongi valmis.

«Aga kellel pole voodilinu ega ka midagi vahele öm-
melda, mis see peab tegema?» torkas Velli.

«Noh, siis... siis...» ning komandant tõmbas jälle
vuntsiotsa mõtlikult suhu.

«Aga... oodake!» hüüdis ta vähe aja pärast, sõrm
taas püsti. «Tulge minuga kaasa!» viipas ta Vellile.

Velli läks. Tagasi tuli ta umbes veerand tunni pärast,
kaenlas punane sulgpadi, taevassinine flanelitekk ja
kaks voodilina.

«Kas komandant avastas uue lao?» muigas Klaara.

«Komandandil pole tõesti muud anda kui peoga põhku
ja kamaluga hõövlilaaste,» seletas Velli. «Isegi see pre-
senditükk, millest ta soovitas madratsit ömmelda, on
ülени auke täis. Kogu selle varanduse,» osutas ta toodud
esemetele, «sain Fjodorilt. Temale oli selle jätnud sõber,
kes lubanud mõne päeva pärast järele tulla, aga ei tul-
nud. Fjodor olevat seda juba mitu kuud paigast paika
vedanud, nüüd aga otsustanud annetada ühiselamule ja
eelkõige... kellelegi meist.»

«Ohoh!», «Vaata see on kena!», «Milline tore poiss!»
«Mis siis muud, kui jagame ära! Kellele mida vaja on?»
sumisesid tüdrukud.

«Minu arvates peaksid need saama Aliisile,» ütles
Velli.

«Ei-ei, miks minule?» tõrjus Aliis. «Mina sõidan
homme Kroonlinna ja toon endale ema käest. Täna
magan niisama... palitu all.»

Nüüd tõusis Niina toolilt, kus ta oli seni vaikides
teiste askeldusi pealt vaadanud. Sõna lausumata avas
ta oma suure kohvri, võttis sealt puhta voodilina ja
padjapüüri ning ulatas need Aliisile.

«Jäägu see seal pealegi Vellile, teie aga võtke täna-
seks need, toppige padjapüür põhku või hõövlilaaste
täis ja tehke endale ase sinna voodisse, kus on madrats.»

Kui Aliis padjapüüriga ukse poole astus, palus Niina
teda veidi oodata. Kobanud jälle kohvris, tiris ta sealt
välja veel triibulisest riidest madratsikoti ja padjapüüri.

«Sooh, läki siis nüüd põhku otsima,» sõnas ta ja läks koos Aliisiga välja.

Õhtul olid tüdrukud sunnitud juba varakult oma asemetele pugema, ehkki meeled olid veel päevastest sündmustest elevil ja magada keegi ei tahtnud. Aga kaua sa ikka meeliskled pimedas toas, pealegi kui tuba on üsna vilu. Laes rippus küll elektripirmi pesa, kuid pirni ennast ei olnud ja lüliti asemel oli seinas tühi auk.

Ainuke, keda veel aseme poole ei tõmmanud, oli Leeni Pungart. Ta seisis akna all ja mängis tasa viiulit. Tütarlapse pikk siluett õõtsus hämara akna taustal, mis eraldus pimedast seinast suure ähmase nelinurgana.

Kusagil lauldi.

Vaiksed nukrad viiulihelid hõljusid õhus nagu kedagi otsides, kuhugi kutsudes või millestki jutustades, millel pole veel nime...

Uksele koputati.

«Kulla naabrid, ega te ometi maga veel?» kostis ukse tagant mehehää.

«Magame ja ei maga ka,» vastas Velli, kelle ase oli uksele kõige lähemal.

Leeni pani viiuli käest ja avas ukse. Ukseavausse paiskus kõigepealt kollakas vöbisev valgusevihk, siis ilmus nähtavale tedretähniline käsi, mis hoidis suitsevat, tilukesest pudelist ja plekktorukesest meisterdatud valgusallikat.

«Julgen pakkuda lugupeetud naabritele peaaegu päris ehtsat prožektorit. Selle hiilguses on vist mugavam kui lausa pimeduses.» Valguseallikaga käsi pöördus Leeni poole. «Võtke, võtke, pange lauale!»

«Palju tänu!», «Aitäh!», «Spassiibo!» rõõmustasid tüdrukud läbisegi.

«Ega te ometi ise pimedasse jäänud?» muretses Aliis.

«Oo, pole viga,» naeratas Fjodor ukse vahelt. «Neid tattninasid on meil rohkem kui vaja. Poisid muudkui meisterdavad. Kui teil petrooleum otsa saab, küsige meilt. Nägemiseni!» Uks klõpsatas kinni.

Valgus, õlgugi nõrgake ja suitsune, muutis toa hubasemaks ja nagu soojemaks.

«See vasäkpöölne punalakk näib päris tubli poiss olevat,» arvas Leeni «peaaegu ehtsat prožektorit» lauale asetades.

«Meie aga olime nii ebaviisakad, et ei taibanud inimest tuppagi kutsuda,» nurises Velli.

«Nojah, väga kahju küll,» muigas Klaara irooniliselt. «See veel puudus, et juba esimesel öhtul oleksid poisid toas!»

«Klaara!» hüüatas Leeni etteheitvalt.

Teised vahetasid hämmeldunud pilke.

Taas jäi vaikseks. Klaara ootamatu halvamaiguline vihje oli kõiki solvanud. Leeni seisis veel hetke laua juures ja kustutas siis tule. Nii oldigi esimesel öhtul nukras meeolus.

II. ARGIPÄEVAD

1

Pikkamisi hakkas elu töölisfakulteedis enam-vähem laabuma. Öpperühmad olid moodustatud, õppeplaanid kinnitatud, õpetajad vastavate õppeainete jaoks olemas ja ruumid jaotatud. Ainult küttega ei tahtnud asjad paigast nihkuda. Talv töötas tulla varajane ja käre. Eriti kõleda ja süngena tundus ühiselamutuba ning Velli ja Aliis hoidusid sealt eemale, niipalju kui vähegi võimalik. Pärast tunde läksid nad kas ülikooli raamatukogu lugemissaali, kuhu nad lahke «vasakpoolse naabri» abiga peagi tee leidsid, või kinno, kus samuti oli mugavam kui ühiselamus.

Oma toakaaslastega olid Velli ja Aliis rahul. Ilmnes, et isegi Klaara, kes armastas küll liigset rangust ilmutada ja toriseda, oli heatahtlik ja lihtne tüdruk.

Ühel õhtul koju tulles leidsid Aliis ja Velli toakaaslastel juba teelauast. Teed joodi suhkruga ja kõrvale võeti kuivikuid, mis olid siinsete elanike jaoks haruldased. Peale toakaaslaste istus lauas kolm külalist. Selgus, et sõjaväest oli saabunud Klaara ja Leeni vend Eduard oma sõbra Albert Soovikuga. Nendega oli kaasas ka sõdurimundris neiu Betti Öun, kes vahetpidamata suitsetas ja kuidagi mehelikult käitus.

Aliisile Betti ei meeldinud.

Klaara tutvustas Bettit oma venna pruudina, sest nii oli see ise end naeru lagistades esitlenud.

«Parm... Parm...» venitas ta nagu midagi meenu- tades, kui Klaara oli talle Vellit tutvustanud. «Kuulge,

meie polgus oli ka üks Parmu-nimeline eesti poiss — ehk teie sugulane? Sihuke pikk kõrend teine, sinisilmne ja juuksed — vist olid valkjad. Iseloomult näis ta olevat täitsa tossike — tüdrukuid kartis, aga hobuseid armastas.»

«Kuidas selle tossikese eesnimi oli?» hüüatas Velli erutatult. Sest tema vend Robert oli juba kolm aastat tagasi vabatahtlikult Punakaarti astunud ja rindele läinud ning sellest saadik polnud temast enam mingeid teateid.

«Eesnimi... tõesti ei mäleta. Vist Vanja. Aga ei — Kuzja oli ta eesnimi, sidemees Kuzja.»

«Kas teil ei oleks võimalik anda mulle selle Vanja või Kuzja aadressi?»

«Tahate temaga kirjavahetusse astuda?» pahvatas Betti naerma. «Asjatu vaev. Ma ju ütlesin, et ta on nohik. Ei niisugune hakka tüdrukutele kirjutama.»

Kostis toasolijate üksmeelne naeruturtsatus.

«Velli otsib ju oma venda,» selgitas Klaara etteheitvalt.

«Ah venda?... See on hoopis teine asi,» lausus Betti paberossi otsast tuhka raputades. Ta võttis taskust märkmiku, rebis lehe välja ja kirjutas sellele pliiatsiga väliposti numbri.

Edasi kaldus jutt õpingutele ja tulevikuplaanidele, siis rahvusvahelistele sündmustele ja viimaks tähtsaimale silmapilguküsimusele, kuhu külalised magama panna.

Nagu selgus, olid ka nemad saabunud Petrogradi selleks, et õppima hakata. Eduard ja ta sõber Albert kavatsesid astuda sõjakooli, Betti aga, kes oli ameti poolest telegrafist, tahtis sideasjanduse alal edasi õppida.

Et külalisi ööseks ära mahutada, tuli ödedel leppida ühise asemega ja teine noormeestele loovutada. Velli kauples enda Aliisi juurde, jättes oma kušeti naisküla-lisele, kes aga selle üle eriti ei rõõmustanud.

«Kardan, et mul hakkab üksinda külm,» väristas ta õlgu ja kõõritas Eduardi poole.

«Kui külm hakkab, siis jookse ümber laua, nii et soe saab,» soovitas Klaara ja kustutas tule.

«Ei tea, kas täna supilisa ka saab?» küsis Klaara, kallutades kausikest, et viimast supitilka ümmarguse, kiireva lakiga kaetud puulusikaga kätte saada.

Velli heitis silmanurgast pilgu toidulisa soovijate suurele järjekorrale ja järeldas:

«Vaevalt küll.»

«Ei saanud sisikondagi soojaks,» ohkas Klaara ja lükkas tühja supikausi eemale.

«Mul on ikka veel külm,» kaebas Leeni ja puhus oma punetavatele tursunud sõrmedele.

Külm oli tõesti. Seda õhkus rõsketest kütmata ruumidest, see pugenes kehvadesse rõivastesse ja peremehetes alatoitlusest nõrgenenud kehas. Külm oli tolleaegse Petrogradi elaniku alatine ja tüütu kaaslane, tema eest polnud pääsu ei kodus, tööl ega koolis.

Külmad ja kõledad olid ka töölisfakulteedi õpperuumid. Auditoriumides istuti palitutes ja viltides. Paljudel õpilastel aga polnudki sooje talveriideid, ja loengutel aina nihelesid pingil, et endale sooja teha.

Suurel vahetunnil käidi töölisfakulteedi sööklas suppi söömas. Viimane koosnes soola ja loorberilehtedega maitsestatud veest ja kartulitest, aga sellegipärast söödi see viimase tilgani ära ja küsiti lisagi, sest supil oli üks väga hinnatav omadus — ta oli soe. Selle supi kohta liikusid ringi anekdoodid, temast kirjutati ühiselamu seinalehes ja tema väärtust püüti väljendada isegi valemites, nagu näiteks:

külmavõetud kartulid + $(\text{H}_2\text{O})^3 + \text{NaCl} = \text{elu} + \text{armastus}$.

Õhtul tuli aga leppida leivatükiga, kui piisas mehi-
sust ja meelegindlust seda õhtuni alles hoida, ja kuuma või leige veega, mida võis saada ühiselamu alumisel korrusel asuvast veekeedunõust ja mille temperatuur sõltus sellest, kui palju juhtus olema kütteainet ja mis-
sugune oli koristajatädi Maša meeleolu. Polnud siis ime, et öösel leiutati ja harrastati igasuguseid võtteid enda soojendamiseks: maadeldi, tantsiti, joosti ümber laua. Sageli korraldati öösi punanurgas külmast ja

niiskusest läkastava klaveri saatel kollektiivseid «sooja-tegemise üritusi». Viimased olid küll kõvasti keelatud, kuid neid oli siiski, eriti niisugustel soodsatel juhtudel, kui komandandi toaaken oli juba pime.

Komandant vandus sageli ühiselamu koos kõigi selle hädadega maa põhja ning kinnitas, et «see neetud sipelgapesa» olevat talle rohkem halle juukseid soetanud kui kolm kodusõja-aastat kokku. Just sellel mehel tekkis ühel öhtul mõte, kuidas tint pottides vedelas olekus hoida ja ühiselamu poolkülmunud elanike õppimisvõimalusi kuidagi laiendada. Ta võttis ette järjekordse «tihendamise», see tähendab, viis ühe suurema ruumi elanikud üle teistesse tubadesse. Vabanenud ruumi toodi vanad lauad ja toolid. Keset põrandat seati üles raudahi. Toa uksele riputati silt «Lugemistuba» ja selle alla väiksem silt, millele oli punase värviga maalitud «TASA!». Ukse siseküljele riputati veel üks silt, mis keelas suitsetamise, ja selle alla teadaanne, et lugemistuba on avatud kella viiest kümneni pärast lõunat, mil köetakse raudahju.

Lugemistoa avamine tekitas palju rõõmu ja tõstis lugupidamist komandandi vastu. Aga maailm on juba kord niisugune pöörane paik, et kunagi ei leidu siin head ilma halvata ja ka õilsad üritused võivad kaasa tuua üsnagi tõsiseid pahandusi.

Loodud mugavused meelitasid õppe- ja soojahimulisi lugemistuppa kokku palju rohkem, kui lauad ja istmed mahutada suutsid. Istuti ka põrandal ja mõnigi kord sõneldi lauanurga pärast. Tihti unustati vajadus vaikust pidada. Seepärast tuli silt «TASA!» riputada ka ruumi tagaseinale. Aga seegi ei parandanud olukorda. Oli väga raske selles täiskiilutud, sisisevas ja sumisevas ruumis õppida. Kolmekümne kaheksanda toa elanikest oli Klaara esimene, kes ühel öhtul teatas, et tema ei tõsta enam oma jalga üle lugemistoa läve. Teised vaevlesid veel mõne öhtu, siis loobusid ka nemad. Ning jällegi õpiti külmas toas.

Tüdrukute tuba oli nurgapealne ja tuultele kättesaadavam kui vahepealsed ruumid. Pealegi oli üks akna-klaas katki ja seda ei saadud hulga aja jooksul millegagi asendada.

Kõige rohkem sai külma läbi kannatada Velli, kellel polnud sooje talverõivaid ega korralikku tekkigi. Kulu- nud flanelteki ja õhukese sügismantli all magades oli raske hommikuni kannatada. Ei aidanud ka kikivarvul ümber laua sörkimine. Velli haigestus peagi kroonilisse bronhiiti. Arstid vangutasid pead ja soovitasid tal Petrogradist hoopis ära sõita.

Lugemistoas loodud tillukesed mugavused ei püsinud kaua. Ruumi, kuhu Klaara ja paljud teisedki ei lubanud enam oma jalga tõsta, kutsus komandant koosoleku kokku. Päevakorras oli üksainus punkt: kütteküsimus. Komandandi ettekanne oli äärmiselt lühike. Ta lihtsalt teatas, et igasugune küt miskõlblik materjal, millega tä- nini seda tuba soojendati ja teevett keedeti, on viimse raasuni otsas ja uue kütuse saamiseks ei ole vähimatki lootust.

Kui ettekanne lõppes, tekkis ruumis mõneks minutiks rusuv vaikus.

«Leidke ometi midagi!» nurus siis keegi haleda hää- lega.

«Nuputage, jah, midagi välja!» soovitas teine.

Komandant imes veidi aega vurruotsa, ajas parema käe nimetissõrme püsti, tõmbas vasaku käega mütsi kuklast silmile, lükkas siis selle tagasi, kõhatas, kuid ei ütelnud midagi.

«Oodake, ehk komandandil on mütsi all jälle mõni päästev idee peidus,» sosistas Leeni oma kaaslastele.

«Paljaste ideedega vett ei keeda,» ohkas Klaara.

Komandant kõhatas uuesti ja sõnas siis:

«Ndjaa . . . midagi võiks ehk veel leida, kuid . . . » ning jälle liikus müts kuklast ninale ja tagasi, «kuid kes võ- tab vastutuse enda peale?»

«Kas mõtlete vargile minna või?» küsis Fedja Smolin.

«Vargile küll mitte, kuid siiski . . . omavoli . . . Mõtlesin sellele juba ammugi, aga omapead ikka . . . nagu ris- kantne. Sellepärast kutsusingi teid täna kokku, et ot- sustame juba üheskoos ja . . . »

«Oo!», «Noh!», «Lase tulla,» kostsid hüüded üldisest suminast.

«Palun vaikust!» tõstis komandant jälle sõrme. Saa- bunud vaikuses esitaski ta oma küttekriisi lahendamise

plaani: võtta saag ja lõigata maha põlispärnad, mis kasvavad ühiselamu hoovinurgas.

«See plaan ei lähe läbi!» hüüdis Fedja Smolin esimesena. Temaga ühines kohe kolmekümne kaheksanda toa naispere eesotsas sõjaka Klaaraga. Puhkes äge vaidlus.

«Mina olen realist ja eelistan kuuma teed abstraktsetele unistustele pärnalehtede kahinast,» raius kulunud sinelis pikk sünge poiss akna alt. «Kodusõjas hävisid terved metsad, kümneid ja sadu hektareid rüüstati... Põletasid valged ja põletasime meie... ja veel missuguseid puid! Siin aga valatakse pisaraid mõne suitsetanud pärnanässaka pärast. Puha väikekodanlik õrnutsemine. Kes neid rohelisi lehekesi imetlema hakkab, kui me kõik kevadeks külma kätte kõngeme? Varblased või? Mina tuln sõjast elusalt tagasi ja nüüd, rahuajal, keset Petrogradi linna ei soovi ma külma kätte kärvata!»

«Õige!», «Maha!», «Pidage korda!» kostsid hüüded koosolijate hulgast.

«Noh, näete,» sai «realist» uut julgust, «see pole üksi minu arvamine. Mina...»

«Sina ära aja rumalat juttu!» müristati talle vastu.

«Või nii!» vihastas «realist».

«Nii muidugi!» kinnitas Fedja Smolin.

Ning sõnasõda pärnade elu ja surma üle aina ägenes.

Koosolek lõppes sellega, et pärnade hävitamise pooltajad jäid hääletamisel vähemusse.

3

Järgmisel hommikul tundis Velli end väga halvasti. Teda vaevas palavik, nagu õhetas, rinnus olid pisted.

«Sul on influentsa,» diagnoosis Klaara.

«Olgu või kaks, aga koju ma ei jää,» püüdis Velli vapralt mängida.

«Meie ei küsigi sinult, kas jääd või mitte, me lihtsalt jätame su koju, ja katsu sa meile järele tulla,» tegi Hanna omapoolse korralduse.

Niina läks komandanti otsima, et see haigele arsti kutsuks. Aliis võttis oma voodilt teki ja laotas selle Vellile peale.

Nagu alati, lahkusid tüdrukud ka täna üheskoos. Peagi kadus nende sammude kaja paljude ruttavate sammude müdinasse. Klõpsatasid veel üksikud ukсед, lõgisesid võtmed lukuaugus, kõmisesid trepiastmed, paukus paraaduks, ning suur neljakorruseline maja jäi harjumatuult vaikseks.

Velli lamas üksi kušetil. Teda valdas tinane rammestus. Silmigi oli raske lahti hoida.

Lõuna paiku tuli komandant arstiga.

Arst, valge habemega käbe mehike, koputas ja kuulas haiget, käskis hingata ja hinge kinni pidada, kõhatada ja keelt näidata, lõpuks veel «a» öelda, ja lausus:

«Krupoosne kopsupõletik.»

«Võtate haiglasse?» küsis komandant.

«Ei saa,» raputas arst pead. «Meil on kõik haiglad põõningust keldrini haigeid täis. Lamavad isegi koridorides. Vooditest on suur puudus, asemeriietest samuti. Kopsupõletik pole nakkushaigus. Võib siingi lamada.»

«Aga meil on täiesti kütmata ruumid,» sügas komandant kukalt.

«Teil on ju isolaator. Paigutage haige sinna. Niipalju kui mina tean, peab isolaatoris ka raudahi sees olema. Kütke! Eriti sooja ruumi haige ei vaja, kuid külmetada ka ei tohi.»

«Teil on hea öelda — kütke. Aga millega?» ägestus komandant.

«Puude muretsemine, kallid mees, ei kuulu minu kompetentsi,» lausus arst viisakalt, «kuid olen kohustatud haigele vastavaid tingimusi nõudma.»

Komandant ohkas. Arst istus laua taha ja kirjutas terve peotäie retsepte.

«Miks nii palju?» imestas Velli.

«Igaks juhuks,» naeratas arst, «et oleks, millest apteegis kokku kombineerida. Pole vist teilegi teadmata, et apteegid on ravimeist tühjad. Ootame ära, mis sealt saab, ja siis juba vaatame, mida teile anda võib. Esiailgu võin teile jätta paar tabletti aspiriini ja pisut kamprit südametegevuse ergutamiseks. Homme tulen jälle.»

Arst pistis stetoskoobi kitli vöö vahele, nõõpis palitühölmad kinni ja ruttas tõntsakate sammudega ukse poole. Ukse juures tuli talle aga nähtavasti midagi

meelde. Ta läks laua juurde tagasi ja kirjutas veel ühe retsepti.

«Selle ravimi saate Kümnenda liini ja Suure prospekti nurgal olevast kauplusest,» pani arst vastkirjutatud retsepti teiste juurde.

«Kauplusest?» üllatus Velli.

«Kauplusest jah,» naeratas arst ja väljus.

Üksi jäänud, võttis Velli retsepti, mis oli määratud kauplusele. Selle esitajale paluti välja anda 100 grammi võid, 100 grammi munapulbrit, 200 grammi piimapulbrit, 200 grammi riisi ja 200 grammi suhkrut. Niisugust retsepti nägi Velli elus esimest korda. Hiljem aga kuulis ta, et sääraseid retsepte anti kodusõja ja nälja ajal üsna tihti.

Varsti ilmus uksele kiirest jooksust õhetav Aliis.

«Küsisin enda kogu päeva vabaks,» sädistas ta kindaid käest tirides. Näinud Velli voodi ees taburetil retsepte, kahmas Aliis need pihku ja kadus. Tagasi tuli ta umbes paari tunni pärast, mantlitaskud pungil.

«Näed, mida nüüd arstiretseptidega antakse,» rõõmustas ta toidupakikesi lauale ladudes.

«Kas ravimeid ei saanudki?»

«Natuke ikka sain ka — mingisuguseid pulbreid ja mikstuuri. Kõik Vassiili saare apteegid jooksin läbi, igal pool muudkui «ei ole» ja «ei ole». Siis Sadovajalt ühest väikesest apteegist sain need ja... Kas tead, ma nägin Eduardi! Lubas õhtul koos Albertiga sind vaatama tulla.»

«Kas see visiit kuulub ka ravimite hulka?» muigas Velli.

«Kust mina seda tean,» lõi Aliis käega, «ütles, et tulevad ja kõik. Aga... nüüd peab ju sellest pulbrist sulle kuuma piima tegema,» viis ta jutu teisale.

«Terves majas pole puupulkagi.»

«Tõsi jah,» jäi Aliis mõttesse. «Ja, ega nüüd ei tohi ka komandandi käest nuruma minna. Ütleb veel, et ega kahte head saa — kuuma piima ja kevadel hoovis pärnade all ööbikut või varblast kuulata. Ta oli ju eile päris vihane.»

Velli vaikus.

«Aga oodaku ta,» kargas Aliis äkki püsti, «ma saan ka ilma tema abita hakkama.» Tüdruk puistas veidi piimapulbrit pudelisse, pistis pudeli põue ja lippas minema.

Velli sulges silmad. Hingata oli raske, pea valutas. Oli tunne, nagu õõtsuks kogu tuba koos voodiga.

Tuli komandant, tõrvatud lauatükk kaenas.

«Kangutasin selle prügikasti kaane küljest,» pomises ta lauatükki ukse kõrvale püsti pannes. «Teisi valvad, aga ise... Tehku tüdrukud sellega isolaatorisse soojahõngu, siis viime teid sinna. Haigeid ei tohi ju tervete hulgas pidada,» lisas ta nagu vabanduseks.

«Eks te viinud see lauatükk kohe sinna.»

«Kus sa sellega!» kohkus komandant. «Seal pole ju lukku ees... Mõni leiab... Siis veel, et komandant ise rüüstab maja ja... viivad ära. Poisid on juba mitmesse tuppa ahjud soetanud, kütavad raamatute ja jumal teab millega. Pole ime, kui kevadeks on kõik kõikud põhjalaudadeta. Täna öösel saadi jälle ühe totrusega hakkama. Praegu just helistati miilitsast, et meie poisid olevat käinud Neeval ühte vana pargast lõhkumas. Kästi need poisid üles otsida. Nagu oleksid nad minu juures oma nimed kirja pannud, enne kui pargase kallale läksid. Kurat teab, millega see nali veel lõpeb!»

Velli kuulas komandandi manamist kinniste silmadega. Ta oli väga, väga väsinud.

Velli ärkas sellest, et keegi sakutas teda õlast. Tuba oli poolhämär. Voodi ees seisis Aliis ja surus talle pudelit pihku.

«Joo, enne kui jahtub!»

«Mis see on?»

«Piim. Söökla köögis keetsin. Panin natuke võid ja suhkrut sisse, siis teeb rinna hästi pehmeks.»

Velli naeratas oma sõbratari askeldava hoolitsuse üle. Ta rüüpas pudelist kuuma piima ja tundis mõnuga, kuidas soojus levis pikkamisi üle kogu keha. Hingaminegi muutus nagu lahedamaks.

«Noh, kuidas maitseb?» küsis Aliis.

«Väga. Kui hea tüdruk sa oled!»

«Aga mis tõrvaplõnn see siin on?» osutas Aliis lauatükile ukse kõrval.

Kuulnud Vellilt, kes selle tõi ja milleks, lõi Aliis siirast imestusest käsi kokku.

«Mõttele ometi, kui mõnus mees ta on! Igaüks ei lähe haige pärast solgikasti lõhkuma.»

Velli keeras silmad seina poole. Tal oli piinlik, et ta polnud komandanti isegi tänanud.

Kui Velli õhtul haigetuppa viidi, oli seal juba soe. Ka ase oli valmis, soojem ja mugavam kui Velli külm ja kitsas kušett. Toas oli veel teinegi koiku.

«Siiatulen mina magama,» langetas Aliis jalamaid otsuse. «Haiget ei või ju kogu ööks üksinda jätta.»

Komandant lõi käega ja läks minema.

III. ESIMENE SAMM ON ASTUTUD

1

Oli esimese semestri viimane laupäev, mis lõppes vene keele tunniga. Alanud oli see semester kartuste ja murega, lõppes aga üldise elevuse ja rõõmuga. Õpetaja Veera Pavlovna heasüdamlik nägu otse säras. Oli ju selles suur osa temagi tööd, tahet ja oskust, et algul kõige nõrgem, paljude rahvuste esindajatest koosnev kahekümne kuues õppegrupp polnud ei õppeedukuses, distsipliinis ega ka ühiskondlikus töös kogu kursusest märgatavalt maha jäänud. Edasi oli jõudnud ka teistest pisut hiljem töölisfakulteeti tulnud tatari neiu Marjam Kerimova Krimmist, kes oli oma kodust peaaegu põgenenud. Marjami isa oli tüdart sundinud vanale rikkale mehele minema. Marjam visanud sellepeale aga oma hobusesabajõhvidest näokatte isa jalgade ette, läinud rajooni rahvahariduse osakonda ja palunud ennast Petrogradi õppima saata. Veera Pavlovna võttis neiu oma gruppi, ehkki viimase kogu vene keele sõnavara koosnes ainult mõnekümnest valesti hääldatud sõnast. Veera Pavlovna oli kinkinud temale ja temataolistele palju õhtuid, mis oleksid õigupoolest pidanud kuuluma talle endale ja ta perekonnale.

Aliis ja Velli kuulusid edukamate õpilaste hulka. Marjamil aga tuli veel rohkesti vaeva näha, et teistele järele jõuda.

«Minu ei jääb grupp maha,» kinnitas Marjam, endal mustad silmad tihedate kulmukaarte all hõõgumas. «Minu lõpetama töölisfakulteet kolm aastat.»

«Selles pole mingit kahtlust,» naeratas Veera Pav-

lovna julgustavalt. «Meie teeme ju kokkuvõtte alles esimese semestri tööst. Ees on aga veel tervelt viis semestrit ja kaks pikka suve. Küll sa lõpetad koos teistega.»

Aktusel ilmnes, et töölisfakulteet on ennast õigustanud. Arvestus, et täiskasvanud inimesed on suutelised intensiivsemalt õppima kui noored, osutus õigeks. Oli selge, et töölisfakulteedis võib tõesti keskkooli õppekava kolme aastaga läbi võtta.

Kolmekümne kaheksanda toa noored tulid koju lõbusas tujus. Öhtul vesteldi veel kaua. Kõik tundsid, et esimene edusamm kohustab, asetab nende õlgadele uue ja suure vastutuse kodumaa ja tema tuleviku eest.

2

Vassiili saare eesti töölisklubi oli tulvil inimestest, kes olid siia kogunenud 1921. aastat ära saatma ja uut vastu võtma. Oma enamikus koosnes tänane publik noortest, kes õppisid Eesti Tööraha Ülikoolis, Petrogradi Riikliku Ülikooli töölisfakulteedis ja ka kõrgemas parteikoolis. Lihtsate kleitide ja ülikondade hulgas välgatasid siin-seal ka madrusepluuside sinised kraed ja maaväelaste vormikued.

Einelauas teeklaasi taga lasti hea maitsta kõigel sellel, mida uus majanduspoliitika oli jõudnud ärimeste peiduurgastest ja panipaikadest siia meelitada.

Kontsert algas segakoori esinemisega. Laulsid ka Velli ja ta eestlastest toakaaslased.

Kui koorilauljad kulisside taha kogunesid, kohtas Velli seal Eduardi ja Albertit. Eemalt samba tagant noogutas teretuseks neiu Betti, kes kandis täna sirelilillat siidkleiti, kõrvarõngaid ja kuldset käevõru. Eri-nevalt teistest tütarlastest oli ta tugevasti värvitud.

«Mul oleks teile palve,» kõnetas Albert Vellit, ise kuidagi ebakindlalt muheldes, mis talle põrmugi ei sobinud.

«Jah?»

«Paluksin, et te esineksite laval minu eest, loeksite ette ühe minu väikese luuletuse. Ma ise olen väga puine deklamaator, teie aga tuleksite kindlasti hästi toime.»

«Aga ma ei jõua ju seda luuletust nii ruttu ära õppida,» puikles Velli.

«Seda pole tarviski. Lugege paberilt. Ma ise pidin selle ka niisama ette kandma.»

Enne veel, kui Velli jõudis midagi kindlat vastata, surus Albert talle kokkukeeratud paberilehe pihku ja kadus.

«Noh, määriski teile kaela,» naeris Eduard ja pöördus sõbra kannul minekule.

Pärast laulukoori esinesid solistid, kelle hulgas oli ka Aliis. Aliisi metsosopran meeldis kuulajatele ja talle plaksutati soojalt. Õnnelikuna ja kogu näost õhetades lahkus ta lavalt, tormates kohe Velli juurde.

«Noh, kuidas mul läks?» küsis ta.

Velli polnud aga Aliisi laulmist kuulnudki. Ta õppis parajasti Alberti luuletust, et seda peast ette kanda.

«Ma . . . ma pärast ütlen,» kogeles ta, süvenedes jälle käes olevasse paberisse.

Et Alberti luuletus oli päevakajaline ja iseenda nalgi läbi tunnetatud, võeti Velli esinemine kuulajate poolt aplausiga vastu. Sellest saadud head tuju jätkus Vellile kogu õhtuks.

Kui uusaastapidu lõppes, nõudis Betti kategooriliselt, et Eduard ja Albert saadaksid ta koju, sest ta elavat peomajast kõige kaugemal. Noormehed aga soovisid saata enne koju ühiselamu elanikud ja alles siis Betti. Betti solvus ja läks üksinda.

See vahejuhtum rikkus teistegi tuju. Jutt ei tahtnud enam laabuda. Mindi vaikides ja lahkuti ühiselamu ees tujutult. Hüvastijätul teatas Albert, et nende koolis olevat kuuendal jaanuaril suur pidu ning avaldas soovi tütarlapsi seal külalistena näha. Kutsed lubas Albert juba homme neidudele kätte toimetada.

Kodus ootasid tütarlapsi ebameeldivused. Ootamatult said nad Klaaralt peapesu lubaduse eest sõjakooli peole minna. See olevat kuulmatu kergemeelsus!

Keegi ei julgenud iitsatadagi. Teati juba, et kui sõna ütled, jätkub noomitusi hommikuni. Vaikides heideti magama. Oh seda muutliku palgega nääriöö!

Kui toas vaikseks jäi, märkas Velli, et Niina, kes peol ei olnud, nutab. Vellile näis, et õrnatundelise Niina

tuju rikkus see, et teda une pealt äratati. Ta kummardus Niina voodi kohale ja palus andestust. Vastuse asemel sirutas Niina teki alt välja käe, milles ta hoidis umbes kolme-nelja aastase poisikese fotot.

«Sinu oma?» küsis Velli.

Niina noogutas.

Velli oli rabatud. Niina polnud kunagi rääkinud, et tal on laps.

«Kus ta sul praegu on?»

«Omskis, ema juures.»

Velli istus Niina voodi äärele ja võttis ta käe oma pihku. Ta ei sõandanud midagi küsida, tahtis vaid, et Niina rahuneks ja uinuks. Täniini olid nad teadnud Niinast ainult niipalju, et ta pärines kusagilt Siberist ja on 1917. aastast parteis, Niina oli alati vaikne ja tagasihoidlik. Kogu oma vaba aja istus ta kas parteikomitees või kodus raamatute taga. Väljas käis ta harva, niisama harva segas end teiste jutu sekka. Nüüd aga...

Viimaks pühkis Niina silmad linanurgaga kuivaks, peitis poja foto padja alla ja võttis sealt teise, mis kujutas kauni välimusega meest, seismas lillepeenra ääres, kastekann käes. Tema ees seisis naeratav Niina.

«See on mu poja isa.»

Niina keeras end selili, pani käed pea alla ja vahtis vaikides lakke.

«Kui tahad, jutustan sulle temast,» lausus ta tüki aja pärast.

Velli noogutas. Ta kustutas tule ja istus Niina aseme servale.

Väljas akna taga paukus pakane. Tuul pildus tuhkjat lund vastu aknaruute. Pimedas toas hakkas veerema kurb jutustus noore naise elust, mis sarnaneb paljude teiste naiste eluga. Kuid see tavaline, lihtne lugu on küllalt raske ja ebatavaline neile, kelle elulooks ta on saanud.

Niinal oli varem olnud perekond — mees ja kaks last. Mees oli õpetaja. Kuus aastat olid nad hästi, võiks öelda õnnelikult elanud. Siis tulid õnnetused. Tütar suri. Mõne aja pärast suri vana matemaatikaõpetaja, tema asemele tuli uus, noor ja ilus tütarlaps. Sellest kõik algaski. Algul oli mehel palju tööd noore õpetaja juhend-

damisega. Möödus natuke aega — ja ta ei tulnud enam üldse koju. Niina sai posti teel teatise abielulahutusest. Tal oli valus ja häbi. Mitu päeva istus ta toas ja mõtles, mida ette võtta. Siis viis ta lapse Omskisse ema juurde, ise aga sõitis Petrogradi õppima, lootes, et unustab mineviku.

«Sa armastasid väga oma meest?»

«Ma armastan teda praegugi, ja mitte vähem kui varem. Ma ei suuda teda vist kunagi unustada. Ka tema armastas mind. Kuid nüüd . . . armastab teist.»

«Aga võib-olla ta ei armastanudki sind?»

«Armastas,» vastas Niina kindlalt. «Ma tean seda.»

«Aga kuidas ta võib siis nüüd teist armastada?»

«Tuleb välja, et ka niisugused asjad on võimalikud.»

Siis vaikisid nad kaua, mõeldes kumbki oma mõtteid.

«Ja ometi kirjutatakse raamatutes armastusest, mis ületab kõik katsumused ja kestab hauani,» lausus Velli juba rohkem iseenesele.

«Võib-olla et ka säärane armastus on olemas,» vastas Niina, «võib-olla kestab ka minu armastus hauani. Kuid mis kasu on sellest minul või temal. Igatahes oleks parem, kui ta hauani ei kestaks ja sureks juba kas või homme.»

IV. UUE AASTA VANAD MURED

1

Lammutada on harilikult kergem kui ehitada. Ainult mõned tunnid kolksusid kangid, vingusid saed ja paukusid kirved, ning sinna, kus alles äsja oli seisnud puumaja, mida teab kui kaua oli ehitatud, jäi püsti vaid luitunud korsten. Ka see tuleb maha lõhkuda ja majase tasaseks teha. Kuid seda võib teha ka homme. Täna aga tuleb viimase tikuni ära vedada kõik see, mis kõlbab kütteks. Pole ju ülikooli töölisfakulteet praegu ainuke asutus Petrogradis, kus püütakse end soojendada kas või hingeauruga, samuti pole ta ainuke, kes kütteks saadud maja seljas ära on viinud.

Viidi ka see. Maha jäi ainult saepuruga segitallatud lumi, millest viimane kui pilpake välja nopitud. Nii lammutajad kui ka äraviijad olid ühiselamu poisid-tüdrukud, kuid sellegipärast jäi ühiselamu ka seekord kütmata. Kui töölisfakulteedi peahoone ja söökla olid oma osa kätte saanud, polnud ühiselamul muud teha kui ära koristada paar kelgukoormat notiotsi ja laujuppe, mis olid lumele maha jäänud.

Komandant oli tulivihane ja vandus musta kurja, kuid laskis sellegi pisku keldrisse kanda. Mõneks ajaks on õhtuti keedunõus jälle kuum vesi ja lugemistoas ei külmu tint pottides jääks. Kui ainult poisid kusagilt akna kaudu puude juurde teed ei leiaks...

Komandandi kõige suuremad vaenlased ja muretekitajad olid nüüd raudahjukesed, mis olid siginenud paljudesse tubadesse ja neelasid armutult kõike, mis põles.

Oli tehtud küll korraldus kõik ahjud tubadest välja viia, neid aga sigines aina juurde.

Ka Klaara ja Leeni tulid ühel pühapäevahommikul turult, ühel kaenlas tilluke raudahi nagu kohviveski, teisel õlal tükk vana roostetanud vihmaveetoru, mille üks ots oli kõveraks painutatud.

«Oi, ahi!» kilkas Aliis.

«Ahi jah,» vastas Klaara enesekindlalt.

Ahi monteeriti lauale ja suitsutoru ühendati ventilatsioonitoruga. Esimeseks kütteks ohverdas Niina oma kaks vana vihikut ja pool saksakeelsest brošüürist, mida ta ei osanud lugeda. Ahjuke läks soojaks.

Veebruar hakkas lõpule jõudma. Külmad ja tuisud aga peremehetsesid endiselt. Leenil haigestusid käed. Nad olid punased, tursunud ja sõrmedel olid väikesed mädavistrikud, mis tekkisid, kadusid ja ilmusid jälle.

Hallipäine arst, kes kunagi oli Vellit ravinud, ravis nüüd Leeni käsi. Need aga paranesid visalt. Ei aidanud määrded ega vannid.

«Vajate sooja tuba ja paremat toitu,» nentis arst lõpuks.

Mõni aeg hiljem haigestusid Velli jalad. Säärtele ilmusid inetud sinised plekid ja muhud, mis valutasid ja kihelesid tüütavalt. Velli läks ambulatooriumisse. Vana arst oli sõitnud Moskvasse konverentsile. Teda asendav tohter sõandas haigeid jalgu ainult eemalt vaadata. Ta tegi põlgliku grimassi ning kirjutas sõnagi lausumata saatekirja naha- ja suguhaiguste dispanserisse.

«Milleks sinna?» imestas Velli.

«Küll seal juba öeldakse, milleks,» viskas arst mokaotsast ja pööras Vellile selja.

Velli väljus täielikus arusaamatuses. Kaua uuris ta saatekirja. Ladinakeelsest diagnoosist ta aru ei saanud. Ühest sõnast luges siiski midagi süüfilist meenutavat ning kokkus hirmsasti.

Hulk aega saalis Velli dispanseri ees edasi-tagasi, julgemata siseneda, kuigi teadis, et seal käisid ka naha- haiged. Tabanud viimaks hetke, mil dispanseri sisse-

käigu juures polnud ühtegi inimest, lipsas Velli sisse. Arst, keskealine sünge välimusega mees, heitis põgusa pilgu saatekirjale, viskas selle lauale ja võttis sinise haiguslehe. Velli kurku nõõris tugev pitsitus. Isegi kõige süütumatele küsimustele, nagu mis nimi, vanus ja elukoht, oli hirmus raske vastata. Juba see, et tema nimi pannakse kirja säärases asutuses, oli piinlik.

Arst ajas kummikindad kätte ja käskis patsiendil lahti rõivastuda. Velli võttis sukad jalast ja jäi seisma paljajalu, suured pisarad silmis. Arsti kohevad kulmupuhmad tõmbusid ninajuurele kokku ja läksid siis jälle lahku. Uurinud ja kimpinud jalgu igast küljest, küsis ta:

«Ja mujal teil kusagil mingisugust löövet, paiset või haavandit ei ole?»

«Ei ole.»

«Ja pole olnudki?»

«Pole olnudki.»

«Tähendab, peale jalgade on kõik korras?»

«Kopsud ei ole korras.»

Sünge arsti suunurgad tuksatasid, nagu tikuks talle naer peale.

«Võite riietuda.»

Arst pesi käsi ning Vellile näis, et ta teeb seda kaua ja põhjalikult. Siis läks mees laua juurde, võttis haigusloo, käristas selle tükkideks ja viskas paberikorvi.

«Missugune eesel teid siia saatis?» küsis ta.

«Noor ja . . . sümpaatse välimusega. Nime ma ei tea, aga see peab vist saatelehel olema,» vastas Velli.

Jälle tuksatasid arsti suunurgad ja ta silmis süttisid lõbusad tulukesed, millest karm nägu muutus märksa sõbralikumaks ja soojemaks.

«Siia pole teil enam tarvis tulla.»

«Ja mingit rohtu pole ka vaja?»

«Rohtu . . . Kes teie ambulatooriumi juhataja on?»

«Doktor Dorozorov, väga hea inimene.»

«Tean. Tubli ja suurte kogemustega arst. Ja inimlik on ta ka, selles on teil õigus.»

Tükil ajal ei ütelnud arst enam sõnagi. Ta klõpsutas sõrmedega laual lebava raamatu kaane pihta ja vahtis

kusagile kaugusse, nagu oleks ta patsiendi täiesti unustanud. Velli ei teadnud, kas oodata või ära minna.

«Kas ma võin minna?» küsis ta viimaks.

«Ei, oodake! Ma kirjutan teile siiski retsepti.»

Velli kohkus. Tähendab, siiski...

Sulg krabises. Arsti kulmud tõmbusid kord ninajuurele kokku, kord eemaldusid sealt. Viimaks kolksatas pitsat ning patsiendile ulatati paber sõnadega:

«Viige see kõigepealt doktor Dorozorovi kätte. Las tema lisab siia ka oma resolutsiooni. Siis minge oma õppeasutuse juhataja juurde, seejärel tervishoiuosakonda ja võib-olla tuleb teil käia veel paljudes asutustes ja osakondades. Kui te kõik väsimatult ja visalt läbi käite, nõuate ja jalaga põrutate, saate lõpuks sooja palitu, rätiku ja vildid või mõned muud talvejalanõud. Teil nähtavasti midagi paremat ei ole,» osutas ta Velli tindiga mustaks võõbatud presentkingadele.

«Ei ole.»

«Noh, näete!»

Üle arsti näo venis lai naeratus ning Vellile paistis, et see oli üks kaunimaid naeratusi, mis ta oma elus on näinud.

Vellil tuli tõesti kulutada paljude asutuste ukse, ka vihastada, pettuda, solvuda, kuni sai lihtsa vattpalitu, villase rätiku ja viltvoodriga saapad.

3

Ühel öhtul tuli Fedja väga tähtsa ja asjaliku näoga kolmekümne kaheksandasse tuppa ja teatas, et teda olevat volitatud ühiselamus kommuune organiseerima.

«Missuguseid kommuune?»

«Elukondlikke.»

«Jälle mõni uus tõlbakas idee,» arvas Klaara. «Mis kommuuni saab olla töölisfakulteedi ühiselamus, kus midagi ei toodeta ja pole ka midagi jagada!»

«Asi ei ole nii,» selgitas Fedja. «Meie kommuun oleks ainult nii-öelda tarbimiskommuun ja nimelt toitlustamise alal. Kui palju on meil kaebusi, et neist vähestest toiduainetest, mis saame, läheb hulk kaotsi, road on viletsad...»

«Ja siis hakkame ise toitu valmistama?»

«Küllap vist.»

Ühiselamus loodi kolm elukondlikku kommuuni. Igal kommuunil oli juhatus ja esimees. Kolmandas kommuunis, kuhu kuulusid ka kolmekümne kaheksanda toa elanikud, valiti juhatusse Klaara.

Nii kommuuni astumine kui ka sealt lahkumine oli vabatahtlik.

Hädavajaliku inventari ja ruumid andis kommuunidele töölisfakulteedi administratsioon. Iga kommuun sai toa, mis oli ühteaegu köök ja söökla; raudahju, mis asendas pliiti, keedunõu, lauad, pingid, kausid ja lusikad. Küttepuud anti rangelt normi järgi.

Kõik kommuuni elukondlikud küsimused otsustati liikmete üldkoosolekul häälteenamusega. Poisid pidid tooma kohale toiduained, puud ja vee, tüdrukud aga keetma söögi.

Algul nähti kommuunis ainult head ja ülistati seda kui uue ühiskonna võrset. Ent nii oli ainult algul. Peagi hakkasid ilmnele pahed. Puisse oli selles kommuunis kakskümmend, tüdrukuid aga kõigest kuus. Toiduainete järel käidi kaks korda kuus ja puude järel kord nädalas, toitu aga tuli keeta iga päev. Poisid olid kommuuniga väga rahul, sest süüa said nad tõesti paremini ja toidud olid maitsvamad kui fakulteedi sööklas. Lisakoormus seoses kommuuniga polnud neil kuigi suur. Tüdrukud aga, kellest igal kolmandal päeval kaks olid perenaiseametis, hakkasid nurisema, sest neil oli nüüd palju raskem ja õppimiseks jäi vähem aega. Siiski oli kommuunil üks kindel eelis: kodusööklas oli üsna soe ja hubane ja seal sai õhtuti isegi õppida.

Ühel päeval levis ühiselamus sensatsiooniline rõõmusõnum, et kommuunidele antavat püülijahu ja toiduõli — jahu 400 grammi ja õli 50 grammi inimese peale.

Kohe läkitati poisid järele.

Kui siis kümme kilo jahu ja poolteist kilo õli kohale jõudis, tuli kommuun kokku, et otsustada, mis selle haruldusega ette võtta.

«Kõigepealt teeme õhtuks vägevad pannkoogid,» soovitas keegi.

Pannkoogid... Tõesti tore mõte! Mis võib olla kellegi valgest jahust kobedate ja parajalt pruuniks praetud pannkookide vastu?! Ühel häälel kiideti pannkoogid heaks.

Küpsetada tuli Aliisil ja Vellil, kelle kord oli täna kokaametit pidada. Et koogid tuleksid tõesti kobedad, oli vaja soodat või pärimi. Velli lippas turule, kust võis juba nii mõndagi saada. Lusikatäis soodat maksis niisama palju kui leivapäts, kuid ega sellepärast võinud kooke tegemata jätta.

Pann laenati teisest kommuunist ja koogiküpsetamine läks lahti.

Poisid piidlesid pliidi ümber ja nilpsasid keelt. Koogikuhi kausis aina kerkis.

Aliis jagas koogid ära. Igaüks sai kolm. Kokkadele jäi kummalegi üks. Koogid söödi siinsamas ära ja suurem osa sööjaist läks oma tupp. Ainult paar poissi jäid kööki ühiskondlikuks kontrolliks, nagu nad naljatades väitsid.

Peagi hakkas poistel halb: tekkisid pea- ja kõhuvalu, ajas iiveldama. Nende järel langes rivist välja Aliis. Velli, kes oli oma koogi Aliisile loovutanud, tundis end hästi.

Siis tuli Fedja tuikudes ja surnukahvatuna ning teatas, et kogu kommuun on pikali maas, oksendab ja oigab.

«Mürgitus,» arvas Velli ning tal jäi hingamine kinni. Võib-olla just tema ongi mürgitaja... võib-olla ostis ta turult sooda asemel mürki... Ta jättis taignakausi pingile, viskas panni põrandale ja jooksis tupp. Kõik toakaaslased olid voodis, oigasid ja vingerdasid, näod peas nagu kooljatel. Velli tormas komandandi juurde, et kutsuda arst.

Komandant oligi juba kaks arsti kutsunud. Need käisid toast tupp, sest mürgitus oli tabanud kogu töölisfakulteedi õpilaskonda.

Aeti jalule kogu rajooni arstlik personal. Sõitis kohale ka uurimiskomisjon. Kahtlustati õli, sest töölisfakulteedi sööklas oli tarvitatud sedasama õli, millega kommuunides oli kooke küpsetatud. Võeti ära ka jahu, samuti sellest küpsetatud koogid.

Jahu sai kommuun hiljem tagasi, kuid õli, mis leiti mürgine olevat, kõrvaldati.

Mõni aeg hiljem korraldati kommuunis Leeni algatusel puhkeõhtu teelaua ja isetegevusliku kontserdiga. Tee juurde anti valgeid kakukesi, mis olid küpsetatud samast jahust, millest olid valmistatud kurikuulsad pannkoogid, ainult et kakukesed olid küpsetatud ilma rasvaineta.

Puhkeõhtu ja kontserdi korraldamine langes jälle kuue naise õlule. Kakskümmend meest istusid lauas nagu külalised. See ajas Klaara harja juba üsna punaseks. Ja kui siis üks meestest tegi ühel koosolekul ettepaneku, et kommuun võiks hakata ka ise pesu pesema, käratas Klaara:

«Kas sina hakkad pesema?»

«Einoh, mina ei oska naiste särgikesi pesta,» itsitas poiss.

«Eks naised pese, see ju naiste töö,» arvas teine.

Nüüd oli Klaara mõõt ääreni täis. Tulivihasena teatas ta, et see pole kellegi kommuun, vaid vähemuse ekspluateerimine enamuse poolt, ning kirjutas siinsamas kommuunist väljaastumise avalduse. Klaara järel lahkusid kommuunist ka tema toakaaslased. Pärast seda kiratses kommuun veel mõni aeg ja suri lõpuks välja.

4

Edu klubi nääriõhtul ei andnud Aliisile enam südamerahu. Ta unistas aina lauljaks saamisest. Aliis käis kõigil kontsertidel, kuhu aga vähegi pääses, uitas konservatooriumi ümbruses, kuulates sealt kostvaid harjutusi, esines klubis, laulis kodus.

Märtsis võttis konservatoorium vastu uusi õpilasi. Ühel päeval seisis Aliis kaua kuulutustulba juures. Öösel ta peaaegu ei maganud ja hommikul pihtis Velli, et ta on kindlasti otsustanud konservatooriumi astuda. Velli aga arvas, et oleks mõistlikum enne muusikakooli minna, sest konservatoorium nõuab palju suuremat ettevalmistust, kui Aliisil on.

Rohkem Aliis konservatooriumist ei rääkinud. Ühel

hommikul läks ta aga töölisfakulteedi juhataja juurde ja palus soovituskirja konservatooriumi astumiseks.

«Aga kuidas siinse õppimisega jääb?» küsis juhataja.

«Ma ei tea praegu,» vastas Aliis, «kui jaksan, õpin mõlemas, kui mitte, jään ainult konservatooriumi.»

Juhataja mõtles veidi, arvas siis, et töörahvale on tarvis ka lauljaid, ning kirjutas Aliisile soovituskirja.

Ülevas tujus sammus Aliis nüüd konservatooriumi poole, olles kindel, et kõige raskem on seljataga.

Õhinas ja ärevuses ei pannud ta algul tähelegi, kui väga ta erines teistest eksamile ilmunuist ja missuguste imestunud ning taunivate pilkudega teda sonimütsist kuni saapaninadeni mõõdeti. Alles marmortrepil, kui ta nägi oma veidrat kuju suures kullatud raamidega peeglis, kohmetus ta ja südamesse hiilis argus. Keegi nagu oleks sosistanud: «Kuhu sa trügid? Sinu koht pole siin. Keera ümber ja põgene, enne kui sind välja naerdakse ja minema kihutatakse.» Kuid Aliis ei pööranud ümber.

Üleval, parkettpõranda ja vaipadega eesruumis, tekkis tal uuesti kange tahtmine põgeneda. Nüüd oli aga juba hilja. Aliis juhutati ruumi, kus akna all laua taga istusid kaks vanaldast meest ja üks noorevõitu naine. Nurgas seisis klaver.

Aliis pani oma mantli ja mütsi ukse kõrvale toolile ning astus laua juurde. Tal oli kuum ja veri valgus näkku. Käed hakkasid värisema. Ka siin seirasid kolm paari uurivaid silmi teda nagu midagi sobimatut, juhuslikult siia sattunut.

«Kus te varem olete õppinud?» küsis viimaks üks meestest.

Õppinud? . . . Ta on laulma õppinud ainult klubi segakooris. Klubis käib üks lauluõpetaja ka konservatooriumist. Tema juures on Aliis mõned laulud õppinud, millega on klubis esinenud. See on kõik. Õppima tuli ta ju siia.

«Nii-nii,» lausus mees mõtlikult. Kõik kolm vahetasid pilke ja naeratasid viisakalt.

«Kas teil klubis muusikateooriat ka õpetatakse?» küsis teine mees.

Muusikateooriat? Ei, seda pole klubis õpetatud. Aliis pole sellest üldse midagi kuulnud.

«Aah-ah,» ühmas esimene mees. «Eks vaatame siis, kuidas teid seal klubis laulma on õpetatud.» Mees tõusis ja astus klaveri juurde.

Naine turtsatas taskurätikusse, nagu oleks teda äkki äge kõha kiusama hakanud.

Aliis jäi seisma seljaga laua poole.

«Keerake ikka näoga komisjoni poole,» õpetas mees klaveri juurest. Aliis täitis käsu. Ta pilk ristus laua taga istuva naise omaga. Naine muigas irooniliselt.

Kostsid esimesed akordid. Muusika mõjus rahustavalt. Klaver ei muianud, vaid kutsus ja julgustas. Seda-mööda kuidas Aliis rahunes, muutus ta hääel painduvaks, kõlavamaks, julgemaks. Ta ei eksinud kordagi, laulis kõik klaveril ettemängitu puhtalt järele.

«Kuulmine on teil hea,» kiitis mees klaveri juurest. «Nüüd laulge, palun, mõni laul, ükskõik missugune.»

Aliis laulis. Siis tõusis mees klaveri tagant ja ütles, et nüüd on kõik ja et Aliis võib minna. Komisjoni otsuse leiab ta paari päeva pärast sissekäigu juurest tahvlilt.

Aliis ei tundnud oma jalgu, kui ta trepist alla lippas. Ta oli kindel, et nüüd on täitunud ta kauaaegne unistus, ta pääseb konservatooriumi ja kunagi saab temast laulja. Alles tänaval avastas ta, et oli unustanud oma kindad maha. Ta ei julgenud tagasi minna. Võib-olla saab nad kätte edaspidi, kui ta juba siin õppima hakkab.

Paar päeva hiljem astus Aliis veel kord põksuva südamega üle konservatooriumi läve. Ta luges vastuvõetute nimekirju ja otsis oma nime, mida aga ei olnud.

Tüdruk toetas seljaga vastu seina ja sulges silmad. Ta oleks tahtnud nutta. Kui hea, et täna ei olnud siin kedagi!

Ühiselamusse tuli Aliis alles õhtul, silmad punaseks nutetud. Velli küsimustele ei vastanud ta midagi. Puges söömata magama, kuid ei saanud kaua uinuda. Järgmisel hommikul läks ta koos teiste toakaaslastega töölisfakulteeti.

V. KEVAD

1

Karmi talve järel saabus varane ja soe kevad. Juba märtsis kadus lumi Petrogradi tänavatelt. Linnaserval põõsaste all ja kraavides võis veel leida lobjakat ning sügavamal metsa all vajus jalg kohati kuni põlvini rabadasse lumme. Väljadel aga pleekis põllupeenardel mullune kulu ja auras talveunest ärkav maa. Pargid lõhnasid kevadiselt. Vanade, suitsust hallide pärnade okstel vilistasid kuldnokad ja konutasid filosoofilises rahus eakad elutargad varesed.

Hoovides käis rutakas koristustöö. Veeti välja talve jooksul kogunenud prahti, pühiti ja puhastati iga nurka.

Kibekiire koristustöö oli hoos ka töölisfakulteedi ühiselamu hoovis ja tibatillukeses aias, kus kasvas ainult kümmekond sihvakat pärna ja vahtrat. Need sirutasid oma mahlast raskeid oksid Petrogradi halli taeva poole, nii et pungakestad pakatasid.

Fedja parandas ära vana poollagunenud kuldnoka-puuri ja tegi kusagilt leitud kastilogust veel kaks uut juurde.

«Velli, sulle on kiri!» hüüdis Klaara ühiselamu ukselt.

«Minule... kiri?» imestas Velli. Ta pani labida käest ja jooksis Klaara juurde.

Klaara aga peitis käe kolmnurkse kirjaga selja taha ning käsutas:

«Tantsi!»

Velli keerutas paar tiiru.

«Võta!» ulatas nüüd Klaara kirja Velli porisesse pihku ja jäi ise uudishimulikult ootama, kellelt küll Velli võis kirja saada.

Kiri oli mäördunud, servad kulunud. Nurgal oli poolkustunud välipostitempel. Käekiri aadressil näis Vellile tuttav ja meenutas midagi lähedast.

«Taevake!... See... See on ju...» ning kiiruga rebis ta kirja lahti. Kirja vahelt kukkus ukseesisesse porilompi venna tilluke foto.

«Mis sa tast uputad!» tõreles Klaara, «ei jõudnud veel nähagi, kes ta on, aga juba viskad porri.»

Koos asuti Velli kolm aastat kaotsis olnud venna kirja lugema. Ka Robert oli öde kadunuks pidanud. Nüüd aga... juhus oli neid teineteise jälgedele juhatanud. Robert oli Velli kirja kätte saanud. Nüüd saatis ta oma täpse aadressi ja teatas, et kavatseb sügisel Petrogradi sõita — õppima, nagu paljud teisedki.

«Vaata, nüüd alles pühitseme esimest maid!» hüüdis Velli kirja kokku keerates. Täna oli ta õnnelik, nii õnnelik ei olnud ta enam ammu olnud.

Aga seda õnne polnud kauaks. Mõni päev hiljem sai Velli teise kirja. See oli vanalt Veiseri Annel:

«Kallis Velli!

Tervitan Sind oma väikese kirjaga ja soovin Sulle südamest õnne ja head elu. Teatan Sulle ka seda, et selle kirja, mis Sa ühe optandiga oma tädile saatsid, sai tädi kätte. Ta ei julge Sulle vastata, sest kardab, et temaga tehakse niisamuti, nagu tehti Sinu ema ja paljude teistega. Sinu ema istub nüüd Tallinnas Vene uulitsal, kus istus ennem Salme.

Nüüd Salmet seal enam ei ole. Käisin teda otsimas, öeldi, et on Patareisse viidud. Läksin sinna, seal aga öeldi, et on hoopis surnud. Võib-olla poleks vaja sellest kõigest Sulle kirjutada, kuid Sa palud selles kirjas, mis tädile saatsid, kirjutada Salmest ja emast. Nüüd ma siis kirjutangi, mis ma neist tean. Ise olen nagu varemgi — üks vilets vanainimene. Sinu ema eest püüan hoolitseda, niipalju kui jõuan. Tädi aitab ka. Ega meil teab kui palju talle viia ole, aga mida meil on, jagame temaga. Kirjuta mulle, kuidas elad ja kas oled Roobust midagi kuulnud. Et Salmet enam ei ole, seda ema teab.

Ela hästi ja ära unusta meid!
Sinu vana sõber Ann.»

Kaua seisis Velli, Anne kiri lauale langenud käes. Näis võimatu, et pole enam Salmet — õde ja võitluskaaslast, kes oli kahekordselt lähedane ja armas, kellega oli koos veedetud karmid lapsepõlveaastad, kellega oli käsikäes alustatud võitlust parema tuleviku eest, kellega koos oli unistatud, loodetud, helgeid tuleviku-plaane tehtud. Ja ema . . . Kui väga tahaks Velli, et ema oleks praegu siin. Roberti kiri oleks talle suureks lohutuseks. Ema pole ju veel päris üksi. Seitsmest lapsest on elus kaks. Ja kui ta teab, et need kaks on õnnelikud, rahuneb mõnevõrra ka tema süda. Vellis küpses otsus teha kõik, et ema võimalikult kiiremini Nõukogude Liitu pääseks.

2

Maipühad tulid. Aliis sõitis pühadeks Kroonlinna oma vanemate juurde. Teised kõik peale Niina otsustasid minna Neeva kaldale ilutulestikku vaatama.

Tänav võttis neid vastu lippude, vanikute, loosungite ja portreedega, mis kaunistasid majade esikülgi. Paljude majade fassaadid särasid elektrituledes, andes kogu linnale rõõmsa ilme. Petrogradlased olid pidanud olema kaua pimendatud linnas, kui Judenitš oli oma vägedega Pulkovo kõrgustikel. Siis liikusid pimedatel tänavatel töölisel ja madrused, vintpüssid seljas. Täna aga säras linn tulemeres ja inimesed olid pidurõivais. Mis sellest, et nad peavad selle osa, mis nad täna kulutavad, homme oma korterite valgustusest tagasi andma. Täna on maipüha ja seepärast olgu vana armas Petrograd lõbus ning valge.

Mindi Neeva äärde. Kaldatänav oli jalutajatest kirju. Neeval seisis mitmevärviliste tuledega ehitud sõjalaevad, mis helkisid vees, nagu oleksid nad asetatud tohutule peeglile, mille ots küünib Soome lahte.

«Tere õhtust!» kostis äkki sulaselges eesti keeles rahvamurrust. Tütarlaste ees seisis uhiuutes paraadmundrites Eduard, Albert ja veel kaks noormeest, keda tutvustati kui oma kaasõpilasi sõjakoolist.

Pidulikkus ja üldine elevus aitasid kaasa kiirele kohanemisele ning varsti vadistati lõbusalt, nagu oleksid

kohtunud vanad lapsepõlvesõbrad. Isegi tavaliselt sõna-aher ja range Klaara oli täna humoorikas ja tujukül-lane.

Suures tunglemises oli raske koos jalutada. Peagi märkas Velli, et nad on jäänud Albertiga kahekesi. Eemalt rahvamurrust välkusid veel Hanna Koltšakova heleroheleline kampsun ja ta saatja mütsiservani paljas kukal.

Ilutulestik algas. Paukudes ja vihisedes lendasid õhku raketid. Neid tõusis Peeter-Pauli kindlusest, laevadelt, majade katustelt, pargipuude vahelt. Kogu taevaalune oli täis mitmevärvilisi hõõguvaid kehakesi, mis langesid alla vihmavarjukujuliste kuldniidistikena, särtsuvate ja sädemeid pildivate tähekobaratena ning langevarjudel hõljuvate tulekeradena.

Kostsid vaimustushüüded, naer.

Pikkamisi nakatus ka Velli üldisest lõbususest, muu-tus jutukaks, isegi vallatuks.

Noored lasksid end voogavast rahvamurrust kaasa viia ja jõudsid viimaks Suveaia põlispuude alla. Kahel pool kõnniteed kasvavate puude raagus oksad moodus-tasid nende peade kohal otsekui sõrestikulise võlvi, mille läbi paistis tuhkjashall taevas.

Oli vaikne ja hämar. Eemalt kostis pidutseva rahva hääletesuminat. Velli kujutles, nagu oleksid nad sattunud võlumetsa, kus puude otsas istuvad paabulinnud, kirevad sabad maani, ja üle latvade lendavad tuld-purskavad lohed.

Nad jalutasid kaua hämaras pargis, kus siin-seal puude vahel valendas marmorist skulptuure ja istus pinkidel paarikesi. Ka nemad istusid pingile ja jutusta-sid teineteisele kodust ja võitlusest selle kodu eest, vanematest, sõpradest. Nüüd oli see kõik kaugele jää-nud, mälestuseks muutunud.

Albert oli Vellist paar aastat vanem, käsitöolistest vanemate ainuke poeg, kellele ema-isa püüdsid anda, mis vähegi võimalik. Albertil oli keskkooliharidus, ta oli õppinud muusikat, valdas keeli, ühesõnaga, ta oli Vellist igati ette jõudnud.

«Lähme koju!» lausus Velli tõustes.

Kaldatänav oli nüüd inimestest tühi. Neeval aga sirendasid endiselt tuleehtes laevad. Idas tärkas koit.

«Kas te tuleksite minuga mõnel pühapäeval Duderhofi järvele sõitma?» küsis Albert lahkudes.

Velli mõtles veidi, siis noogutas.

Kui Velli tuppa astus, magasid ta toakaaslased juba. Ainult Klaara tõstis pead ja nõokas:

«Sina, vaeseke, ei saa enam ööselgi puhata.»

3

Ühel hommikul, kui tütarlapsed polnud jõudnud veel õieti riietudagi, koputati ägedalt uksele.

«Kes seal nii vara kolgib?» torises Klaara ja läks avama.

Tulijad olid Eduard ja Albert.

«Noh, te polegi veel hakkamas!» hüüdis Eduard.

«Miks me peaksime nii vara hakkamas olema?»

Eduard vaatas üllatunult õele.

«Et demonstratsioonile minna. Kas teie veel ei tea?»

«Viktor Kingisseppa ei ole enam,» sõnas Albert kõlatult.

«Viktor Kingissepp — kas... tapetud?»

«Ta reedeti. Kodanluse kaagikohus mõistis ta surma. Otsus on täide saadetud.»

«Reedetud... Viktor Kingissepp reedetud...» kordas Velli, uskumata oma kõrvu. «Kes võis ta reeta? Tema asukohta teadsid ju ainult üksikud ja kõige ustavamad ustavate seast!»

«Reetur on Linkhorst, inimene, keda Kingissepp usaldas nagu iseennast.»

Ängistav vaikus. Teade alatust reetmisest oli niivõrd masendav, et halvas keeled.

Vaikuse lõpetas Leeni raevukas hüüe:

«Ja keegi ei löö seda vördjat mäha?»

«On juba hilja,» vastas Albert. «Juudas tegi oma töö ja on nüüd kodanluse kaitse all. See mees teab liiga palju. Seepärast hoiabki kodanlus teda praegu, et talt kõik mis võimalik välja pinnida.»

Velli astus akna juurde ja vaatas tänavale, kus kees vilgas elu. Ühel samasugusel päikeseküllasel kevadhommikul oli ta viimast korda näinud Kingisseppa. Siis oli ta olnud energiline ja huumoriküllane nagu alati, täis vääramatut usku, et peagi marsivad ka Eesti paesel pinnal võidukad töörahvaväed, kandes peade kohal veripunaseid võidulippe. Nüüd aga... Võit ei jää ka nüüd tulemata, kuid Viktor ei näe seda enam, nagu ei näe seda ka paljud ta võitluskaaslased.

Vaikides riietuti ja mindi tänavale.

Sellele vaatamata, et kavatsetud demonstratsiooni alguseni oli veel aega, oli Eesti saatkonna hoone juurde kogunenud juba kenake rahvahulk. Vihaselt raputati rusikaid kardinatega kaetud akende poole. Hüüti ähvardusi Eesti härrasriigi aadressil. Üle peade vihises kivi ja kolksatas vastu majaseina. Vihaseid meeleavaldajaid, kes tahtsid vägisi majja tungida, tõrjus tagasi miilitsaahel.

«Küllap need kuradid irvitavad kardinatega,» arvas keegi keskealine tööline. «Ilmaaegu miilitsad keelavad. Peaks neile andma, nii et...»

«Hindrek lubas oma poistega üle hoovivärava ronida,» vastas kõrvalseisja, halli habemetüükaga mees.

«Või lubas... Miks sa siis mulle seda ei ütelnud, oleksin heameelega kaasa läinud.»

«Mis kasu sellest oleks olnud?»

«Einoh, südamel saaks kergem, kui annaks mõnele kas või rusikagagi kuklasse. Kaika väärt on nad kõik viimseni, aga...»

«Meie kaigas pole sihitud üksikisikute, vaid nende ühiskondliku korra vastu.»

Jutlejate juurde sigines äkki trobikond mehi. Ühel oli käsi verine, teisel tolknes kuuehõlm.

«Noh, käisite juba sees ära?» küsiti.

«Käisime. Kogu maja nuhkisime läbi.»

«Kõik lõime uppi, ka süldikausid ja viinapudelik.»

«Ilmaaegu,» vangutas keskealine mees laitvalt pead. «Aga kuidas te sisse saite?»

«Üle hoovivärava ja siis — läbi keldriakna,» muheles kärisenud hõlmaga mees.

«Aga miilitsad?»

«Ütlesin miilitsale, et bratets, otverniss, ja ta pööraski selja. Meie aga hüppasime volksti üle värava. Ka hoovipoolsed ukсед olid kõik kinni. Siis ronisimegi läbi keldriakna. Küll aga võivad perglid priisata! Keldrid kõiksugu toidukraami ja viinakaste täis. Tahtsime küll tabada mõnda härrasmeest, et teda sellega,» vibutas rääkija rusikat, «pisut kostitada, aga ei keda kuradit. Kõik nagu maa alla vajunud. Leidsime ühe hirmu täis vanamehekribu — hakkas teine vinguma, et tema ainult kojamees, ei tea härrade asjadest midagi. Ühes saalis oli laud kaetud — kõike head ja paremat täis. Lõime selle uppi ja tulime ära.»

«Siis tõite küll palju kasu,» nöökas keskealine töölisriides mees.

Eemalt hakkas kostma muusikat. Lähenesid demonstrandid lippude, loosungite ja plakatitega. Maja ees ootajate hulgas tõusis ärevus. Hakati jälle miilitsaahelikule peale suruma, viibutati rusikaid saatkonnahoone suunas ja karjuti vihaselt. Kohalejõudnud sõjaväeosa võttis maja oma kaitse alla.

«Ei tea, miks nad seda saatana ussipesa nii väga hoivad,» kirus rebenenud hõlmaga mees.

«Teadagi, miks. Ikkagi diplomaatiline esindus,» vastas teine.

Demonstratsioon jõudis saatkonnahoone ette. Tunglemine oli suur. Velli ja Aliis kaotasid silmist nii oma toakaaslased kui ka Eduardi ja Alberti.

Kui sõbratarid kahekesi üle Börsi silla kodu poole sammusid, esitas Aliis Vellile küsimuse:

«Aga kes nüüd eesti töörahva revolutsioonilist võitlust juhtima hakkab?»

«Eestimaa Kommunistlik Partei, nagu siiani,» vastas küsitav.

Töölisfakulteedi esimene kursus oli lõpul ja tulevased üliõpilased ühe kolmandiku võrra ülikooliuksele lähemale jõudnud.

Veera Pavlovna seisis oma õpilaste keskel, süli tänulike noorte toodud lilli täis. Ta oli tulnud oma endiste

õpilastega hüvasti jätma, sest tänasest päevast lakkab kahekümne kuues grupp olemast. Tema senised kasvandikud on nüüd jaotatud õppeedukuse järgi kolme kategooriasse — edukateks, keskmisteks ja võlgnikeks. Esimesed võivad suvel puhata ja lähevad sügisel üle teistesse gruppidesse, võlgnikud aga peavad suve jooksul oma võlad likvideerima. Neile määratakse abiks vilunud õpetajad.

Aliis ja Velli olid nagu seitsmendas taevas. Nad mõlemad kuulusid edukate hulka. Peale selle oli Aliisil ka muusikakoolis kõik korras. Nüüd Aliis teadis juba, et on olemas muusikateooria, mida ka laulja peab hästi tundma. Mõte konservatooriumist ei olnud veel kadunud. Esimene lüüasaamine laulueksamil oli ainult indu lisanud. Nüüd oli Aliisi ja Leeni vahel kirjutamata leping. Niipea kui Aliis noodid võttis, oli Leenil viiul käes. Klaver ühiselamus küll oli, kuid täiesti häälest ära ja heliredelit mängis Aliisile ette Leeni oma viiulil. Kui siia juurde arvata veel Leeni enda harjutused, siis pole imestada, et teised toakaaslased põgenesid heliredeli-muusika eest nagu põdrad jahisarve eest. Ainult Klaara kannatas nurisemata välja nii õe kui ka Aliisi muusikaharrastused. Tavaliselt tühiste asjade kallal toriseja, oli ta siinkohal kannatlikkuse eeskuju.

Saabus pühapäev, mil Albert tuli Vellile järele, et Duderhofi järvele paadiga sõitma minna.

«Meiega tuleb ka Aliis,» hüüdis Velli talle enne kui Albert sai sõnagi lausuda, ja tõmbas Aliisi käest. Velli oli ta sõidule kaasa kutsunud, seletades, et noormees palus tulla neil mõlemal.

Aliis? Noormehe nägu tõmbus pilve, kuid selgines hetke pärast. Ta naeratas mõlemale neiule ja palus neid pisut oodata, sest tal olevat sõber, kes soovivat ka kaasa tulla.

Kui Albert oli väljunud ja Aliis peegli ees patse punus, sosistas Klaara Vellile:

«Pole sinust sugugi aus kahte inimest korraga ninapidi vedada.»

«Millest sa räägid?» kehtas Velli õlgu.

«Või millest... Arvad, et ma olen nii rumal, et midagi ei märka?»

«Mida sa siis märkad?»

«Ära lööbi ega vigurda,» heitis Klaara pahaselt käega, surus sõrmed kõrvadesse, et Velli seletusi mitte enam kuulda, ja istus oma raamatute taha.

Albert tuli tagasi väikest kasvu tõmmu noormehega, kellel oli peas tumeroheline kaabu, seljas sõdurisinel ja käes kitarr.

«Minu parim sõber Tõnu Päss, eesti töölisfakulteedi poiss,» esitles Albert oma eriskummalist kaaslast. «Mängib hästi kitarr, eriti paadis, vee peal.»

Noormees kummardas neidudele, nagu laial naerul, ja võttis pillil mõned akordid.

Velli vaatas küsivalt Aliisile. See kehtis õlgu.

Tõnu Päss osutus seltskonna sidumiseks tõesti vajalikuks. Ta oli jutukas, elav ja heatujuline ning võis vaielda viie eest. Peale selle oskas ta rohkesti laule, teadis anekdoote ja mängis oivaliselt kitarr. Tema eestvedamisel läks lauluks lahti juba vagunis.

Velli kuulis esmakordselt Alberti laulmist. Talle meeldis mehe mahedatämbriline bariton. Ning Velli pidi endale tunnistama, et ikka avastab ta Albertis midagi uut, ja see uus meeldib talle.

Päike oli juba lõunas, kui nad Duderhofi jaamas rongilt maha astusid.

Kõigepealt mindi mägedesse ülaseid ja sinililli korjama. Siis istuti järve äärde liivasele künkale ja söödi ära kõik Alberti võileivad. Võileibu, mis olid varutud kahele, oli neljale muidugi vähe.

«Kuule, Albert, kas tõesti midagi enam ei ole?» küsis Tõnu viimast võileiba lõpetades.

«Ei ole, kulla sõber.»

«Kahju... Minule kuluks veel paarkümmend säärast käärukest ära ja ega ma siiski veel lõhki ei läheks.»

«Lisaks pugime jänese kapsaid,» leiutas Aliis ja lippas esimesena kuuskede alla, pikad patsid seljal tantsimas.

Väike järveke mäejalamil leinapajudega palistatud kallaste vahel oli loojuva päikese kiirtes eriti kaunis. Hea oli kerges paadis vaikselt liuelda päikese pikka värelevat jälge mööda.

Velli istus paadipäras, hoides tüüri. Vahetevahel heitis ta pilgu vette, mis oli nii selge, et sügavusest paistisid põhjaliiv ja kivikesed.

Aliis Velli kõrval ümises mingit lauluviisi.

Paadininas aga sõrmitses Tõnu kitarri.

Albert istus keskmisel pingil ja aerutas. Pehme muhelus huultel, kuulas ta kaaslaste laulu ja mängu. Ta polnud eriti ilus, kuid oli meeldiva käitumisega ja pikakasvuline. Tema tumedate juuste juurde oleksid sobinud tõmmukas näonahk ja pruunid või mustad silmad. Alberti silmad olid aga helesinised, näonahk valge ja põsed roosakad nagu poisikesel. Ta piklik nägu näis veidi ebasümmeetriline, nina liialt pikk ja suujoon kibe-davõitu. Esimesel pilgul jättis ta endassetõmbunud või morni inimese mulje. Lähemal tutvumisel aga osutus lõbusaks ja teravmeelseks seltsimeheks.

Tõusis kuu. Järvepind virvendas hõbedaselt. Veepinnal peegeldusid kaldapuude ähmased varjud. Albert tõmbas aerud paati, ja nad laulsid.

Äkki huikas kusagil öökull, pikalt ja halades. Talle vastas mingisugune uniselt kädistav lind.

Velli tahtis koju.

Teel jaama küsis Albert:

«Miks te äkki nii kurvaks muutusite?»

«Ema tuli meelde...»

Nendest eespool sammusid Aliis ja kitarrist. Noor-mehe jutustas neiuale midagi innukalt.

Siis lausus Albert:

«Ka minul on põhjust kurb olla...»

«Miks?»

«Esiteks — teie ema saatus, siis teie enda kannatused seoses sellega, ja veel...»

«Ja mispärast veel?» nõudis neiu.

«Et te mind ei usalda.»

«Millest te seda järeldate?»

«Sellest, et te Aliisi kaasa võtsite.»

«Aga ma arvasin, et nii on ehk lõbusam.»

«Võib-olla oligi,» vastas Albert hetkelise vaikimise järel üsna tasa. «Ma ei teadnud, et ma teile nii igav olen.»

Velli vaikis. Ta polnud tahtnud Albertit solvata, kuid oli seda siiski teinud.

Jaama jõuti rongiga peaaegu ühel ajal. Vagunid olid inimesi puupüsti täis. Vaevu jõudsid nad end esimese ettejuhtuva vaguni tambuuri suruda, kui rong liikuma hakkas. Kogu tee vaikiti. Lahkumisel surus Albert tugevasti Velli kätt ja lausus järsult:

«Hüvasti!»

Ta ei öelnud küll, et jäädavalt, kuid Vellile näis, et ta enam kunagi ei tule.

Mõni päev hiljem üllatas Fedja tüdrukuid uudisega. Ta olevat leidnud vaba kuuetoalise korteri, kus kõik põrandad ja laed on terved, ukсед-aknad ees ja mööbelgi alles. Selle korteri võivat tema, Fedja, endale saada, ja kui tüdrukud nõustuvad temaga koos sinna üle kolima, siis ta selle võtabki.

Mindi üheskoos vaatama. Korter asus Peterburi poolel, ühe suure maja kuuendal korrusel. Seinad ja põrandad olid tõesti enam-vähem terved. Mõnel aknal olid klaasid katki, kuid see andis end korraldada. Ainult sahvripõranda oli keegi vist põletispuudeks ära tarvitanud. Kuid sahvrit uued üürnikud esialgu ei vajanudki. Neil polnud sinna midagi panna. Köögis oli veetorustikul paar meetrit ära lõigatud. Keskküte muidugi ei töötanud. Otsustati, et kui saaks kuskilt puuduva veetorujupi, võiks sisse kolida.

Torujupp leiti juba järgmisel päeval. Selle andis ühiselamu komandant, kes aitas ta Fedjal isegi paika panna. Komandant tegi seda meeeldi, sest ka temal olid oma huvid mängus. Ta vajab sügiseks vaba põrandapinda, kuhu paigutada uusi õpilasi. Kuus vaba koi-
kut on hädaajal suur asi.

Niisiis kolitigi uude korterisse. Siit oli küll palju kaugem töölisfakulteeti käia, kuid selle-eest oli tüdrukutel nüüd «luksuslik olemine», nagu väitis Klaara.

VI. MITTE ALATI POLE VERI PAKSEM KUI VESI

1

Kevadel sai Aliis lellelt kirja. Lell kutsus teda õppevaheajaks maale. Tal lubati soovi korral isegi mõni sõbratar kaasa võtta. Aliis jooksis kirjaga kohe Velli juurde.

«Nüüd paikame su kopsud terveks,» hüüdis ta, ise rõõmust särades.

«Kust sa selle kopsuremonditöökoja siis nii äkki leidsid?» naeris Velli.

«Näe, siin ta on,» keksis Aliis kirjaga vehkides.

Kirja läbi lugenud, jäi Velli mõttesse. Kopsud olid tal tõesti korrast ära. Arstid olid korduvalt soovitanud veeta suvi kusagil maal.

Et Aliisi koos sõbratariga lihtsalt suvitama kutsutakse, seda uskuda oleks lapsik. Pealegi oli Velli Petrogradi ümbruse eesti küladega enam-vähem tuttav. Ta teadis, et seal on veel palju suurtalunikke, kes suvel hea meelega odavat tööjõudu kasutavad.

«Oled sa ise varem seal käinud?» küsis Velli.

«Oh ei, aga lelle ma tean. Ta on mõne korra meil käinud ja isa kiidab teda, et olevat hea südamega ja mitte väga kooner.»

Kui ka korterikaaslased ja Fedja maalemineku heaks kiitsid, oli sõit otsustatud.

Rahateenimisele tuli nüüd küll rist peale tõmmata, kuid lonks sooja piima ja värske õhk kaalusid rohkem. Sõideti kohe, niipea kui õpingud olid lõppenud.

Jaamas oli linlasi vastu võtmas lell ise, keskmist kasvu jässakas mees, lühike piip tugevate hammaste vahel ja piits saapasääres.

«Oled õige sihvaka tüdruku kaasa toonud,» naeris lell piipu suust võtmata ja ulatas Aliisile oma suure parkunud kämbla. Velli poole pöördudes küsis ta:

«Kuidas siis sinu nimi on?»

Velli tutvustas ennast.

«Nojah, mis siis ikka. Istuge peale!»

Lasipuu küljes tantsis kärsitult kirju hobune. Tüdrukud silmitsesid teda huviga.

«Kust te, lell, niisuguse haruldase loomakese olete saanud?» uudishimutses Aliis.

«Sõja ajal,» lõi lell käega. «Minu oma võeti voori ja tagasi ma teda enam ei saanud. Siis antigi see lakaga kurat asemele.»

«Miks kurat?»

«Mis ta muud ikka on, kurimait. Saha ees käib tagurpidi ja iga kord, kui temaga sõitu teed, paranda pärast vankrit.»

«Oi, siis on küll mõistlikum jala minna,» arvas Aliis, uurides «lakaga kuradit» hirmunud pilgul.

«Kobige aga peale!» sundis lell, ohje lasipuu küljest vabastades. «Jala ei oska te siit kuhugi minna. Kui teisi hobuseid vastu ei tule, viime oma kondid tervelt ja kiiresti koju. Jooksma on see mait meister. Nagu lendab kohe. Ole ainult mees ja püsi vankris!»

Kõheldes ronisid tüdrukud vankrisse.

«Istuge pärasse ja toetage jalad kõvasti vastu tagalauda,» õpetas lell, «ja vaadake, et te sõrmi vankri serva ja ratta vahele ei jäta.»

Lelle talu õuele jõudnud, ei julgenud tüdrukud end tükil ajal liigutada. Tundus, et kõik luud-liikmed on põrguvalu täis.

«Noh, kas Maritsa ei teinud toredat sõitu?» muheles lell tolmust mütsi vastu vankriserva kloppides.

Velli ainult noogutas. Ta suu oli tolmust kuiv, hammaste all krigises liiv. Aliis aga leidis, et ta peab end kõigepealt kusagil loputama.

«Helvi!» hüüdis peremees.

Maja uksele ilmus väikest kasvu ilus blond tütarlaps, kes vankris istujaid vidusilmi uudistas.

«Kuule, sa vii õige need tolmutorid ojasse likku, muidu panevad veel kogu pere aevastama.» osutas peremees vankrist maharonivatele tüdrukutele.

Helvi turtsatas.

«Kas kõige vankriga või? ...»

Uksele ilmus nüüd ka perenaine, kolme-nelja aastane poisipõnn käekõrval. Toas kisas veel keegi.

«Eks siis tere tulemast!» hüüdis perenaine ja astus tüdrukute juurde. Ta oli peremehest tublisti noorem, kõhnake, pruunisilmne ja kärmete liigutustega. Oli näha, et lähemal ajal võib oodata pere suurenemist.

«Ongi hea, et kahekesi tulite,» sädistas ta. «Näe, heinaaeg juba ukse ees. Meil heinamaad palju. Ei vana-meeg ega Helvi jõua seda heina kõike ära teha.»

«Sa hakkad kohe heinamaaga hirmutama . . .» pomises peremees, «lase ikka inimestel ennast enne teetolmustki puhtaks kasida.»

«Heldeke, mis siin siis varjata? Selge, et abilisi vaja. Ei taha sa seda täna öelda, pead homme ikka ütleva,» seletas perenaine ja läks majja, kust Helvi parajasti käterätiku ja seebiga tuli.

Ojal pestes sai Velli Helvilt pererahva ja selle majapidamise kohta üht-teist teada. Ilmnes, et peremees on teist korda abielus ja jõuka talu omanik. Esimesest abielust olid tal poeg ja tütar, mõlemad juba täisealised. Poeg oli vallaline, elas isa juures ja töötas samas asulas tarbijate kooperatiivi juhatajana. Tütar koos mehega olid Eestisse opteerinud.

«Ja teie? ...» küsis Velli Helvilt.

«Mina . . . olen kasvandik.»

«Ja vanemaid ei olegi?»

«Ma ei tea . . . näinud ma neid ei ole. Siia majja olvat mind võetud üsna väikesena, vist nelja-aastasena. Siis elas veel esimene perenaine. Kuueaastaselt olin juba seakarjus, siis käisin lehmakarjas ja nüüd olen tüdruku eest,» lõpetas Helvi ja ohkas.

«Kui vana te olete?»

«Saan varsti seitseteist.»

«Helvi-i-i!» hüüdis taluõuest perenaise hele hää.

Helvi kahmas käterätiku ja ruttas jooksujalu maha poole.

2

Ilmad olid soojad ja heinategu täies hoos. Lell kõristas niidumasinal, tüdrukud kolmekesi võtsid loogu. Saad kerkis sao järel.

«Sel aastal on hein nagu kuld,» kiitis lellenaine.

Oli jaanilaupäev. Päike polnud veel loojunud, kuid heinalised tõttasid juba kodu poole. Lelle ennast polnud lõunast saadik heinamaal ja tema lahke loaga lõpetasid ka tüdrukud varem, et end jaanipeoks välja ehtida ja õigeks ajaks Veskimäele jõuda.

«Homme tahate muidugi ka kepsutama minna?» oli lell juba eelmisel õhtul küsinud.

Muidugi tüdrukud tahtsid, sest jaanituld ei tehta ju iga päev.

«Noh, mis siis ikka,» arvas ka perenaine. «Ega Pärna talu selle mõne sületäie tegemata heina pärast vaesemaks jää.»

Küla poole ruttasid mitte ainult Pärna talu heinalised. Rahvast tuli igast kandist.

«Õö nüüd jõuab jälle
oma rahuga.
Kuldne õhtupäike
läinud hingama,»

lauldi kusagil kõlava häälega. Vastassuunast kostis:

«Mets kohiseb ja pilved jooksvad ruttu...»

Otse ees mindi aga lauluga:

«Tuul suigub puude ladvus,
soe õhk, see katab maad.»

Eemal kuusikus kukkus kägu, põõsaste vahel kirendasid tõrvalilled, sinised kurekatlad ja sirutusid kõrgele valged käharpäised angervaksad. Õhus tiirlevad sääseparved ründasid halastamatult tüdrukute paljaid käsi- varsi ja jalasääri.

«Homme määrin end üleni tōkatiga,» ähvardas Aliis.

«Mina aga...» alustas Helvi, kuid vaikis äkki, haaras Vellil õlast ja osutas kolme kõhuka heinasao poole. Seal kerkis kerge sinine suitsujuga.

«Mis seal lahti on?» kokkus ka Velli.

«Ei tea,» sosistas Helvi, «vahest poisikesed, piibutavad, panevad veel heinad põlema.» Ning Vellit kättpidi järel tõmmates hiilis Helvi tasa ja ettevaatlikult saadude poole.

Mõnikümmend sammu saadudest jäid tüdrukud kuulatama. Vaikus. Ei ainustki heli. Lähemale hiilinud, peatusid nad sao taga, kust oli näha kogu saadudevaheline maalapike. Polnud seal poisikesi ega muid vallatusetegijaid. Ainult üks mehevolask istus maas, seljaga vastu saadu, roostevärvi soni silmle tõmmatud ja suitsev piip suus. Mehe kõrval lebasid seljakott ja suur kulunud kohver.

Helvi eemaldus niisama tasa, nagu ta oli siia tulnudki, tirides Vellit kättpidi enda järel.

«Kes see niisugune on?» küsis Velli, kui oldi saadudest juba tükk maad eemal.

«Üks Petrogradi spekulant,» sosistas Helvi.

«Mis ta seal heintes konutab?»

«Vist ootab kedagi.»

«Keda talle vaja on?»

«E-ei tea...» venitas Helvi kuidagi ebamääraselt.

«Sa tunned teda?»

«Ah, niisama... Olen näinud,» lõi Helvi käega ja hakkas rääkima jaanitulest ning Veskimäest, kuhu täna tulevat palju rahvast ja olevat väga huvitav.

«Aliis, kes oli sääskede eest põõsastesse pugunud, ronis nüüd sealt välja, suur angervaksakimp käes.

«Kas Elmarit nägite?» küsis ta lillekimbuga sääski tõrjudes.

«Ei näinud. Kus ta oli?»

«Läks sinnapoole, kust teie praegu tulite.»

«Aga kas tema sind nägi?» erutus Helvi.

«Vaevalt küll. Ma olin põõsas.»

Tüdrukute jutt vaibus. Edasi mindi vaikides. Helvi vaatas mitu korda tagasi, siis jäi hoopis seisma.

«Ootad kedagi?» küsis Aliis.

«E-ei... jah... Mind lubati siin oodata, aga pole kedagi näha.»

Koduõuel istus lell paku otsas ja pinnis vikatit. Tema ees murul külitas üleaedne, Loigu Märt, laia nina ja tugeva lõuaga vanamees, kes armastas vaielda ja kirus kõiki, kellele või millele jutt kaldus.

Tüdrukud tahtsid meestest mööda lipsata, kuid Märt oli neid juba märganud.

«Kuule, sa pikem linnapiiga, tule õige lähemale,» viipas ta Velli poole, «aita meil mõned umbsõlmed lahti harutada!»

«Kardan, et ma ei tule nende sõlmedega toime,» püüdis Velli kõrvale põigelda.

«Nonoh, tule ikka, tule. Olen küll vihane, aga ega ma hammusta.» Märt ajas ennast istukile. «Ma kuulsin, sa olevat enamlane.»

«Kas sellepärast oletegi vihane?»

«Ei. Aga sa vasta mulle, oled või ei ole enamlane?»

«Olen.»

«Ja õpid ka?»

«Õpin.»

«Kelle kulul sa õpid?»

«Riigi kulul.»

«Mh-mh, või riigi kulul... Kui riik sind õpetab, siis sa pead ka teadma, mis selles riigis tehakse.»

«Mõnda vast teangi,» naeratas Velli.

«Sa, tüdruk, ära itsita ühti,» solvus Märt. «Ma ei küsi sinult, kes täna õhtul Veskimäel kellega tantsib või kes keda koju saadab. Seda sa muidugi ei tea, enne kui näed. Vaata, ma tahan teada saada, miks meie maksame kooperatiivi liikmemaksu, aga seal pole muud kui tühjad riulid? Õeldi, et küll nepp toob. Tühjagi ei too. On tarvis vikatit — ei ole. Läheb vaja naelu, vankrimääret, katusepappi, tökatit või pastlanahka — ikka ei ole. Tahad soola, petrooli, tuletikku või seebikivi — tuhka sa saad. Riik maksab maamehele vilja eest kopikaid, aga võtab sitsimeetri eest rublasid. Ja oleks veel, et lähed ja võtad... Kus sa sellega! Kõike, mida tarvis, osta spekulandi käest ja maksa hingehinda.»

«Just see, et te maksate spekulandile hingehinda, viibki kaubad kooperatiivist spekulantide kätte. Ärge ostke spekulandilt, siis tulevad kaubad kooperatiivi,» ägestus Velli.

«Ei jõua kaubad kooperatiivi,» pistis nüüd ka lell sõna sekka, «need lüüakse juba tee peal viltu.»

«Võib-olla et ka teel, kuid osa jõuab siiski kohale ja koha peal on juba palju hõlpsam viltu lüüa,» vaidles Velli vastu. «Pole ju võimatu, et te ostate spekulandilt just neid kaupu, mis on kooperatiividesse saadetud ja sealt altkäe maha müüdnud.»

«No-oh, kurimait, nii kergesti see ka ei lähe,» lausus lell jälle vahele, «kooperatiivil on juhatus ja revisjoni-komisjon, kes liikmete ees aru annavad.»

«Aru annavad, aga kaupu ei anna,» muigas Märt mürgiselt. «Aruannetega vankrit ei määri ega pane neid ka lapsele jalga, kui see kooli läheb. Lubadustest ka leent ei keeda. Oleme juba küllalt kuulnud, et oodake, et küll tuleb ja küll saab... Spekulantidel on kõike, aga oma vabrikuid neil ju ei ole. Mine sa tee see asi klaariks, kui sul pole oskust ega vägevat onupoega!»

Märt ajas end jalule ja taarus oma rässakatel jalgadel värava poole.

«Oota!» hüüdis Pärna peremees talle järele. «Sa ju tahtsid vikatit. Vahest leian midagi. Vedeleb siin neid vanu tökse...»

«Sinul vedelevad, minul aga pole kätte võtta,» urises Märt habemesse ja väljus väravast. «Sinuga, tüdruk, räägime veel,» hüüdis ta värava tagant Vellile.

«On, kurimait, alles viriseja!» pigistas peremees läbi hammaste talle järele.

«Küllap tal midagi valutab, kui ta viriseb,» vastas Velli.

Peremehe silmanurgast vilksatas uuriv pilk heinalise poole, siis hakkas haamer taas vastu pinnipaku rauda kõlksuma.

Majast tulid Helvi ja Aliis, mõlemad juba minekuvalmis.

«Heldene aeg,» lõi Helvi käsi kokku, «mida sina siis

veel konutad? Inimesed lähevad juba Veskimäele, tema aga ikka veel õuel, reha seljas.»

«Tahad vist heinamaale tagasi minna,» naeris Aliis.

«Oijah, ega niisugune nõu laita oleks,» elavnes peremees. «Praegu just see õige niiduaeg algabki. Päeval on palav, teeb rammetuks... parmud... ja kõik... Öösel aga... kui kaste maas, siis pole muud kui liiguta ainult vikatit — hein langeb iseenesest maha.»

«Ma ei oska vikatit käeski hoida, veel vähem seda liigutada nii, et hein maha langeks,» naeris Velli.

«Ega keegi pole meistriks sündinud,» lohutas peremees, «kõik, mida osatakse, on kunagi kätte õpitud. Ja ega teiegi seal koolis seda matemaatikat või mis ta teil seal on, enne teadnud, kui õppima hakkasite. Niidutöö on aga tühiasi kui hea vikat käes. Näe, siin ta on, terav nagu habemenuga,» proovis lell pöidlaga vikatit.

«Lell tahab, et me ka niitmise enda peale võtaksime,» sosistas Aliis Vellile kõrva.

«Kas Elmar pole veel tulnud?» küsis Helvi otsivalt ringi vaadates.

«Pole teist näha jah,» vastas peremees. «Aga sealt ta tulebki,» osutas ta tanumale, mida mööda Elmar sihvaka neiu saatel väravale lähenes.

Helvi roosa näo üle libises tume vari. Ta sööstis majja, nagu oleksid tal herilased kannul.

Elmar keeras koduõue, neiu läks edasi.

«Esimene tants Veskimäel on minu!» hüüdis ta üle püsttara käega lehvitades.

«Minugipärast,» vastas noormees ning astus majja. Aliis turtsatas ja sosistas Vellile:

«On aga mul uhke sugulane!»

«Jah, nina on tal küll nii püsti, et vihmase ilmaga sajab sisse.»

«Aga Helvi, vaeseke...»

Majast oli läbi lahtise akna kuulda Helvi ja perepoja summutatud sõnelemist. Vähe aja pärast ilmus Elmar uhiuues ülikonnas, jalutuskepp käevangus, ning läks värava poole.

Kui Pärna talu heinalised ja kasutütar viimaks Veskimäele jõudsid, oli pillerkaar juba täies hoos.

Veskimägi oli väike lame kõrgendik, mille idaserval kükitas länguvajunud kolme tiivaga tuulik; läänes, pööstastega palistatud lohus, kõrkjatesse ja vesiroosidesse kasvanud unise tiigi kaldal sihtis taeva poole roostetanud tuulelipuga, usteta ja akendeta vesiveski kivine kere; põhjas paistsid vanad lossivaremed ja lõunas kasesalu külje all, kolme iidse männi varjus uhkeldas uhiuus, vaigust lõhnavate postidega kiik.

Veskimägi oli paik, kus olid veetnud oma vabu hetki juba vaarvanemad.

Rahvast oli palju. Eakamad ja soliidsemad istusid jaanitule ümber. Siin puhuti juttu.

Noored olid kogunenud kiige ümber. Kiik õõtsus, käaksudes ja nagisedes raske koorma all. Kiigelolijad aga lõõritasid:

«Ühel ilusal laupäevaõhtu aal
läks peig oma pruudiga...»

Veidi eemal, vasakul, tantsiti lõõtspilli saatel. Paremal mängiti ringmänge. Tuuliku lähedal joosti tagumist paari ja tule ümber jutlejate selja taga veeti vägikai-gast.

Pärna talu noored ühinesid ringmängumängijatega. Ringi keskel keerutati nii pöörase hooga, et jaanituligi näis tuhatnelja pöörleva kettana. Noored aga laulsid polkataktis:

«Viinavaat tegi kõmm-kõmm-kõmm,
vanapoiss oli vaadi sees,
vanapoiss oli vaadi sees
vanatüdruk prundiks ees.»

Kui ringmäng lõppes, avastasid Velli ja Aliis, et Helvit polnudki enam mängijate seas. Kuhu ta kadus?

«Küllap läks tantsijate juurde,» arvas Aliis. «Ta süda kripeldab ju Elmari pärast.»

«Minu arvates ei vääri Elmar niisuguse tüdruku südamevalu.»

«Sinu arvates,» osatas Aliis. «Kõik tüdrukud pole sina ja... sa ei teagi, kuidas Elmar Helvi ümber kudrutab, kui kedagi nägemas pole.»

«Seda alatum.»

Aliis kehitas õlgu ja vaikis.

Tantsijatele lähenedes nägid sõbratarid juba eemalt Pärna talu kõrgekasvulist perepoega, kes oli oma kauni partneriga teistest eemaldunud. Nende ümber seisis poolsõõris külanoored. Teiste pealtvaatajate hulgas oli ka Helvi, kes nukralt jälgis tantsijaid.

«Jäta norutamine, lähme tantsima,» püüdis Aliis lelle kasutütre tuju tõsta.

Helvi raputas pead. Ta olevat just praegu ühele kavalerile korvi andnud. Nüüd ei või ta ometi kohe tantsima minna.

Lõppes valss ja algas padespan. Helvi paluti tantsima. Ka Aliisi ja Velli ei jäetud kauaks pealtvaatajateks. Tantsuringis märkas Velli, et ka nüüd jälgisid Helvi nukrad silmad üle oma partneri öla Elmarit ja tema sihvakat kaunitari.

Varsti teatas Helvi sõbrataridele, et tema ei taha enam tantsida, ja kutsus neid endaga koos alla tiigi äärde.

Nad läksid mööda kallast veskitammuni, kus võsas ja tihedas rohus vedeles jäme vettinud palginott.

«Siin võiks ehk istuda?» peatas Aliis sammu.

«Ei, ei,» keelas Helvi, «see nott määrib. Lähme natuke kaugemale.» Ja haarates kaaslastel kätest juhtis ta nad veidi vasemale madala põõsa kõrvale, suure haralise pedaja alla pehmele rohule.

Siin oli vaikne ja sume. Aeg-ajalt kostis Veskimäelt lõõtspillimängu ja noorte laulu. Aliis laotas oma jaki rohule ja palus sõbratare istet võtta.

«Mina küll meelsamini jalutaksin,» lausus Velli.

«Kui tahate, minge teie,» lausus Helvi. «Mina ei lähe kuhugi.»

«Mis sinuga täna ometi on?» sakutas Aliis Helvit õlast. «Sul on raske? Lähme siis parem koju.»

«Oodake veidi... Ma kohe tulen...»

Kruusasel jalgrajal kostsid lähenevad sammud. Velli tõstis pea. Puude vahel välgatasid kaks kõrget siluetti.

«Tasa!»

Kolm tüdrukut lamasid hiirvaikselt.

«Palju sa võid anda?» kostis räme mehchääl.

«Paarkümmend vast võib,» vastas teine.

«Seda on vähe, kurat võtku,» vaidles räme hääl.

«Rohkem praegu ei saa. Midagi peab liikmete jaoks ka jätma, muidu läheb skandaaliks.»

Kui mehed viimaks istusid palgiotsale, mille lähedal tüdrukud enam hingatagi ei julgenud, polnud rääkijaid raske ka selja tagant ära tunda.

Nii said Pärna talu heinalistest päris kogemata perepoja ja Petrogradi spekulandi ärisaladuste kaasteadjad. Nad kuulsid ära viimase kui sõna, kuidas plaane tehti, vaieldi, kasumeid jagati ja vihastati.

Kui viimaks käed kokku löödi ja lahku mindi, punetas idas juba lai koiduviirg, ärkasid linnud ja vaibus peosumin Veskimäel.

«Nägid nüüd, mis su Elmar väärt on!» lausus Aliis esimesena.

«Ma teadsin seda varemgi,» vastas Helvi.

«Ja miks sa vaikid?»

«Ma armastan teda.»

«Aga tema?»

Helvi puhkes nutma.

4

Pärast jaaniööd magasid heinalised keskhommikuni. Aliis uinus kohe, niipea kui oli heintele vajunud. Helvi aga vähkres kaua. Lõpuks sai uni siiski võidu ka tema valutavast südamest. Ainult Velli ei saanud sõba silmale. Oli selge, et temal kui kommunistil polnud mingit õigust perepoja äritehinguid maha vaikida. Aga kelle poole pöörduda?

Heinamaale minnes kohtasid tüdrukud Loigu Märti.

«Noh, kas jalad on kanged?» naljatas vanamees luitunud õlgkaabut kergitades.

«Miks nad peaksid kanged olema?»

«Eks ikka öisest tantsust.»

«Kas teie siis ei olnudki jaanitulel?»

«Einoh, olin ikka ja nägin ka teid. Teie aga kadusite sealt kolmekesi üsna varakult ära. Ei tea, kas küla lõbu polnud linnaneidudele küllalt peen ja mokkamööda või oli külapoistel tõkatihais juures.»

«Me just nende tükatihaisuste poistega ära läksimegi,» lõõpis Aliis. «Kas te ei näinud?»

«Et te ära läksite, seda nägin oma silmaga, kuid poisse polnud näha. Aga mine sa tea, võib-olla ootasid väljavalitud kusagil võsastikus,» vidutas Märt kavalalt silmi ja kihistas naerda.

Tüdrukud olid juba tükk maad eemal, kui Märt äkki neile järele hõikas:

«Kuule, sa kommunistist plika, oota veidi!»

Tüdrukud peatusid.

«Ega mul teid kõiki tarvis ole,» torises Märt. «Ma ainult seda pikemat. Eile jäi meil jutt pooleli...»

Helvi ja Aliis läksid edasi.

Märt ootas, kuni nad eemaldusid, vaatas siis veel ringi, nagu kartes, et keegi neid näha või kuulda võib, ja küsis poolsosinal:

«Kas sina oled ka pererahva sugulane?»

«Ei ole.»

«Kas mitte sugugi?»

«Mitte sugugi.»

«Või nii,» venitas Märt, sügades mõtlikult oma laia habemes lõuga, «siis ehk võib sult küsida üht asja, mis mind juba ammu vaevab.»

«Küsige.»

«Ega sa ometi pererahvale ära räägi?» kõhkles Märt.

«Ärge kartke,» julgustas Velli kõhklevat jutukaaslast.

«Kas sa pole Pärna talus tähele pannud... noh, midagi lubamatut, niisugust... noh... äritaolist või?...»

«Ei saa aru,» raputas Velli pead, ehkki ta väga hästi taipas, kuhu Märt sihhib.

«Kuule sa, tüdruk, oled pealtnäha terase vaimuga, kuid arusaamine on sul vist üsna nudi!» vangutas Märt pead. «Aga ometi räägitakse, et parteilased mõistavad kõike poolelt sõnalt. Noh, olgu pealegi! Asi on selles, et... et... mul on juba ammugi kuri kahtlus, et meie kooperatiiviga pole õiged asjad, et meie kraam läheb spekude kätte.»

«Millest te seda järeldate?»

«Ah millest? ... Ega mul midagi kindlat küll teada ei ole, aga ... ma elan otse kooperatiivi kõrval ja ... On ikka näha, et tuuakse üht-teist ja tuuakse nagu rohkem kui riulitele ilmub. Ja ... siin käib üsna tihti mingisugune mehevolask suure kohvriga. Mõistad, mis ma mõtlen? Tema ehk tassibki ära need sitsid ja saapad, mis meie peaksime endale saama. Meile ju ei saa mitte midagi. Kui küsid, siis vihastatakse veel pealegi.»

«Olete sellest kellelegi juba rääkinud?»

«E-ei ole,» venitas Märt. «Kellele kuradile sa siin räägidki. Kõik ühe kamba mehed. Võivad hingegi välja võtta.»

«Ega see asi vahest nii hull olegi.»

«Ära räägi ühti, et pole hull. Raha teeb kõik hulluks. Sina oled ju parteilane. Ma sulle räägin, et nii ja naa, pea sina ka silm peal ja ... ehk tead paremini, keda abiks kutsuda või sedasi.»

Märt tammus jalalt jalale, nagu tahaks veel midagi öelda, kuid heitis siis lootusrikka pilgu Velli ja hakkas üle kesanurga küla poole sammuma.

Kogu päeva mõtles Velli Märdile, perepojale ja Petrogradi spekulandile.

Järgmisel hommikul, kui valgenes ning Helvi ja Aliis veel magasid, kirjutas Velli Albertile kirja.

Heinategu hakkas lõpule jõudma. Põldudel õõtsusid taliviljad, tuletades meelde, et lõikuseni pole enam palju aega.

Helvi oli taas lõbus ja vallatu, sest perepoeg oli ta vastu lahke, kinkis talle sünnipäevaks isegi hallid siid-sukad, milliseid polnud kogu külas ühelgi tüdrukul.

Noort perenaist polnud juba mitmendat päeva näha. Tema asemel askeldas majas perenaise ema, kräbe ja jutukas vanamutt, keda jätkus igale poole ja kes oskas endale ja teistele süle ja seljaga tööd leida. Ta hele, veidi kriiskav hääl kaikus varahommikust hilisõhtuni, küll juhatades ja sundides, küll tõreldes ja noomides.

Praegu jagas ta karjapoisile noomitusi selle eest, et see polnud sigadele maltsa küllalt peeneks raiunud.

«Noo, vaata ometi, pimeloom,» vibutas ta karjapoisi nina ees rohutuusti. «Ütle, missuguse sea kõrist see

alla läheb? Ega sust saksa saa, et õpid nii lohakalt tööd tegema!»

Karjapoiss mossitas ja avas suu, kuid samal hetkel tormas peremees jooksupalu väravast sisse, läks otse ämma juurde ja sosistas sellele midagi kõrva.

«Püha taevas!» laksatas ämm käed kokku. «Käi siit kus pagan!» käratas ta siis karjapoisile. Ja kui see oli läinud, toetas oma tüseda keha toobri servale ning pomises: «Mis siis nüüd saab?»

Väimees kehitas nõutult õlgu.

«Ma ütlesin juba ammu, et suur tükk ajab suu lõhki, aga või siis teie kuulate.»

«Ja pidi see just nüüd juhtuma, kui Aino iga minut võib...» ägas peremees.

«Aino ei tohi sellest praegu midagi teada,» põrutas ämm rusikaga toobri servale.

«Jah, aga kuidas sa niisugust asja varjad? Nad võivad ka siia tulla ja... varsti on kogu küla helinat ja kõlinat täis.»

«Hädavares!» viskas ämm toa poole minnes üle õla. «Mine pane hobune ette, aga kähku!»

«Missugune hobune ja mille ette?» ei taibanud väimees.

«Rebeka, vedruvankri ette, susi sind söögu!»

«Tahad ära sõita või?»

«Sõidan ja võtan Aino lastega kaasa,» kõlas ämma resoluutne vastus.

«Jumal küll,» hädaldas peremees. «Kas siis teda praegu võib?... Ta võib ju iga minut laguneda...»

«Sina, jah, hoiad ta siin koos,» nähvas ämm mürgiselt. «Tee kähku, muidu tuleb veel keegi ja pasundab üle kogu maja, et su poeg tõi oma spekulantidega tervele perele häbi ja teotust kaela. Seda Aino muidugi praegu üle ei ela.»

«Püha jumal, avita!» pobises väimees talli poole sõrkides.

Polnud möödunud veel tundigi, kui Pärna talu väravast veeres välja vedruvanker, parenaine ja lapsed peal, ämm kutsariks.

«Kuhu nüüd?» uudishimutses naabriperenaine üle aia.

«Kuju, ikka koju,» vastas ämm tuseselt. «Näe, va vanamees kukkunud heinakoorma otsast maha ja murdunud käeluu.»

«Heldene aeg, missugune õnnetus, ja veel kibedal tööajal!» vangutas naabriperenaine osavõtlikult pead.

Õhtul teadis juba kogu küla, et kooperatiivi revideerib Petrogradist tulnud komisjon, et tegemist on kooperatiivi kaupade kõrvaletoimetamisega ja et Pärna talu kohale on kerkinud rängad pilved.

«Vaat, kus heinakoorem ja käeluu,» itsitas naabritalu perenaine.

VII. VAIGUSED PUUD, ALMA MATER JA VALGE NEEVA

1

Järgmine õppeaasta algas metsatöödega. Riiklikud organisatsioonid ei suutnud kõiki veel küttepuudega varustada. Asutused käisid ise endale talveks kütust varumas. Nii tuli ka kogu Petrogradi Riikliku Ülikooli töölisfakulteedi perel metsatöödele sõita.

Metsaminejad jagati neljaliikmelisteks gruppideks ehk brigaadideks, kusjuures igas brigaadis pidi olema võrdselt mehi ja naisi.

Iga brigaad sai ühe sae ja kaks kirvest. Tööülesanne oli kõigil ühesugune.

Mõnes brigaadis aga põlgasid mehed naisi, nägid nendes kõige kurja juurt ja ei soovinud neid kui füüsiliselt nõrgemaid töökaaslasteks võtta. Fedja Smolin suhtus tüdrukutesse teisiti. Elas ta ju kevadest saadik viie tüdrukuga ühes korteris, ilma et tema tüdrukutele või tüdrukud temale liiga oleksid teinud. Fedja võttis korterikaaslased ka nüüd oma kaitse alla ja muretses selle eest, et nad satuksid ühte brigaadi korralike poistega.

Õdedele Pungartitele leidis ta paarimeesteks kaks tüsedat ja õlakat, kuid pehmeloomulist ja tagasihoidlikku poissi, kindlustades sellega Klaarale brigaadis komandörikoha. Aliisi ja Velli värbas ta oma brigaadi, kus oli neljandaks üks eesti poiss, nimega Jaan Okspuu. Hannale, kelle maatöölisepäritolu ja lopsakas kasv tegid ta igale brigaadile vastuvõetavaks, leidis Fedja koha

brigaadis, kus olid ees juba Niina ja kaks usbekki endisest kahekümne kuuendast grupist. Nii töötas ka Hanna koos vanade tuttavatega.

Metsameeste kohaleviimiseks anti terve raudteerong ning see helises peagi laulust. Sihtjaamast tulevase töökohani oli oma kolm-neli kilomeetrit. Seegi käidi maha laulu lüües.

Metsas mõõdeti igale brigaadile kätte raielank. Iga brigaad ehitas endale puuokstest onni, nii kuidas keegi viitsis või oskas.

Fedja brigaadi onn tuli avar, nägus ja vihmakindel. Kuuseokstest katus ja seinad lõhnasid ja tuletasid meelde jõule ning lapsepõlve. Keset onni asetsesid roigastest tehtud laud ja pingid, kummalgi pool seinas madalad lavatsid magamiseks.

Sellal, kui poisid olid ametis onni ehitamisega, korjasid tüdrukud pehmeid puuoksi endale ja ehitusmeistri-tele magamisasemeks. Lõpuks meisterdasid poisid onni ette midagi keedukolde-taolist, ja elu metsas oligi enam-vähem sisse seatud.

Nüüd läks brigaadi meessugu vett otsima, tühjad katelokid näpu otsas. Kui veetoojad tagasi jõudsid, ootas neid ees samblast ja okstest valmistatud pehme kohev ase, mille üle oli laotatud Fedja triibuline tekk. Laud oli kaetud ajalehega ja sellel seisis reas neli läikima küüritud alumiiniumkruusi.

«Oo, meil näeb ju päris pidulik välja,» hüüdis Fedja ukselt. Üle tema öla õiendas kaela Jaan.

«Ma ju ütlesin sulle, et nende tüdrukutega me hätta ei jää,» kiitis Fedja oma brigaadi naispoolt.

«Ega vist jää jah,» kohmas Jaan häbelikult kõrvale vahtides.

Jaani tundsid Velli ja Aliis juba varem. Ühiselamus oli ta nende vasakpoolseid naabreid ja Fedja toakaas-lasi. Venelased kutsusid teda Jankaks või Januškaks.

Jaan oli endine Balti mere laevastiku madrus ning kaasa teinud kuulsa jääretke. Pärit oli ta kusagilt Võru kandist. Kuigi ta oli nägus noormees, ei meeldinud ta paljudele tütarlastele. Süüdi oli nähtavasti ta äärmiselt vaikne ja tagasihoidlik iseloom.

Fedja käsutas teda:

«Januška, näita tütarlastele meie pesemisbasseini ja eluveeallikaid. Ma muretsen seni puid ja süütan lõkke.»

«Võtku sind pagan selle Januškaga,» urises Jaan. «Leidsid ka inimesele nime!»

Fedja poolt pesemisbasseiniks ristitud veekogu osutus kõige tavalisemaks lombiks sügava nõo põhjas, kuhu polnud just kerge ligi pääseda. Vesi aga oli puhas. Nõo üks külg oli liivane ja sinna olid noormehed juba nottidest ja kividest «sillagi» teinud.

«Nüüd läheme eluveeallikatele,» astus Jaan oma pikadel jalgadel nõo külge mööda üles. Ta laiad madrusepüksid olid alt märjad ja porised. Juba toksaski Aliis Vellit küünarnukiga:

«Näe, see on jõudnud end juba märjaks leotada ja poriga määrida. Nüüd muidugi pöeb öhtul nendesamade pükstega teki alla.»

Jaan heitis pilgu tagasi ja märkas, et ta oli tütarlapsed kaugele maha jätnud. Ta vabandas ja jäi ootama.

Nad jõudsid välja lagendikule, mida poolitas üsna järskude kallastega ojake. Oja põhi oli siin kruusane ja vesi nirises tasaselt üle kivide.

«See on meie eluvee peason. Siit umbes paarsada meetrit asub allikas. Vesi on seal külm ja hea maitsega.»

«Lähme proovima!» hüüdis Aliis, kes tahtis iga asja väärtuses alati ise veenduda.

«Võite ju proovida, kui see teid huvitab,» nõustus Jaan.

Ja ta tõstis Aliisi kergelt nagu laastukese veest väljaulatava kivi otsa, tehes sealjuures oma püksisääred veel märjemaks.

Aliis kükitas kivile, pesi käed puhtaks ja hakkas pihkudega vett lurpima.

«Sa jood kõhu vett täis,» naeris Velli kaldalt. «Kellele sa oma öhtusöögi kingid?»

«Vesi on tõesti hea,» kinnitas Aliis, lõug ja põsed veest märjad.

«Lastele maitsevad ka lumi ja jääpurikad hästi,» muigas Jaan.

Retkega pesemisbasseini ja eluveeallika juurde lõppesidki sel päeval metsaga tutvumise käigud. Joodi veel

Fedja keedetud pohlavarreteed, mis tundus veidi mõrkjas, kuid tekitas kehas mõnusat soojust.

Ja kui videvikus tuli metsatööde üldorganisaator vaatama, kas brigaadis on hommikuseks tööleminekuks kõik korras, leidis ta onnielanikud üksmeelselt norskamas.

Hommikul kaikus mets juba varakult kirvelöökidest ja sae vingumisest.

Üle metsalatvade lendas kruuksuv kurgede kolmnurk. Tuul rebis puudelt viimaseid kullavärvilisi lehti ja loopis neid hooletult tumerohelisele samblavaibale. Vellile meenusid värsiread Juhan Liivi sügisluuletusest.

Mehed langetasid puid, naised laasisid. See tehtud, saeti puud halgudeks ja laoti riita. Töö laabus, tuju tõusis, noored põsed õhetasid.

Fedja kui maapoiss oli sae ja kirve käsitsemisel kõige vilunum. Enne, kui ta puu kallale asus, silmitses ta seda igast küljest. Sõltus ju langemise suund tuulest, puu kallakust, okste rohkusest ühel või teisel küljel ja veel paljust muust. Brigadir pidi seda kõike arvestama, sest nii töö kui ka inimeste eest vastutas ju eeskätt tema.

Ühe puuga juhtus siiski äpardus. See jäi teiste vahele kinni ning hakkas siis vihisedes ja praksudes otse Fedja ja Jaani poole langema.

Aliis kiljatas, Velli kattis näo kätega. Puu prantsatas tumeda mürtsuga maha.

«Issand küll! Nüüd on nad mõlemad läinud!» pistis Aliis hädaldama.

Velli sööstis sündmuskohale.

«Pole me kuhugi läinud, siin oleme,» kostis äkki roheline oksakuheliku tagant, ning esimesena ilmus nähtavale Fedja laia naeru täis tedretähniline nägu. Tema järel tuli lagedale ka Jaan, kes oli langeva puu oksaga hoobi selga saanud.

Velli langes Fedjale rõõmu pärast kaela.

«Tasa, tasa!» hoiatas see. «Puu ei löönud jalust maha, sina aga...»

Lõunasöögi ajal teadis Jaan rääkida, et kahe naaberbrigaadi mehed olid juba naiste vastu «mässu» tõstnud ja nõudnud, et neil lastaks töötada ilma naisteta. Naised aga olevat seepeale vihastanud, asutanud oma naiste-

brigaadi ja kutsunud mehed võistlema. Lõunaks olnud naiste puuriidad pikemad kui meeste omad.

«Aga võib-olla tahaksite teiegi meist lahti saada?» küsis Aliis süütu näoga.

«Ainult teie pea võib niisuguseid rumalusi välja mõelda,» pomises Jaan ja keeras Aliisile selja.

Õhtul, kui nad juba asemel lamasid, sosistas Aliis Velliile:

«Tead, mu käed ja selg valutavad nii, et ei saa magama jääda.»

«Minul täpselt samuti,» vastas Velli tasa ja keeras end ohatates teisele küljele.

Meeste poolelt levis vänget lõhna. Seal hõõrus Fedja Jaani põrutada saanud selga sae puhastamiseks saadud petrooleumiga.

Fedja Smolini brigaad lõpetas oma töö kahe päevaga. Nüüd võis kas koju sõita või võtta lisakohustus mõne teise asutuse heaks. Otsustati täita veel teine norm lastekodude jaoks.

Kui aga Hannalt kuuldi, et nende brigaad kavatseb anda üle plaani poolteist normi, kirjutas ka Fedja oma brigaadi nimel poolteisele üleplaaniisele normile alla.

Järgmisel hommikul hakkas nagu kiuste vihma sadama. Õhtuks oli sammal nagu vette kastetud pesukäsn ja puude okstelt pladistas otsekui katuseräästast. Töö muutus vaevaliseks, riided nõretasid, lõke ei põlenud ja öösel oli külm.

Järgmisel varahommikul võtsid Fedja ja Jaan ette elamu «rekonstrueerimise». Lattidest kokkulöödud laud ja pingid tõsteti onnist välja, keset ruumi tehti tulease ja süüdati lõke, sissekäigu vastasseina meisterdati tuuletõmbeava. Lõkke ümber taoti maasse teibad, mille otsa riputati märjad rõivad. Lõkkel keedeti teevett ja kartuleid, mida Jaanil oli õnnestunud kusagilt hankida.

Onnis oli nüüd kibedat suitsu ja leitsakut, kuid ka küllalt sooja. Madalatel naridel lamades ei hakanudki silmad väga kipitama.

Vihm jonnis inimestega mitu päeva. Sellele vaatamata täideti norm ning lõpetati metsatööd paremate tulemustega, kui algul loodeti.

Töölisfakulteedi teisel kursusel tuli valida eriala. Vastavalt valitud erialale moodustati ka õppegrupid.

Aliis ja Velli läksid bioloogilise kallakuga gruppi, sest Velli oli jõudnud juba keemiasse armuda, Aliis aga oli eriala suhtes ükskõikne, sest ta unistas ikka veel konservatooriumist. Nendega ühes grupis olid ka Niina ja Fedja ja eestlastest pikakasvuline tõmmu poiss Reinhold Mäeorg, välimuselt rohkem lõunamaalane kui eestlane. Venelased ristasid ta Reinjakiks ning ta õige nimi, mida venelastel oli raske hääldada, unustati varsti täiesti. Teistest rahvustest oli grupis veel kaks usbekki ja üks juut.

Uute õpetajatega kohaneti kiiresti. Ainult vene kirjanduse õpetaja Krasnikoviga ei suudetud algusest peale kontakti leida. See oli kõrk, auahne ja upsakas inimene, pealegi varjamatu šovinist. Mittevenelasi ta ei sallinud ja mõnitas neid kuidas oskas, andes neile igas tunnis viisakalt tunda, et nad ei ole venelastega võrdsed. Krasnikovi ümber kogunes õige pea salkkond saba- rakke, kes hakkasid end ka ise teistest paremaks pidama.

Niisuguses olukorras võis kursuse edukas lõpetamine ainult unistuseks jääda.

Grupi kuus parteiliiget otsustasid tekkinud olukor- rast parteibüroole teatada. Mõne päeva pärast kutsuti Fedja kui grupivanem ja Velli kui parteirakukese esi- ndaja töölisfakulteedi juhataja juurde.

«Mees saboteerib,» laiutas juhataja käsi. «Nad arva- vad, et ilma nendeta läbi ei saa ning tahavad oma hinda tõsta. Juba õpetajaskonna komplekteerimisega oli suur häda, igapäev sisse pole ju võimalik näha. Teie Krasni- kov ei ole ainuke hunt lambanahas. Tema on marurah- vuslane. Aga meil on siin veel halvemaidki mehi. Kui neid vallandama hakata, võivad ka mõttekaaslased sabo- taaži alustada. Niikaua kui meil veel oma inimesi ei ole, peame siiski nendega kuidagi läbi ajama. Proovime veel mõni aeg, ehk võtab aru pähe.»

Prooviti. Aga Krasnikov aru pähe ei võtnud. Ta toi- mis nüüd nii, nagu poleks teistest rahvustest õpilasi olemaski. Tuli uuesti juhatajat informeerida.

Seekord kutsuti Krasnikov välja. Ta tuli tagasi lõken-
dava näoga.

Tunnis teatas Krasnikov resoluutselt: kas lahkub tema
õpetaja kohalt või koristatakse muulased grupist. Oma
nõudmist motiveeris ta sellega, et «muulased» ei suut-
vat vene kirjanduse hinge ja sügavust mõista ning see-
tõttu ka ainesse väärilise tõsidusega suhtuda. Järelikult
olevat nad temale kui oma rahvast ja selle kirjandust
armastavale õpetajale pommiks jalus. Õpetatagu muu-
lastele vene kirjanduse asemel midagi muud!

Niisugune ultimaatum tekitas õpilastes pahameelt.
Krasnikovi kaitsevärke jäid nüüd ainult üksikud.

Jälle peeti nõu, jälle käidi parteibüroos.

Konflikt lõppes sellega, et järgmist vene kirjanduse
tundi ei olnudki. Õppealajuhataja teatas, et Krasnikov
on vallandatud, uut õpetajat aga pole veel leitud.

Krasnikovi sabarakud tõstsid kisa. Nii mõnigi raske
kivi langes «muulaste» pihta. See olevat nende süü, et
õppetöö hakkab juba algusest peale lonkama; nad peak-
sid ju teadma, et töölisfakulteedile, kus töö on palju
pingelisem ja vastutusrikkam kui tavalises keskkoolis,
pole nii kerge õppejõude leida. Pärast niisuguseid vahe-
juhtumeid võidavat see koht koguni boikoti alla panna.
Siis läheb kogu õppeaasta nurja.

Kuid juba järgmisel nädalal tuli tundi vanem nais-
õpetaja, kiitsakas ja kuidagi rõhutatult vanamoeline
oma pikas mustas seelikus ning vanaemadeaegse löikega
bordoopunases sametjakis, mida ilustasid valge pitskrae
ja kätised. Varem oli ta olnud õpetajaks ühes eragüma-
naasiumis. Õppetöös oli uus õpetaja nõudlik ning täpne.
Oma ainet tundis ta hästi ja oskas seda ka edasi anda,
kuigi tegi seda veidi kuivalt.

Vähehaaval harjuti uue õpetajaga ja õppetöö kulges
taas oma rada. Kuni...

Ülikoolis seisid ees uue rektori valimised. Neist kut-
suti osa võtma ka töölisfakulteedi õpilased.

Ehkki töölisfakulteed kuulub ülikooli juurde, olles
ametlikult viimase osakonnaks, ei olnud mõlema õppe-
asutuse vahel kuni selle päevani mingit kokkupuutu-

mist olnud. Rektori valimised kujunesid seega esimeseks ühisürituseks, kus üliõpilaskond oma uute järglas- tega kohtus.

Töölisfakulteetlased ootasid seda kohtumist kärsitult. Polnud ju ülikooli nime ümbert veel hajunud romanti- line oreool, mille 1905.—1907. aasta revolutsioonisünd- mused olid sinna jätnud.

Paraku ei töotanud selle oodatud kohtumise algus mi- dagi seesugust, mis oleks lubanud loota, et *alma mater*'i vanad kasvandikud oleksid valmis oma tulevase kol- leege kahel käel vastu võtma. Juba ülikooli sisene- des tundsid töölisfakulteetlased mingit jäist, ebasõb- ralikku hoovust.

Esimesed sõnad, mis Velli oma ihaldatud *alma mater*'i seinte vahel kuulis, tulid ühe põskhabemega ja läikivate nõopidega vormikuuces üliõpilase suust. Osutades salka kogunenud töölisfakulteetlaste poole, sõnas too üliõpi- lane kuldraamides näpitsprillidega neiule enda kõrval teravmeelitsevalt:

«Vaadake, vaadake, batukaanlased alustavad juba rünnakut Euroopale!»

Järgnes vali naer.

«Kuule, kas see ei käinud meie kohta?» pöördus Aliis Velli poole.

«Küllap vist. Oleme siin nähtavasti soovimatud küla- lised.»

«Jah, sünge näib olevat see sinu teadusetempel,» van- gutas Aliis mõtlikult pead. «Aga loodame, et ta edaspidi muutub leebemaks.»

Aktusesaali ukse juures oli trobikond üliõpilasi ja töölisfakulteetlasi kogunenud pika tuhakarva juuste ja kahvatu näoga noormehe ümber, kellel oli kõhukas port- fell kaenla all. Noormees seletas ümberolijatele midagi innukalt. Kuulajate hulgas oli ka Fedja Smolin.

«Siia, tüdrukud, siia!» viipas Fedja sõbrataridele. «Meie omad on peaaegu kõik juba saalis. Istuge nende juurde! Ma tulen kohe.»

Töölisfakulteetlased olid aset võtnud saali keskpai- gas. Esimesed read poodiumi ees olid peaaegu tühjad. Ainult siin-seal istusid paari-kolme kaupa ülikooli õppe- jõud, kes omavahel tasa vestlesid. Nendest tagapool al-

gasid vormikuubedes ja erariietes üliõpilaste kirjud read. Sealt võis kuulda mitmesuguseid märkusi. Tagapool oli veel palju vabu kohti, paar rida otse tööliskulteetlaste taga täiesti tühjad. Aulasse sisenevad üliõpilased möödusid, nagu poleks neid vabu istmeid märganudki.

«Kellele need read on määratud?» pöördus Aliis Fedja poole.

Fedja lõi silmad üle tagumise saaliosa ja kehtas õlgu.

«Nähtavasti ei söandata meie lähedusse istuda.»

«Ei tea miks?»

«Küllap kardavad higilõhna...?»

«Et punane taud külge ei hakkaks,» kostis eespool istujate hulgast.

Mõned aga ei leppinud niisuguste märkustega.

«No-noh, asi pole sugugi nii hull,» sõnas üks, kes parajasti võttis istet paar rida tagapool. «Pole teie siin ainukesed higilõhnalised ega ka ainukesed punased.»

«Aga miks te siis lähemale ei istu?»

«Võib ka lähemale,» naeris üliõpilane.

Presiidiumilaua juures helistati. Seal sekeldas veel inimest kümme, kes millegi üle ägedalt vaidlesid. Nendega oli ka kõhuka portfelliga kahvatu noormees, kes nüüd koos ühe nahkkuues tõmmu mehega lauale asetatud pabereid uuris.

«Mis asjamehed need on?» päris keegi Fedjalt.

«Nahkkuues on ülikooli parteiorganisatsiooni sekretär, portfelliga — üliõpilaskomitee esimees. Mõlemad tublid poisid.»

Presiidiumilaua juures kestis nähtavasti ikka veel vaidlus. Koosolijate hulgast hakkas juba nurinat kostma.

«Mis seal nii palju jorutada!» pahandas üks Velli ja Aliisi taga istujaist. «Küll koosolek otsustab.»

«Muidugi — koosolek. Aga kuidas ta otsustab? Näed, kui palju neid on juba siia kogunenud,» vastas teine.

«Jah, palavaks läheb, pagan võtaks!»

«Oleneb sellest, kuidas köetakse,» ei suutnud Fedja end pidada.

Tema sõnu kuuldi ka tagapool.

«Kütma tulite ju teie,» lõikas sealt keegi teravalt.

Mitmel pool itsitati.

«Kuidas nii? Me oleme ju teie külalised. Tulime kui sõbrad, aga mitte kui kütjad või kõrvetajad,» sekkus nüüd ka Velli vaidlusse.

«Sõbrad... külalised... Kuid kutsumata külalised. Nende kohta on olemas hea vanasõna...»

«Ah et hullem kui tatarlane,» muigas Velli.

«Kas te ise ka teate, milleks teid siia toodi?»

«Esiteks meid ei toodud, vaid tulime ise, ja teiseks on meil täielik õigus rektori valimistest osa võtta.»

«Aga miks peate just teie meile rektorit valima? Kas arvate, et me ise sellega toime ei tuleks?»

«Meie valime rektori ka endale. Aasta pärast tuleme ka meie siia.»

«Tsss... rahu!» vaigistati kõrvalt.

Presiidiumilaua taga helistati teist korda. Saal jäi pikkamisi vaikseks.

Maru läks lahti juba presiidiumi valimisel. Hääletasid ka töölisfakulteetlased. Nad tegid seda üksmeelselt.

Presiidiumivalimised lasksid aimata rektori valimise oodatavat tulemust. Sõnalahing lõppes sellega, et osa üliõpilasi lahkus demonstratiivselt saalist.

Rektori kohale kandideerisid kaks professorit — üks konservatiivse tiiva esindaja, matemaatik, teine — ajaloolane, bolševike partei liige 1904. aastast, keda toetasid ülikooli ühiskondlikud organisatsioonid. Tema valiti rektoriks.

Pärast valimiste tulemuste selgitamist lahkus ka osa professoreid saalist.

«Oi, kui palju siin veel vemblatööd on!» vangutas Fedja pead.

«Vemblaga ei tee siin midagi ära,» vaidles Velli.

«Aga mis siis sinu arvates tuleks teha?»

«Ümber kasvatada.»

«Üm-ber kas-va-ta-da? Neid?!»

«Just nii.»

«Ja kes peab neid ümber kasvatama?»

«Küll leidub! Nende hulka kuulume muide ka meie.»

«Üh-hüü!» vilistas Fedja. «Ma ei teadnudki, et oleme juba nii targad, et võime hakata professoreid ümber kasvatama.»

Äeglaselt, noruspäi sammus Velli mööda kaldatänavat.

Pimenes. Oli külm, puhus tugev tuul ja sadas lund.

Hall ja nukker nagu talvine taevaskõrgus Neeva kohal oli praegu ka Velli tuju. Tänane kiri, mille ta tädilt oli saanud, võttis talt peaaegu viimase lootuse veel kunagi kohtuda emaga. Nende vahel on rida tuimi piiritulpi ja ema kustub vangikongi hämaras nurgas, ilma et tütar saaks korraks ta peadki silitada.

Just praegu käis ta ema pärast palumas . . . Teda püüti lohutada, lubati vahetada ema mõne siin kinnipeetava valgekaartlase vastu ja kästi oodata, sest asjaajamine võtab aega. Aga kas surm ootab?

Velli polnud veel jõudnud toibuda löögist, mille andis talle Salme surm valgete vanglas. Nüüd aga ähvardab teda uus ja veelgi rängem hoop — ema hukkumine seal-samas.

Liiga palju nõuab elu ühelt inimeselt!

Kui Velli koju jõudis, olid kõik kogunenud ühisesse söögituppa. Kostis lõbusat juttu ja naeru.

Laua otsas istus Albert, tema vastas, seljaga ukse poole, veel keegi sõjaväelane. Küllap Albert oli jälle kedagi kaasa toonud.

«Kaua, Vellikene, lased ennast oodata. Meil on su külalisega juba kõik jutud ära räägitud,» hüüdis Klaara.

Nüüd pöördus ka külaline näoga Velli poole . . . Järgmisel hetkel olid õde ja vend juba teineteise embuses.

«Einoh, sõbrad, niiviisi võib siin veel kadedaks minna,» ajas Albert end püsti. «Kas te olete kunagi näinud, et mind oleks siin kas või kordki niisuguse rõõmuga vastu võetud?»

«Ei tee viga,» vidutas Fedja silmi. «Maailma asjad on juba kord niisugused, et üht võetakse vastu suure rõõmuga, teist aga saadetakse rõõmuga majast välja.»

«Oi, Fedjake, kui kuri keel teil on!»

Vellit huvitas, kuidas vend Peetrilinna sattus ja kuidas ta Alberti üles leidis. Robert takerdus pisut, otsekui ei leiaks kohe õigeid sõnu.

«Tema juurde sain nii, et... et...»

«Eks ikka... rongiga, rongiga. Ja minu juurde — trammiga,» tõttas Albert Robertit abistama.

«Kui räägite, siis rääkige inimese kombel,» kortsutas range Klaara kulmu.

«Inimese kombel oli asi nii,» haaras Albert nüüd jutulõnga enda kätte. «Nagu teate, täidan ma oma õppeasutuses ka komissari kohuseid. Seetõttu on mul tegemist uute õpilaste vastuvõtmisega. Ühel päeval leidsin paberite vahelt roodukomandör Robert Parmu avalduse. See kena noormees,» patsutas ta muheldes Roberti õlale, «palus end meie asutusse vastu võtta. Ütelge, kas saab sellest keelduda? Andsingi talle oma õnnistuse, ja täna jõudis ta kohale. Kas kallis õeke on rahul?»

«Aga miks te seda kõike minu eest varjasite?» tõreles Velli.

«Tahtsime sulle ootamatut rõõmu valmistada,» vabandas Robert.

Äkki meenus Vellile, et vennal oli ju alles hiljuti sünnipäev olnud.

«Meenutagem seda siis täna,» pani Robert veinipudeli lauale.

«Ohoo,» imestas Fedja, «välismaa kraam!»

«Trofee,» noogutas Robert. «Krimmis Wrangeli poiste käest võetud.»

«Wrangeli poiste käest?» imestas Fedja. «Ja kus te seda nii kaua hoidsite?»

«Jäägu see minu saladuseks,» naeratas Robert kavala muigega. «Peaasi on see, et nüüd võime selle pudeliga tähistada mitut sündmust korraga, muuseas ka minu äsjast sünnipäeva. Tuline kahju, et meie memme ega õde Salmest siin pole,» heitis ta mureliku pilgu Velli poole. «Aga me ei unusta neid.»

Velli pilk tumenes. Talle meenus järsku, kuidas nad kolmekesi — kaks õde ja vend — olid lastena Narva jõest viidikaid püüdnud, puude okstel kiikunud...

Kui üldine jutuvada oli täies hoos, palus Robert õde jutustada, mis ta teab emast ja Salmest.

«Ema... emake...» kogeles Velli. «Ta elab, kuid... üks tal ole Eestis raske.»

«Tuleb ta välja nõuda. See peaks ju nüüd võimalik olema. Ma hakkan ise seda asja ajama. Millal sa emalt viimase kirja said?»

«Juba tükk aega tagasi.»

«Annaksid ehk mulle ka lugeda?»

«Jah... aga... ma kahjuks kohe ei saa. Panin kuhugi. Olen otsinud, aga ei leia.»

«Aga aadress sul ometi on?»

«On. Ma pärast annan.»

«Ja Salme, kuidas temal läheb?»

«On lootust, et vahetatakse siia. Just täna küsisin jälle. Andsin vajalikud andmed. Öeldi, et püüavad teha, mis vähegi võimalik. Kästi oodata.»

Õhtu möödus kiiresti.

Albert ja Robert valmistusid minekule.

Noormehi ukseni saates tundis Velli kibedat südame-tunnistusepiina, et oli vennale valetanud, Aga ta ei suutnud praegu jälleenägemisrõõmu tumestada.

Kui Robert ja Albert olid lahkunud, läks Velli oma tuppa. Tükk aega istus ta käsipõsakil laua ees. Silmade ette kerkisid kordamööda venna rõõmus ja naeratav nägu, ema hallipäine, kühmus ja kõhetu kuju ning nagu udust ilmus riikidevaheline piirijoon oma tulpade ja traataedadega. Olgu neetud selle piiri püstitajad!

Salmet ei näe ta enam kunagi, isegi mitte ta kalmuküngast. Ema aga... ehk peab ta niikaua vastu, kuni saab võimalikuks teda siia vahetada. Seni aga peab töötama. Läheb palju aega, enne kui hakkavad uuesti suitsema sõja-aastail kustunud vabrikute korstnad. Igal pool ootab töö inimest.

Velli võttis riulilt õpiku, istus uuesti laua taha ja hakkas matemaatikaülesandeid lahendama. Siis aga tabas ta end jälle mõtisklemast. Terve ta elu on üks suur mitme tundmatuga matemaatikaülesanne. Ja mitte üksi temal. Kuid vähe on neid, kellel õnnestub lahendada seda ülesannet nii, et isiklikud huvid ei pörka kokku ühiskonna huvidega.

Meenus hiljutine juhtum ühe kaasõpilasega, kes abiellus. Sündis laps. Seda ei olnud kellegi hooleks jätta,

ning noorik oli sunnitud töölisfakulteedi teiselt kursu-
selt lahkuma. Mõlemad abikaasad olid partei liikmed.
Küsimust arutati parteibürool, kus süüdistati peaaasja-
likult naist, et ta oli loobunud õppimisest ega õigusta-
nud temale pandud lootusi. Noorik lahkus parteibüroo
istungilt pisarsilmil: ta sai noomituse, mis tema seisukohalt oli ebaõiglane, ühiskondlikust vaatevinklist aga
tollal õigustatud. Kunagi saab olema muidugi teisiti,
kuid see kunagi on veel kaugel.

4

Ühel pühapäeval pärastlõunal külastas Eduard Pungart koos abikaasaga oma õdesid. See oli noorpaari esimene visiit. Betti ja Eduardi abiellumisest teati juba varem, kuid sellest ei räägitud. Eduard ise, kes mõnikord õdede pool käis, vaikis, ja õed pidasid ebasüüdsaks puudutada küsimust, millest asjaosalised ise ei rääkinud. Nüüd siis tutvustas Eduard Bettit kui oma seaduslikku naist. Betti näis õnnelik olevat. Ta istus Eduardi kõrval, rääkis ja naeris kogu aeg, hoidis mehe kätt oma käte vahel ja langetas tihti oma pea tema õlale.

Eduard aga oli sõnakehv, nukker ja rusutud. Naise õrnustele reageeris ta nagu paratamatusele. Mida enam Betti jutuhuugu sattus, seda vaiksemaks ja tusasemaks muutus Eduard.

«Miks nad ometi abiellusid?» mõtles Velli neid vaadates. «Või on see omamoodi seaduspärasus, et mõne koostatud kuu järel pole abikaasadel teineteisele enam lahkete naeratust ega hella sõna? Ometi abiellusid nad ju oma vabal tahtel, ilma sunduse või kõrvalmõjuta.» Eduardi tuima tusast nägu jälgides küsis Velli endalt, kas ka Albert võiks kunagi niisuguseks muutuda? Ja kas siis tema ise hakkaks oma vaikiva mehe ümber õnne teeseldes kudrutama? Vellile meenus Niina, kes öösiti nutab ja hoiab padja all mehe päevapilti...

«Leeni, ole kallid, mängi midagi,» palus Eduard, eemaldades järsu liigutusega naise käe oma õlalt.

Üle Betti näo lendas vari, kuid ainult hetkeks. Lõbusana tõusis ta istmelt, sasis naerdes mehe juukseid ja sädistas leebelt:

«Mis mu poisul viga on? Miks ta mossitab?»

«Jäta, palun!»

«Näete nüüd, missugune ta mul on!» laotas Betti käsi. «Ja kui meie elu vussi läheb, olen muidugi mina süüdi. Aga ka mina ei jaksa kogu eluaeg lapsehoidja olla.»

Tuli Leeni viiuliga.

«Mida sulle mängida?» pöördus ta venna poole.

«Mängiksid ehk Chopini?!»

«Mida nimelt?»

«Ükskõik. Või ehk Schumanni «Unistust».»

Viiul hakkas helisema.

Kui Leeni poogna langetas, plaksutas Betti käsi.

«Ma ei teadnudki, et su õde nii hästi mängida oskab,» pöördus ta Eduardi poole, kes seisis akna all ja vaatas pimedale tänavale.

Eduard ei vastanud. Lahkudes aga ühmas ta õele:

«Sinust saab asja.»

VIII. UNISTUSED JA TEGELIKKUS

1

Viimasel ajal juhtus üha sagedamini, et Aliis ei tulnud öhtul koos oma korterikaaslastega koju. Alguses põhjendas ta oma puudumist rohkete kohustustega töölisfakulteedis, muusikakoolis või klubis. Lõpuks aga teatas ta Vellile lihtsalt, et ärgu see tema pärast muretsegu, sest Reinhold saatvat teda alati koju.

Asjaolu, et just Reinhold oli hakanud Aliisi koju saatma, tegi Vellile muret. Oleks Reinholdi asemel näiteks Jaan olnud, poleks Velli kartnud Aliisi tema hoolde usaldada. Reinholdist aga teati rääkida nii mõndagi, mis ei heitnud talle just head valgust. Teati sedagi, et tal olevat kusagil naine ja peale selle veel hulk pruute.

Kui korterikaaslased püüdsid Aliisi tähelepanu Reinholdi halbadele külgedele juhtida, oli Aliisil ikka vastus valmis:

«Ta meeldib mulle ja minu vastu on ta hea.»

Kord, kui Vellil oli Aliisiga pikem jutuajamine, mille teemaks olid jällegi suhted Reinholdiga, trotsis Aliis:

«Sa pole Reinholdi vastu õiglane. Sa otsustad tema üle ainult teiste jutu järgi, ise aga ei teagi, kui tubli ja tore poiss ta on. Sa tahad, et ma sõbrustaksin Jaaniga. Minul aga on temaga igav. Ta lausub tunni jooksul vaevalt kaks-kolm sõna ja sedagi nii aralt ja punetava näoga, et vaesekestest hakkab lausa kahju!»

Velli püüdis Aliisi veenda, et Jaani argus ja kohmetus tulevad ta aususest ja puhtahingelisusest, et Jaan

armastab Aliisi, ja et Aliis ise oma alaliste nõökamiste ja nokkimistega teeb ta araks.

«Armastab, armastab,» osatas Aliis. «Kust sina seda nii kindlasti tead, et ta just mind armastab? Mina aga...»

«Sina armastad Reinholdit, eks ole?»

Aliis punastas ja lõi silmad maha.

«Kas Reinhold on sulle öelnud, et ka tema sind...»

«Peab siis kohe alati ütleva? Just nagu mul omal silmi polekski,» pomises Aliis ja pages kiiresti teise tuppa.

Edaspidi hoidus Aliis sellel teemal Velliga kõnelemast, kuid koju ilmus ta endiselt pärast teisi.

Ühel öhtul tuli Fedja tulivihasena koju.

«Selle kuradi Reinjaki kolgin varsti päris korralikult läbi.»

«Miks?»

«Või veel, miks? Hulgutab meie plikat mööda pimedat Aleksandri aeda. Teadagi, missugune donžuan ta on!»

Mida soojemaks muutusid ilmad ja mida valgemaks läksid Neevalinna ööd, seda sagedamini jäi Aliis öhtuti kauaks ära ja seda enam tekitas ta muret oma sõpradele.

Ühel öhtul, kui Velli oli juba magama heitnud, tuli Aliis tema tuppa, istus voodiservale ja... vaikis. Oli näha, et tal kripeldab südamel midagi erilist, mille väljendamiseks tal on raske sõnu leida. Viimaks peitis ta näo Velli rinnale.

«Kas sa nutad?»

«Ei! Olen väga, väga õnnelik. Täna ütles Reinhold, et... ja sa ei tea, kui ilusasti ta rääkida oskab. Just nagu romaanis.»

«Või nii, siis täna ta ütles. Aga mida ta sulle sel öhtul ütles, kui sa temaga koosolekult ära läksid?»

«Siis... siis ta sõimas mind.»

«Sõimas?»

«Jah. Ta nimetas mind väikekodanlikuks moraali-jüngriks.»

«Miks nii?»

«Kutsus mind enda poole, aga ma keeldusin. Siis tahtis mind suudelda, ma ei lubanud. Noh, selle peale ta ütleski, et ma olen mammatütar, institutka ja väikekodanlik moraaliünger.»

«Ja kuidas te siis täna Reinholdiga kohtusite?»

«Ta saatis mulle tunnis kirja, kutsus aeda ja...»

«Ja täna sa siis lubasid end suudelda?»

Aliis ei vastanud. Ta surus rutakalt pea vastu Velli põske ja jooksis oma tuppä.

2

Oli vene keele tund. Kirjutati kirjandit vabal teemal.

Aliis oli oma tööga juba lõpule jõudmas, Velli aga istus, ees puhas paber, mille nurgale olid kirjutatud ainult nimi ja kuupäev. Velli mõtted olid eilsest saadik nii hajuvil, et neid oli raske tahtele allutada.

Eile oli tal Klaaraga olnud sõnelus Aliisi pärast. Klaara väitis, et Velli pole Aliisi suhtes küllalt hoolas ja range ega mõjuta teda lõpetama sõbrustamist Reinholdiga.

«Oled plikast vanem ja kogenum, aga lased tal hukka minna,» kurjustas Klaara.

Vellit riivas Klaara süüdistav toon, sest Klaara ega ka keegi teine korterikaaslastest polnud Aliisile rohkem tähelepanu ja hoolt osutanud kui just tema, Velli.

«Sina oled ju minustki vanem — eks võta siis meid mõlemaid oma hoole alla,» oli ta pahaselt Klaarale vastu nähvanud.

Ja sellega jutt lõppeski. Nüüd mossitas Klaara nii tema kui ka Aliisiga.

Äkki langes Velli käele pinginaabri jääkülm ja niiske käsi ja surnukahvatust näost vaatas talle otsa kaks hirmunud silma. Velli kokkus.

«Mis sul on?»

«Ole hea, aita mul välja minna,» palus naaber.

Velli korjas oma ja pinginaabri raamatud kiiruga kokku ning talutas naabri kogu grupi uudistavate pilkude saatel auditooriumist välja.

«Oled sa haige?»

Teine noogutas.

«Tahad koju?»

Küsitav raputas pead ja vajus jõuetult seina najale.

«Ma ei saa üksinda enam kuhugi minna,» lausus ta tasa.

«Aga mis siis teha?»

«Ma ei tea.»

Velli vaatas otsivalt ringi. Koridor oli tühi, nagu ikka õppetundide ajal.

Siis avanes õpetajatetoa uks ja sealt väljus nagu kutse peale vana hea Veera Pavlovna, kulunud portfelli kaenla all.

«Mis on juhtunud?» astus ta hädaliste juurde.

«Ei midagi erilist,» lausus Velli pinginaaber vaevalt. «Tavaline naiste lugu...»

Tavaline lugu... Vellil hakkas õudne.

Veera Pavlovna taipas kõik. Ta võttis haigel käealt kinni ja Velliga kahekesi talutasid nad oigava noore naise õpetajatetuppa diivanile.

Veera Pavlovna helistas kiirabisse ja mõne minuti pärast viidi Velli pinginaaber kandraamil ära.

«Kuhu ta viiakse?»

«Sünnitusmajja.»

«Sünnitusmajja? Aga tal polnud ju...»

«Enneaegne,» vastas Veera Pavlovna, võttis oma portfelli ja läks.

Vellile oli selge, et täna ei suuda ta enam mingit kirjandit kirjutada.

3

Paar päeva hiljem otsustasid Velli ja Aliis Velli pinginaabrit haiglasse vaatama minna.

«Kõik läks hästi,» naeratas haige.

Velli hinges liigatas taas õudus. Mis on hästi? Kas see, et laps sündis surnuna, või see, et ema ellu jäi? Või ehk see, et niisugune ongi naiste tavaline saatus?

Palatis oli viis voodit. Üks lamajatest tundus Vellile tuttavana.

«Kas sa ei tea, kes see blondpäine seal akna all on?» päris Velli oma pinginaabrit.

«Ah see? . . . See on eestlane, kusagilt külast. Tal on naljakas nimi, mul ei ole meeles. Ta läheb juba homme välja.»

«See on ju Helvi, mu lelle kasutütar,» sosistas Aliis ja tahtis kohe Helvi juurde tormata.

«Ära mine,» peatas Velli teda käisest. «Kui ta meid näha tahaks, ei oleks ta silmi seina poole pööranud.»

Kui Velli ja Aliis oma tuttavaga hüvasti jätsid, tõusis Helvi voodis istukile ja viipas neile.

Aliis ei lasknud end kaht korda kutsuda. Ta astus Helvi juurde, süleles teda ja küsis:

«Mis siis sina siin teed?»

«Mina? Päästan perepoja au,» naeratas Helvi virilalt. «Ta ju abiellub nüüd.»

«Ja sina kavatsed noorpaarile tüdrukuks jääda?»

«Heameelega küll ei tahaks, aga kuhu mul minna on?»

«Tule õppima!»

«Olen isegi juba sellele mõelnud. Aga see pole ju nii kerge. Kes mind võtab. Pole tööstaaži ega midagi.»

Velli pidas veidi mõttes aru.

«Kas keegi peale Elmari veel teab, kus sa praegu oled?»

«Ainult tema isa teab.»

«Siis andku Pärna vanaperemees sulle tõend, et oled tema juures kolm aastat palgalisena teeninud. Vastasel korral teata, et teed skandaali ja ajad pulmad nurja. Mõistad?»

Helvi mõistis küll, kuid jäi kõhklema.

4

Talv oma tujukate tuulte ja tuiskudega põgenes kevade eest kuidagi ootamatult ruttu, otsekui ülepeakaela, jättes kiiruga siia-sinna hoovinurka või värava alla sületäie koredat mustunud lund või lahmaka prahikorruga kaetud jääd. Hangede alt vabanenud maa hingas lahedalt, täie sõõmuga.

Kergemalt hingasid ka töölisfakulteedi õpilased. Iga

päevaga langes õlgadelt osake talvisest õppekoormusest. Peagi võib töölisfakulteediga hüvasti jätta — kuni sügiseni.

Aliis otsustas eelseisva suve veeta Kroonlinnas oma vanemate juures.

Reinhold Mäeorg sõitis suveks maale koos ühe Simiititsa asundusest pärineva talutütrega, kes õppis Eesti Töölisfakulteedis ja kelle vanematel oli suur korralik majapidamine.

Velli otsustas koos teiste korterikaaslastega suveks tööle minna.

Fedja jooksis jalad rakku, otsides oma kaasõpilastele suvevaheajaks sobivat tööd. Seda muidugi oli... ja ei olnud ka. Töökäsi ootavate objektide ja Fedja Smolini vahele ilmus tohutult palju takistavaid aga'sid, millest Fedja ei suutnud peaaegu ühtegi kõrvale veeretada. Et ettevõtteid käiku lasta, oli vaja toorainet, masinaid, aga ka insenere ja õppinud töölisi. Ajutisi hooajatöölisi, nagu olid artelli kuuluvad töölisfakulteedi õpilased, ei saadud isegi mullatöödele võtta rohkem, kui oli kirksid, labidaid ja teisi tööriistu. Ikka ja jälle sattus Fedja kokku olukorraga: tõmbad saba lahti, jääb nokk kinni, ja ümberpöördukt.

Ühel õhtul aga tuli ta koju lootusrikkama naeratusega: ta oli leidnud tööd paarikümnele naisele. Petrogradi kaubasadamas, kuhu saabus juba välismaa kaubalaevu, vajati pakkimiskottide parandajaid ja teiste kergemate tööde tegijaid.

Klaara, Leeni, Velli ja Hanna olid esimesed, kes sadamasse tööle läksid. Töö polnud küll raske, kuid selleest väga must ja tolmune. Tuli taluda muidki ebameeldivusi, millega tütarlastel ei olnud sugugi kerge harjuda. Meremehed ja laadijad rõvetsesid, tegid kahe mõttelisi märkusi.

Kord tuli Leeni, kes oli kutsutud kusagile kuuri suhkrukotte nõeluma, nuttes teiste juurde tagasi. Keegi mees haaranud ta seal oma karukäppade vahele. Leeni kriimustanud tal nina marraskile, kuid mees pole taganenud. Ei tea, millega lugu oleks lõppenud, kui üks vanem laadija poleks Leeni kisa peale kohale jõudnud ja lontruse minema kihutanud.

Oli nüüd ebameeldivustega kuidas oli, kuid neist saadi üle. Peaasi et oli töö, mille eest maksti. Teenitud raha eest aga sai osta riideid, jalatseid ja muud hädavajalikku. Tüdrukud otsustasid niikaua tööl käia, kuni tööd jätkub. Fedja kui artelli esimees käis neid vahel vaatamas ja nende õigusi kaitsmas. Möödus kuu ja algas teine. Tüdrukud töötasid endiselt sadamas.

Velli ei oodanud enam Albertit sellest saadik, kui talvel ühel udusel õhtul Neeva kaldal oli nende vahel sõnelus tekkinud ning ta oli Albertit egoistiks nimetanud. Ta ei olnud Albertile ka pahane. Mis parata, kui nende eluplaanid kokku ei klapi. Sellegipärast oleks Velli meeleldi teada tahtnud, mida Albert nüüd mõtleb, või kas ta üldse veel temale mõtleb. Kindlasti peab ta teda, Vellit, isekaks ja kangekaelseks tüdrukuks, kes liiga kõrgelt hindab oma iseseisvust ja eluplaane, kõrgemalt kui armastust ja elu Alberti kõrval. Aga olgu, mõtelgu ta mis tahab, nüüd on see juba ükskõik. Ehk on paremgi, et nii läks.

Kuid Albert tuli siiski. Ühel õhtul sadamast koju jõudes leidis Velli oma suureks üllatuseks Alberti nende söögitoas diivanil Fedjaga juttu vestmas. Velli kohmetus. Albert aga käitus nii, nagu poleks nende vahel kunagi mingit arusaamatust olnud. Ta nokkis tüdrukuid nende sadamatöölise-välimuse pärast ning teatas lõpuks, et nemad Fedjaga olevat otsustanud täna selles majas kihlused ära pidada.

«Kosite siis Fedja ära?» nöökas Velli.

«Mispärast Fedja, kui majas on viis tüdrukut, üks toredam kui teine,» naljatas Albert vastu. «Või annate kõik mulle kollektiivse korvi?»

«Ära seda oota!» muigas Klaara kavalalt. «Võta kas või kõik viis. Pane aga kosjaviinad lauale, küll siis pruudi leiame.»

«Kosjaviina mul ei ole, aga tõin tervelt viis liitrit kosjapiima.»

«Ega seegi laita ole,» arvas Hanna.

Diivaniotsa tagant ilmusid lauale viieliitrine piimanõu ja suur pakki, millest koorusid välja päts värsket küla-leiba, kantsakas soolast seapekki, mõned heeringad, tükike võid ning lõpuks veel korvike metsmaasikatega.

Marjad lõhnasid nii isuäratavalt, et tüdrukutel valgus vesi suhu.

«Vaat niisugustest «kosjadest» saan minagi aru!» kiitis Klaara.

Sellal kui tütarlapsed end pesid ja ümber riietusid, katsid noormehed laua.

Söödi ja joodi ning kiideti kosjapiima. Eriti suure õhinaga aga asuti maasikate kallale.

«Teeme nii, nagu meil Valgevenes tehakse,» soovitas Hanna ja puistas esimesena maasikad oma kruusi piima sisse.

«See pole üksi sinu Valgevene leiutis. Meil Eestis tehakse täpselt niisamuti.»

«Oli küll kunagi meie Eesti, nüüd aga seesugust enam ei ole,» õhkas Klaara.

«Oli meie oma ja saab jälle meie omaks!» rõhutas Albert kindlalt.

Aeg lendas, lähenes kesköö. Klaara tegi «kosjapeole» lõpu, käsutades tüdrukud magama.

«Ma mõtlesin, et sa enam kunagi ei tule,» sõnas Velli, kui Albert teda ta toa ukseni saatis.

«Oli küll sihuke kuri mõte, kuid minust ei saanud selle teostajat. Miski kisub mind vägisi siia ja . . . see on tugevam kui minu kavatsused.»

IX. SELLEST, MIS OLII JA MIS OLEMATA JÄI

1

Astunud juulikuu päikese helendusest hämarasse ja vilusse trepikotta, tundis Velli külmajudinaid üle selja jooksmas. Haaratud tugevast erutusest ja kõhklusest, oleks ta meelsasti tahtnud ümber pöörata ja koju joosta. Kuid tema kõrval sammus Albert, kes oli pannud oma käe julgustavalt tema piha ümber ja juhtis teda trepist üles.

Otse trepi vastas oli lai kahe poolega uks ja sellel suurte tähtedega sõnad: **PEREKONNASEISUAKTIDE BÜROO.**

Selle ukse taga peab täna, just praegu temast ja Albertist perekond saama! Siin seotakse tema saatus paljudeks aastateks ühte inimesega, kes tänini oli olnud talle ainult seltsimees ja sõber, olgugi et kallim kui kõik teised. Perekond... Kas aga tema, Velli, üldse kõlbab perekonnainimeseks? Tänapäev on tal olnud ju sootuks teised mõtted, teised huvid ja sihid. Ta ei oska end perekonnainimesena ettegi kujutada!

Kui nad büroost väljusid, oli Vellil veel ebamäärasem tunne kui sisse astudes. Tundus uskumatu, et niisugune suur ja tähtis sündmus võib toimuda nii ootamatult-lihtsal viisil. Ametnik koostab akti, millele abiellujad alla kirjutavad, ning see ongi kõik. Poleks Eduard ja Fedja neid seal nii südamlikult õnnitlenud, oleks Velli küll solvunult nutma puhkenud. Ta oli oodanud hoopis muud, midagi terveks eluajaks meelde jäävat.

Nüüd aga . . . Oleks parem, kui saaks need tolmust lõhnavad ruumid ja selle kantseleilikult kuiva ametniku silmapilk unustada.

Tänaval Eduardiga hüvasti jättes palus Albert teda õhtul koos abikaasaga neile külla tulla. Fedja vabandas, et tal on tarvis kiiresti kuhugi minna ja kadus põiktänavasse. Seejärel saatis Albert Velli ta senisesse korterisse, lubades õhtul talle järele tulla ning teda uude kodusse viia.

Astunud korterisse, leidis Velli, et kõik tüdrukud olid välja läinud. Vastne noorik oli niisiis täiesti üks suure korteris, kus tal oli küllalt ruumi ja aega . . . järelemõtlemiseks. Mõtted aga olid noorikul kuidagi sassis ja nukravõitu. Tükk aega sammus ta seinast seinale, kuni väsis ja hakkas nälga tundma. Ta otsis puhvetist tüki leiba ja valas kannust külma teed kruusi. «Siis niisugune ongi see minu pulmaroog,» sähvas tal mõru mõte, hammustades musta leiba ja rüübates maitsetut teed peale. Ta läks söögituppa ja heitis diivanile. Märkamata vajasid silmad kinni. Unes nägi ta, et teda jälitatakse. Ta põgenes, puges ja ronis kuhugi, peitis end, kuid jälitajad olid ikka kannul. Viimaks haaras keegi ta käe ja hüüdis: «Näe, siin ta ongi!»

Velli avas silmad. Tuba oli hämar. Diivani ees seisis kaks meest. Ühel oli käes lillekimp, teisel kohver. Kohvriga mees naeratas ja ta ninajuurel mänglesid tedretähed. See oli muidugi Fedja. Aga teine, see lillekimbuga? . . . Taevake, see on ju Albert! Niisugusena pole Velli teda veel kunagi näinud — erariides ja kaabu peas.

«Noh, naisuke, pane aga end nüüd kähku riidesse, sõidame oma pulma. Tõin sulle kõik vajaliku.» Albert aetas kohvri lauale ja avas selle.

Rõõmuärevuses ja näost õhetades läks Velli kohvriga teise tuppa. Kohvris oli valge siidkleit, pesu, sukad, kingad ja suur tüllsall. Kleit sobis oivaliselt. Eriti pruutliku välimuse andis valge uduõhuke sall, mis meenutas pruudiloori. Kust küll Albert kõik need asjad võttis ja kuidas ta oskas nii parajad valida! Siis aga turgatas talle pähe, et nad on ju Leeniga ühte kasvu ja küllap Leeni osavõtul ongi kõik ostetud. Fedja jälle omakorda

aitas Albertil korterit remontida. Nüüd Klaara muidugi katab Velli uues kodus pulmalauda...

Soe laine voogas Velli südames: kui palju hoolt, heatahtlikkust ja siirust sõprade poolt! Tema aga... alles pisut aega tagasi oli ta valmis kas või töinama, otsekui oleks kogu ta elu kraavi jooksnud.

Uksele koputati, see avanes ja lävele ilmus Albert. Hetke jooksul tundis Velli endal mehe kallistavat ja imetlevat pilku. Albert astus ta juurde, võttis ta pea oma käte vahele ja sositas: «Mu kallis naisuke...»

Nendes kolmes sõnas oli soojust ja õrnust rohkem kui mistahes pikas ja hoolikalt koostatud armuavaldu-
duses.

Välisukse ees ootas auto. See oli Vellile uueks üllatuseks. Autotsõit oli haruldus.

Milline toredus! Nii mõnus on toetada seljaga pehmele polstrile, unustada kõik ja tunda ainult sügavat kokkukuuluvust inimesega, kelle soe pihk surub hellalt su sõrmi. Oleks tahtnud, et tee oleks pikk ja sõit kestaks kauem, kuid juba pöördus auto hoovi ja peatus mitmekorruselise maja ees. Teise korruse avatud valgustatud akendest kostis pillimängu ja laulu.

«Seal on meie kodu,» osutas Albert avatud akende poole.

Kui noorpaar uksest sisse astus, võeti ta vastu mürisevate hurraahüüete ja tormakalt-lõbusa pulmarmarsiga. Oma uues kodus leidis Velli eest Roberti ning mitmeid sõpru ja seltsimehi. Ka Niina oli kohal, isegi kitarrist Tõnu, kes kunagi oli nendega koos Duderhofi järvel paadisõidul. Kõik ruttasid tulijaid õnnitlema, nende käsi suruma. Jah, sõbrad olid kõik kohal, kuid puudus ema. Just teda oleks Velli praegu, oma elu nii tähtsal hetkel soovitud enda kõrval näha. Velli pea vajus norgu.

Albertile ei jäänud see märkamata.

«Mis sul on?» küsis ta murelikult.

Kuid vastust Albert ei saanud, sest juba sööstis köögiuksest noorikule kaela Aliis, Velli köögipööl ees, nagu hiline, ning Velli naeratas jälle, küsides:

«Kuidas sina, ritsikas, siia said? Sõitsid ju eile kibe-kiiresti Kroonlinna!»

«Siin ongi minu tänane Kroonlinn,» sädistas Aliis vastu. «Olen juba eilsest saadik siin. Ööbisingi siin.» Ja jätkas tõsisemalt: «Küll ma kartsin siin üksinda magada. Kogu öö krõbistas keegi seina ääres.»

«Mis ametit sa mul siin õige pead?»

«Praegu... keedan su köögis toredat pulmarooga — lambaliha kaalikate ja kartulitega.»

Selle liigse avameelsuse eest tabas Aliisi karistav pilk Klaaralt, kes kohe tal käest kinni haaras ja teda köögi poole tiris.

«Lapsuke, kas tohib niiviisi pulmaliste tuju rikkuda: kartulid ja kaalikad — mis tore pulmaroog see sul on?»

Need sõnad olid öeldud küll poolsosinal, kuid neid kuuldi ja võeti vastu naerulaginaga.

2

Juba teist nädalat viibis Velli Petrogradi lähedal maal, kus Albert oli üürinud toa väikeses puumajas, suvepuhkuseks oma naisele. Velli nautis vabadust. Algul näis uskumatuna, et noor ja terve inimene võib pikutada kas või lõunani, istuda tundide viisi liivanõlvakul, jalad jahedas vees, ja kuulata lindude mitmehäälsel vidistamisel. Või jälle jalutada õhtuti piki looklevaid jõekaldaid, kuni tumeneb taevas ja jõelt hakkab kerkima uduline.

Mitte kunagi varem polnud tal nii suurepärasest suve olnud. Peaks see vaid kauem kestma!

Päevade viisi üksi olles hakkas Vellis vähehaaval tekkima aga ka igavus ja tusatuju. Ta polnud jõudeeluga harjunud. Näis, nagu polekski see tema enda elu, vaid ajutiselt kellelgi laenatud.

Mõningat seltsi leidis Velli õhtuti küll majakese pere naiselt, vanalt Partsi-mammilt. Vanainimene töötas leitategijana kodanlikust Eestist põgenenud revolutsiooni- tegelaste artellis. Artell oli riigilt rentinud lauavabriku.

Siin kohtas Velli mitmeid oma vanu tuttavaid, selt-simehi Eesti härrasriigi põranda alt, ja tutvus ka paljude teistega, kes olid viimastel aastatel kodanliku Eesti vanglatest Venemaale vahetatud või ise tulnud. Üks siia

vahetatuist oli ka Partsi-mammi, kelle pojaga Velli oli kunagi Eestis koos töötanud.

Kõige kaunimad ja oodatumad päevad olid need, mil tulid Albert ja Robert. Vahel tulid nad koos Leeniga, kellel oli alati kaasas ka viiul. Kõik see tegi elu mitmekesisemaks. Ja ometi ei tundnud Velli oma suvitajaelust täit rahuldust.

Artellil oli suvekuudel palju tööd ja iga kätepaar kalilis. Lähemast külast oli palgatud appi isegi kohalikke elanikke.

Ühel päeval läks Velli artelli juhataja juurde ka enast tööle pakkuma. Palka ta ei nõua, ainult lubatagu tal enda rahulduseks mõnigi tund päevas töötada. Juhataja, suur tugev mees, kratsis oma tõntsaka käega kulkalt, enne kui ütles:

«Mnjaa... eks töökäsi kuluks ära küll, aga... su suur sõdalane lööb mu viimaks jalust maha, kui ma ta naise näiteks saepuru kärutama panen.»

«Saepuru veab ju Kopsik,» tähendas Velli.

«Seda'nd küll, aga ega hobune üksi vea. Teda vaja juhtida, ka saepuru ei lähe ise vankrile. Kui sa selle töö ära teeksid, võiks Sulari-taadi niikauaks heinatööle saata, et Kopsikule talveks heina muretseda. Ega hobune hakka talvel saepuru sööma.»

«Vedagu siis Sulari-taat pealegi hobusega saepuru, mina lähen heinamaale.»

Järgmisel hommikul läks Velli juba varavalgel heina niitma, Sulari-taadi teravaks pinnitud vikat õlal ja luisutasku vööl. Kaared tulid karvased, õh+uks aga oli päris korralik maalapp paljaks niidetud. Väsinud ta ju oli ning päikesest kõrvetatud turi, nägu ja käsivarred õhetasid, kuid tehtud töö valmistas rõõmu.

Kodutee viis teda mööda artelli aiamaast, kus Sulari-taat parajasti voolikust kapsaid kastis. Kui Velli taadi kohale jõudis ja talle jõudu soovis, hüüdis taat alla jõe ääres käsipumpa viibutavale mehele:

«Märt, löö pumbale kõva aur peale, tarvis värsket heinalist niisutada, muidu lähevad heinad talvel läppama!»

Märt muidugi vajutas mis võis ja Sulari-taat suunas purskava voolikuotsa otse Velli poole. Tükil ajal ei saa-

nud Velli suud ega silmi lahti, ei näinud taevast ega maad. Ta tundis vaid, et juuksed ja seelik kipuvad lendu ning tugev veejuga ähvardab teda jalust maha paisata.

«Soo,» lausus taat viimaks asjalikult, «vähenda, Märt, nüüd trukki, muidu lööb kapsad maast välja. Aga sina, heinaline, ole tänulik kastmise eest, muidu valutaksid su kondid homme hommikul nii, et tuleks sind hargiga maast üles tõsta.»

«Aitäh!» hüüdis Velli lõbusalt ja sibas maja poole nii kiiresti, nagu märg seelik lubas.

«Too aga oma vikat jälle minu kätte,» hüüdis taat talle järele.

Mõni päev hiljem, kui Velli oli omandanud juba tõelise heinalise välimuse, kui ta nägu, jalasääred, käsi-varred ja turi tuliselt punetasid, nina kestendas ja põsed nahka ajasid, teatas artelli juhataja, et esimene koorem tema niidetud heina on Kopsiku jaoks küüni veetud.

3

Velli sõi parajasti Partsi-mammi toas akna all õhtueinet, kui Sulari-taat Kopsikuga aknast mööda läks, et teda jõe äärde päevatööst puhkama ja värsket rohtu sööma viia. Hobune keeras pea Velli poole ja hirnatas. Ta ootas leivakääru, mida Velli talle igal õhtul viis.

«Kuule, sind on isegi va Kopsik teretama hakanud,» sõnas Partsi-mammi naljatoonil.

«Küllap ta vist teab juba, et teen tema jaoks heina,» naljatas Velli vastu.

Ta ei võinud ju mammile öelda, et hobune küsib leiba. Nii hea ja helde kui Partsi-mammi ka oli, ei nõustuks ta sellega, et Velli söödaks artelli hobusele leiba, mis väga hästi kõlbab ka tema isiklikule kenale põrsakesele, kelle jaoks Partsi-mammi isegi naabritelt leivatükikesi ja muid toidujäätmeid kogub. Neid põrsale talletatud leivatükikesi ei söandanud Velli kunagi puutuda. Kopsiku jaoks lõikas ta viilaka ikka otse leivapätsi küljest ja peitis hõlma alla. Ilus see salajane leivavõtmine muidugi ei ole, kuid Velli maksab leiva eest ja sellepärast arvab endal õiguse olevat mammi teadmata ka Kopsikule tükikese suhü pista. Kopsikut ennast asja juriidi-

line külge ei huvita ning ta laseb keelatud leiva endale hea maitsta.

Õhtul näis vana elupõline tööloom nii väsinud ja nuk-railmeline, et teda oli hale vaadata, kui ta, üleni tolmust hall, põõsavilus konutas, ilma et oleks asunud rohtugi sööma. Pärast seda aga, kui Velli oli talle leiba toonud ja teda jões pesnud, muutus Kopsik alati erksamaks ja nooremaks. Ka täna tegi Velli lepaokstest viha, talutas hobusekronu tukkapidi vette ja hakkas ta tolmust ja higist pulstunud külgi nühkima. Kopsikule näis see nii meeldivat, et ta sirutas aina pead pesija poole.

«Oh sa, vana rauk, oskad veel mõnuledagi,» patsutas Velli ruuna märgi külgi.

«Küllap ka vana ruuna süda võib noore naise käe-puudutustest sulama hakata,» kostis äkki Velli selja ta-gant.

Velli jahmus ja pillas viha vette. See ujus allavett minema. Kaldal seisid Robert ja Albert.

«Oi, oi, naisuke,» naeris Albert, «oled sa aga laiguli-seks muutunud. Nina narmendab ja kulmud helenda-vad. Oma lihane emagi ei tunneks sind enam ära.»

«Ema? On siis emagi juba siin?» muutusid Velli sil-mad suureks ja säravaks.

«Praegu veel mitte,» raputas Albert pead, «kuid hil-jemalt kümne päeva pärast peaks ta siin olema. Seda rõõmusõnumit tulimegi sulle tooma.»

Velli sumas veest välja niisuguse hooga, et pritsmed käisid üle pea. Ta sööstis südilt meeste poole, nagu oleks tal kindel nõu neid mõlemaid oma märga embusse haarata. Need aga taganesid ja sirutasid käed kaitseks ette.

«Me peaksime vist ka sind ennast natuke loputama,» naeris Albert, «muidu rikud veel meie paraadülikonnad ära. Raske öelda, kumma küljes on hobuse karvu roh-kem — kas sinu või ruuna küljes.»

«Ega vesi meilegi pärast kuuma päeva ja teetolmu liiga teeks,» arvas Robert.

«Kui nii, siis ma toon teile seebi ja nuustiku ja kuiva-tamiseks ka midagi,» pakkus Velli oma abi.

«Pole vaja,» lõi Albert käega. «Sõjamees saab hak-kama igat moodi. Mine ainult ise veidi eemale!»

Rong hilines. Ootajaid oli palju. Albert ja Robert käisid kannatamatult perroonil edasi-tagasi. Velli hoidus perrooni servale, et kaugemale näha. Lillekimp ta käes värises.

«Jõuaks ta ometi elusalt siia,» ohkas Robert.

Albert vaikis. Ta astus naise kõrvale platvormi äärelle ja surus rahustavalt ta kätt.

Viimaks ometi möödus puhkiv vedur.

Velli silmad kompasid iga mööduvat vagunit. Missuguses neist on küll tema memmeke?

«Väljavahetatute vagun on viimane,» seletas keegi valju häälega puhtas eesti keeles. Ning kõik, kes ootasid just seda vagunit, valgusid rüsinal rongi lõpu poole. Ka Velli rühkis sinnapoole. Albert ja Robert tema järel.

Velli püüdis vaguniuksele lähemale pääseda, kuid rahvast oli palju.

«Seltsimehed, lubage!», «Palun korda pidada!», «Vabastage trepp!» kostsid valjud hüüatused vaguniukse juurest. Ootajate hulgas olid ka partei ja asutuste esindajaid, kes olid tulnud Eesti vanglatest pääsenud seltsimehi tervitama ja vastu võtma. Esindajaid aga algul nagu ei märgatudki. Saabujatest kaua lahus olnud vanemad ja lapsed, vennad ja õed, mehed ja naised tormasid vaguniukse juurde, et rutem sirutada tervituseks kätt nendele, keda ei olnud loodetud võib-olla enam kunagi elavana näha.

Vähehaaval hakkas vagunist välja pudenema kahvatute nägudega inimesi, õnnelik naeratus veretuil huulil. Kostsid tervitushüüded, nuteti ja naerdi korraga.

Kaks ametlikku esindajat olid trepi juurde korda pidama asunud. Üks neist oli pliiatsi ja nimekirjaga. Ta küsis iga vagunist väljuja nime ja tegi oma nimekirja märkuse.

Iga kord, kui keegi vaguniuksele ilmus, võpatas Velli. Väljunuid oli juba üsna palju. Nad seisid nüüd kobaras, ümbritsetud omaste ja tuttavate ringist. Parmu Liisat aga ei olnud.

«Kus see meie ema ometi nii kaua on?» sosistas Velli veel lähemale trügides.

«Aada, Aada, tule siia!» hüüdis keegi vanaldane tüse naine kriiskava häälega otse Velli kõrval. Talle ei vastatud. «Heldene aeg, ta ei kuulegi mind. Aada, tule ometi siia!»

«Keda te kutsute?» küsis Albert abivalmilt.

«Näete, seda kleenukest tüdrukut mustakirjus sitskleidis just vaguniukse kõrval, vahib jaamahoone poole. Jessuke, kui kõhnaks jäänud!»

«Aada!» põristas Albert oma baritoniga.

Kõhnuke tütarlaps keeras pead, kuid nähtavasti ei taibanud ikka veel, kustpoolt teda hüüti.

«Oh jumal, nad on ta seal kurdiks piinanud,» hädaldas naine. «Hüüdke teda veel.»

«Aada, siia, siia!» hüüdis nüüd ka Robert. «Ema ootab!»

«Mis ema,» torises naine, «ma olen talle hoopis tädi, tema ema kõige noorem õde.» Ning nüüd rühkis ta ise vapralt ettepoole, tehes oma tüsedate õlgade ja lihavate küünarnukkidega endale teed.

Tütarlaps oli teda juba märganud, ning hetke pärast surus kopsakas tädi nääpsukese õetütre juba oma tugeva rinna vastu.

«Palun saabunuil mitte laiali minna!» hüüdis nimekirja käes hoidev korraldaja ja astus vagunitrepile.

Uksel tuli talle vastu pikk kahupäine noormees, kohver käes.

«Kas viimane?»

«Peaagu,» vastas noormees, «pole seal vist enam kedagi.»

Vagunitrepp jäi tühjaks.

Velli nägu oli kaame.

«Aga võib-olla on ta veel seal,» haaras ta viimasest lootusest ja sööstis vagunisse. Albert ja Robert järgnesid talle.

Vagun näis tõesti tühi. Eelviimase kupee nurgas istus siiski üks eideke, sitsrätt hõbehallidele juustele seotud, pea norus ja nägu tööinimese mähklite käte vahel. Ta nuttis.

«Emake, kas oled sina?» hüüdis Velli eidekese juurde sööstes. Vanainimese käed vajusid rüppe. Nüüd oli näha ta pisaratest märg nägu.

Velli tardus. See ei olnud tema ema!

«Olin küll ema, aga nüüd enam ei ole,» ohkas eideke silmi pühkides.

«Ei ole enam ema...? Mis teiega juhtus?»

«Just praegu sain teada, et minu poega ei ole enam.»

Hetke vaikusid kõik neli. Siis tõstis eideke oma hallid veekalkvel silmad Velli poole nagu naeratada püüdes.

«Sa, hea laps, otsid siit oma ema?»

«Ta pidi täna tulema — sellesama rongiga.»

«Kas Tallinnast?»

«Jah.»

«Kuidas su ema nimi on?»

«Parm, Liisa Parm.»

Vanainimese pea nõksatas kuidagi imelikult ja ta hallide vesiste silmade pilk libises taas üle Velli äreva näo.

«Tundsin küll Liisa Parmu... Väga hea inimene oli... Aga... ta ei tulnud.»

«Miks?»

«Vaata, laps,» lausus eideke oma kortsus käsi vaadates, «sa pole enam tita. Ma tean sinust rohkem, kui sa arvad. Su ema rääkis mulle. Ütlen sulle varjamata: sinu ema ei tule enam kunagi, nagu ei tule ka minu poeg.»

«Surnud?» sosistas Velli ja sulges silmad.

Eideke noogutas.

«Millal ja kus?»

«Vanglas, samal õhtul, kui teatati, et paari päeva pärast algab sõit siia.»

Velli vajus pingile, pani pea vanakese õlale ja nuttis.

«Kas vagunis on veel kedagi?» hüüti ukselt.

«On,» vastas Albert.

«Vaja välja tulla, rong sõidab ära.»

«Kohe.»

«Kas teil on siin veel omakseid?» küsis Albert, aidates vanainimesel tõusta.

«Ei ole mul enam kedagi.»

«Kas te ehk võtaksite ta algul enda juurde?» sosistas Robert Vellile.

Velli vaatas küsivalt Albertile.

Albert noogutas.

Velli vaikus hetke, siis haaras vanakese käe ja sõnas talle silma vaadates: «Emake, teie kaotasite poja, meie

aga ema, keda teiegi tundsite. Kas te ei sooviks meie juurde tulla? Niiviisi saaksime meie endale jälle ema ja teie lapsed, kui nõustute meid oma lasteks võtma.»

«Kuidas mina teid võtta saan?» naeratas eideke. «Pole te ju enam pisikesed ega minu võtta. Ja kuigi oleksite, mis minul, vanal mullal, teile enam pakkuda on. Ainult tülik스 võin olla. Olen juba seitsmekümne kolme aastane. Kui teil on lapsi, siis vast...»

«Ma ei mõelnud ju oma ema enda teenijaks panna,» vastas Velli. «Elage meie juures, nagu elaksite oma poja juures.»

«Kui te niisugust ema vajate... Olen ju teile päris võõras.»

Vaikides mindi läbi tühja vaguni ukse poole.

Väljas löi hele päike vanakesele näkku. Ta varjas silmad käega. Velli ja Albert toetasid teda. Robert kandis kohvrit.

«Sugulane?» küsis ametlik esindaja, kes nimekirjaga nende juurde astus.

«Ema,» vastas Albert.

Asutuste esindajatega lepiti kokku, et tänaselt pidulikult vastuvõtult Smolnõis võib Marie Pihlakas puududa, kuid homme kell üksteist palutakse teda kohal olla, sest siis pildistatakse ja tuleb õiendada muud ametlikud asjad, mis on vajalikud Nõukogudemaa kodanikuks vormistamisel.

Eideke jättis oma vangipõlvekaaslastega hüvasti.

«Kes need noored sulle on?» küsis üks naistest.

«Lapsed, puha lapsed,» naeratas vanake, pühkides taskurätikuga nägu.

Robert ja Albert, keda ootasid teenistuskohustused, lahkusid varsti. Velli ja Marie jäid kahekesi. Velli juhatas vanainimese tuppa, mis oli seni tema enda magamistoaks olnud. Eile oli ta selle ümber korraldanud ema toaks, täna aga sai see Marie Pihlaka uueks koduks. Hea seegi, et voodi tühjaks ei jäänud, mõtles Velli Mariele aset kohendades. Puhaku nüüd siin teine paljukannatanud hallipäine emake, kellelt on võetud kõik.

«Heida puhkama,» palus ta vanainimest, «ma soojendan söögi ja katan laua.»

Marie istus voodiservale ja tõmbas Velli enda juurde.

«Süüa, kallid laps, jõuame veel,» sõnas ta leebelt. «Ma arvan, et sind huvitab lähemalt kuulda oma emast. Olime ju temaga ligi kaks aastat ühes ja samas kongis. Kaks vanainimest, teised kõik olid nooremad. Saime su emaga sõpradeks, mõlemad töölisemad. Kes olid oma lapsed kasvatanud võitlejateks. Sügisest saadik oli ka minu poeg siin, Petrogradis. Sa ehk tundsidki teda — Jüri Pihlakas, pikk valgepäine poiss.»

Jah. Velli tundis ka Jüri Pihlakat, sest ta tundis pea-aegu kõiki, kes olid saabunud kodanliku Eesti vanglastest. Oli ju siin kombeks nende seltsimeestega läbi käia.

Eidekese silmad löid särava.

«Mõttele ometi!» hüüdis ta. «Aga Jürist räägime pärast. Enne annan sulle edasi su ema viimased tervitused. Ta suri minu kätel. Nendesamade sõrmedega sulgesin ta silmad.»

Oli juba videvik, kui Vellile meenus, et Marie on ikka veel söömata ja vajab puhkust.

«Pole viga.» rahustas teda Marie, «nüüd sa siis tead kõik, mida teadsin mina sinu emast, ja mina saan teada oma pojast.»

«Juba homme läheme su poja hauale,» lubas Velli kööki rutates.

Oli valus teada, et ema ei tule enam iialgi, kuid valu leevendas siiski veidi Marie pea hõbedane sära, mis puhkas ema jaoks valmis pandud padjal.

X. SÜGIS JA RAJUD

1

Ühel öhtul koju tulles leidis Velli eest Niina Kuibina, kes koos Alberti ja tädi Mariega teelauas istus. Velli polnud Niinat juba mitu päeva näinud. Niina oli elevil.

Kui ta minekule asus, palus ta Vellit end saatma tulla.

Teel jutustas ta, et tema endine mees oli sõitnud Petrogradi, kooliõpetajate täienduskursustele. Ta oli juba Niinat külastanud ja lubanud ka täna öhtul tulla. Mees ei olevat oma praeguse eluga rahul. Ta kahetsevat väga, et on purustanud oma perekonna ja paluvat Niinat, et see andestaks talle ning tuleks koju tagasi. Ja seda nüüd, kus tal on ka teise naisega laps.

«Mida sa kavatsed teha?» küsis Velli.

«Ma ei tea...» kehtitas Niina kõhklevalt õlgu. «Mul on raske otsustada. Poleks neil last, siis vahest ehk... Nüüd aga... Kes vastutab selle eest, et ta ühel ilusal päeval oma teise naise juurde tagasi ei lähe? Või koguni kolmanda juurde? Mul pole temasse enam usku. Olen juba näinud, kui palju tema lubadused kaaluvad. Mõnikord tuleb mul küll mõte, et inimene võis ka eksida...»

«Kas ta tahab sind siit kohe kaasa viia?»

«Selles see kõige suurem raskus ongi, et kohe. Mina jätku õpingud ja mingu koos temaga. Ta ei taha nii kaua oodata, kuni ma töölisfakulteedi lõpetan. Siis võiksin külas kas või algkooliõpetaja olla. Praegu aga saaks minust ainult oma mehe naine ja muud mitte midagi, pealegi niisuguse mehe naine, kellele ei või kindel olla.»

«Ega sa ei ole talle veel midagi lubanud?»

«Muidugi ei ole. Täna õhtul tahab ta minuga rääkida. Minul aga ei ole veel mingisugust otsust. Mõtlen nii ja naa. Igapidi on tee püsti. Ühest küljest tahaksin, et mul oleks perekond ja lapsel isa. Teisest küljest aga... purustada ka teine perekond, võtta teiselt lapselt isa, kellel on talle samuti õigus? Kõige rohkem aga takistab mind temaga nõustumast teadmine, et siis pean õppimisele jäädavalt kriipsu peale tõmbama. Tänini on kõik hästi läinud ja ülikooli ukсед on mul juba käeulatuses. Aga ka täiesti «ei» ei suutnud ma talle öelda. Ja ma ei tea, kas suudangi.»

«Ometi pead sa ju ise selle sõlme lahti raiuma, sest keegi teine ei saa seda sinu eest teha.»

«Tean, et pean, kuid ma ei jaksa. Ütle sinagi, mis ma peaksin tegema?»

Velli tahtis juba vastata, kuid Niina haaras tal käest.

«Ma ei nõuagi seda. Ütle ainult, mis sina niisugusel puhul teeksid. Kas sa saaksid andestada ja unustada?»

Velli vaikis. Mis tema säärasel juhul teeks? Tal polnud kunagi pähegi tulnud, et ta võiks üldse niisugusesse olukorda sattuda. Veel vähem oli ta mõelnud selle üle, mida ta teeks juhul, kui Albert niiviisi käituks nagu Niina mees.

Räägitakse küll, et on olemas mingisugune «õige» armastus, mis võib kõike andestada. Kuid kas see on võimalik? Kas tõesti suudab inimene selle «õige» armastuse nimel ära kannatada kõik halva, mis hoolimatu egoist talle teadlikult teeb, näidates, et ta teistest põrmugi ei hooli?

Ning Velli vastas, et säärasel juhul ei suudaks ta andestada.

«Ma teadsin, et sa niiviisi vastad,» lausus Niina ohates. «Ka mina tahtsin talle just nii vastata, kuid... ei suutnud. On ju selge, et ma teeksin suure rumaluse, kui lahkuksin töölisfakulteedist nüüd, mil on lõpetamiseni jäänud ainult mõni kuu. Ma lähen heameelega tagasi Siberisse, kuid juba teistsuguse inimesena ja selleks, et aidata seal ka Siberi küladel ja linnadel teistsuguseks saada. Tema aga naerab mu plaanide üle. Teda on parteipilet ainult ühest küljest kommunistiks teinud. Ta

tõttab vabastama kogu maailma orjastatuid, kuid kodus näeb ta hea meelega orja, kellel ei tohi olla oma soove ega püüdlusi.»

Niina jäi äkki vait ja haaras Velli käest. «Näe, seal ta ongi,» osutas ta pikakasvulisele mehele, kes mõnekümne sammu kaugusel asuvast põiktänavast parajasti välja astus. Nüüd alles märkas Velli, et nad olid jõudnud juba ühiselamu lähedale. Mees seisatas maja ees ja vaatas kella. Siis keeras ümber ja tuli neile otse vastu.

Velli tahtis ära minna, kuid Niina hoidis teda tagasi. «Ma tutvustan teda sulle,» ütles ta. «Olen sulle temast nii palju rääkinud, nüüd räägi temaga ise.»

Ja juba seisiski Velli silm silma vastu Niina endise mehega. See oli pikk mees energiliste näojoonte ja enesekindla ilmega. Ta rääkis pikkamisi, otsekui iga sõna enne suus veeretades, kui selle välja ütles. Hääl oli tal madal ja mahlakas, pisut laulev. Temas polnud midagi maamehelikku, nagu oleks võinud oodata kauge Siberi külakooliõpetajast. Kuulnud, et ka Velli õpib töölisfakulteedis ja kavatseb järgmisel sügisel ülikooli astuda, muigas ta üleolevalt, nagu muiatakse laste mängu pealt vaadates, ning lausus:

«Nii-nii, tähendab, ka teie olete siis meestele sõja kuulutanud.»

«Sõja? . . . Kuidas sõja?» imestas Velli.

«Aga kui naine paneb püksid jalga ja läheb kaevandusse või ehitustellingutele, asub riiki juhtima ja kultuurielu korraldama, siis ei jää ju meestel muud üle, kui käed üles tõsta, alistuda, hakata lapsi sünnitama ja pirukaid küpsetama.»

«Laste sünnitamisega võivad mehed esialgu veel oodata,» muigas Velli, «kuid pirukate küpsetamine, kui mõlemad töötavad, pole küll patt ega häbiasi. Ja väljatõrjumist tööstusest või mujalt pole ka karta, sest meie maal jätkub tööd nii meestele kui ka naistele, isegi siis, kui igaühel neist oleks mitu paari käsi ja jalgu.»

«Aga mis saab siis kodudest, kui naised kõik tööstusesse ja teaduselätete juurde trügivad?» laotas Siberi kultuuritegelane käsi.

«Kodud jäävad kodudeks, ehkki võib-olla mitte nii

mugavateks, kui mõni liiga hellitatud mees tahaks,» pistis Niina vahele.

«Ma ei räägi ju iseendast,» jätkas siberlane. «Meie, mehed, oleme harjunud mõtlema ühiskondlikus mastaabis ja ühiskonna huve silmas pidama. Meie...»

Niina pahvatas naerma.

«Selle ühiskondlikus mastaabis mõtlemise on naisedki juba ära õppinud. Ja sellest vist tulebki, et üha rohkem naised läheb mitte üksi tööstusse, vaid ka kõrgematesse õppeasutustesse ja sealt muidugi ka kaevandustesse ja ehitustandrile.»

Mees kehtitas õlgu, vajutas mütsi sügavamale pähe ja läitis paberossi.

Velli leidis, et on paras aeg neid kahekesi jätta, ja asus minekule.

«Oodake nüüd, kuhu te tõttate,» pidurdas teda siberlane. «Meil Niinaga duell alles algab. Nagu näha, on Petrograd Niinat väga agressiivselt meeletanud. Varem oli ta sootuks teistsugune.»

«Usun, et teie duell ei vaja sekundante,» hüüdis Velli juba eemalt.

Järgmisel päeval kuulis Velli Niinalt, kuidas lugu oli lõppenud.

«Võitjaks jäin seekord küll mina,» jutustas Niina, «kuid kardan, et see võit läheb mulle kalliks maksma. Ta tahab mult last ära võtta.»

«Kuidas ära võtta?!» kohkus Velli.

«Kohtu teel. Ta väidab, et laps olevat jäetud ilma hooleks, kuna tegelikult pole ta praegu minu juures, vaid mu ema hooldada. Ta võib sinna sõita ja poisi ka ilma kohtuta ära viia.»

«Kas ta siis ka lapse peale mõtles, kui ta teise naise juurde läks?» ägestus Velli.

«Siis tal polnud selleks vajadust — uus naine ei tahtnud minu last. Nüüd aga loodab mees mind hirmutamiseks alistuma sundida. Ta teab, et ma last iialgi käest ei anna, on aga kindel, et kohus mõistab lapse temale, ning näib uskuvat, et lapse järel tulen ka mina tema juurde tagasi. Ma tooksin ju lapse siia, aga mul pole teda kuhugi panna. Ühiselamusse lastega ei võeta ja korterit pole mul nii äkki kuskilt võtta.»

«Aga kui see teine naine ei nõustu sinu last enda juurde võtma?»

«Siis muutub mu pojake kolliks, kellega mees meid mõlemaid hirmutama hakkab. Mind loodab ta taltsutada, hirmutades lapse äravõtmisega, teist naist aga sellega, et ähvardab talle võõra lapse majja tuua. Saad aru?»

Helises kell. Algas õppetund. Niina astus noruspäi auditoriumi poole.

«Oota!» hüüdis Velli talle järele rutates. «Kas sa usaldaksid oma poja minu juurde? Ruumi meil on ja Marie kurdab kogu aeg, et tal pole midagi teha. Ta oleks väga rõõmus, kui saaks endale väikemehe seltsiks. Sina aga võiksid last iga päev vaatamas käia.»

Niina silmad löid särama. «See oleks ju suurepäranel!» hüüdis ta. Siis aga sõnas murelikult:

«Marie võib-olla nõustub. Aga Albert?»

«Lcodan, et ka tema nõustub. Ta armastab lapsi.»

«Mul on väga elav poiss. Ta jookseb ja kilkab kogu päeva... Kas võõras suudab seda taluda, kui oma isagi sageli näpud kõrvadesse toppis või pahandama hakkas?»

Velli lubas Albertiga rääkida.

2

Toimus üks neist paljudest laupäevakutest, millele Lenin oli andnud kõrge hinnangu, nimetades neid «suureks algatuseks».

Rahvast oli koos palju ja töö läks lodusalt. Laaditi palke lahtistele platvormvagunitele.

Kiilasjääl oli kunst jalul seista, eriti raske kandamiga. Sellest tuligi, et töötajad tihti libisesid ja kukkusid. Eelmisel õhtul oli sadanud lörtsi, öösel külmetas ja hommik puistas jää tuhkjja lumega üle. Kust tuul lume ära pühkis, seal läikis jää. Raudteeäärsed nõlvakud olid nagu peegliklaasist. Palgid ja propsid, mille virnad ulatusid nõlvakult kaugele, olid üksteise külge kinni külmunud ja läikisid, nagu oleksid nad emailiga üle võõbatud. Sellegipärast kees jaamas vilgas töö ja siin-seal lauldigi. Et libisemisel õnnetusi ei juh-

tuks, kanti palke kolmekesi ja isegi neljakesi. Palk palgi järel veeres platvormidele. Ühed kandsid palke kohale, teised võtsid vastu ja panid paika. Töö libedal jääl oli rohkem aega võtnud, kui algul arvestatud. Nüüd oli kibekiire, sest taevaserv hakkas juba tuhmuma. Kiiresti tõusid ja langesid nii kinnastatud kui ka paljad, külmast punetavad käed. Vahetevahel puhuti kätele, hõõruti neid vastamisi, kuni haarati jälle uus palk.

Leeni töötas koos kahe sitke poisiga. Nad laadisid eelviimast platvormi. Veel üks platvorm, ja nad võivad jaamahoonesse end soojendada minna. Kõige raskem oli just viimaste palkide paikapanek. Siis oli vaja libedat palki kõrgele virna otsa upitada, vastuvõtjad aga ei olnud eriti osavad. Leeni klammerdus ühe käega platvormi ääre külge, teisega hoidis õlaletuotuvat palki, mille üks ots oli juba üleval. Teist hoidsid all mõlemad noormehed, upitades seda ülespoole.

Siis juhtuski, et ühe noormehe jalg libises. Poiss kukkus ja tõukas kukkudes maha ka oma kaaslase. Palk läks vastuvõtjate käest lahti ja langes Leenile peale. Ta käsi jäi palgi ja platvormi ääre vahele. Leeni karjatas. Palk kolksatas vastu maad ja veeres poisteni, kes end parajasti jalule upitasid. Kõik toimus üheainsa hetke jooksul, enne kui keegi midagi märgata või appi karata jõudis. Kui teised kohale jõudsid, oli Leeni end juba üles ajanud ja silmitses oma vasaku käe lõmastatud sõrmi. Ta ei nutnud ega kaevanud. Oli ainult näost pea-aegu niisama valge kui lumi raudtee ääres ja värises kogu kehast.

«Nüüd siis on mul konservatoorium lõpetatud,» ütles ta virilalt naeratades, kui Velli ja Klaara teda jaamahoonesse talutasid.

Pärast ei lausunud ta enam ühtegi sõna ega teinud kordagi häält, kui juhuslikult jaamas rongi ootav loomaarst talle esmaabi andis. Haiglas küsis ta kirurgilt, kas luud on purustatud. Arst kehitas õlgu. «Tuleb röntgenis läbi vaadata, kuid seda teeme homme.» Järgmisel päeval selgus, et tegemist on küllaltki tõsise vigastusega. Haiglast palus Leeni end välja kirjutada, jättes vaid ambulatoorsele ravile.

Kodus vaatles ta kaua vaikides oma viiulit, asetās

šelle lauale ja tõmbas poognaga üle keelte. Viiul niuk-
satas, nagu oleks talle haiget tehtud. Siis pani ta viiuli
kasti, keeras kasti lukku ja peitis võtme rahakotti.
Viiulikasti ulatas aga Klaara kätte ja sõnas:

«Palun vii see Velli juurde, et ta mul enam silma all
ei oleks.»

Järgmisel hommikul läks ta koos teistega töölisfakul-
teeti, käsi sidemega kaelas.

Leeni õnnetus kurvastas ka ta sõpru, eriti kurb oli
aga vend Eduard, kes nende ema varajase surma tõttu
oli õele lapsepõlves nagu ema asemel olnud. Ema suri,
kui Leeni oli kõigest kaheaastane ja Eedi kümnene. Isa
oli karm ja iganenud vaadetega inimene. Väikese val-
latu Leeni käsi oleks sageli halvasti käinud, kui vanem
vend ei oleks teda hoidnud ja hellitanud. Isa nõudis las-
telt vastuvaidlematut alistumist kõiges. Vana Pungarti
arvates olid tema isakohustused kuhjaga täidetud, kui
lastel olid kõhud täis, hädavajalikud riidehilbud seljas
ja tuba soe. Tema enda lapsepõlv oli möödunud ilma
nendegi mugavusteta. Sellepärast olgu lapsed tänulikud,
et ta võimaldab neile rohkem, kui ta ise on saanud. Ka
kooliharidusest oli ta ise ilma jäänud ning pidas suu-
reks saavutuseks, et tema lastel oli kõigil algharidus.

Viiest lapsest surid aasta pärast naise surma kaks sar-
lakitesse. Raskesti haige oli ka Leeni, ja oleks vist te-
magi surnud, kui Eedi poleks ööd ja päevad ta voodi ees
istunud ja isa teadmata arstigi kutsunud, kellele ta tasus
naabritelt laenatud rahaga.

Eedi oli ka esimene, kes märkas, et väike Leeni lõpe-
tab müramise ja kilkamise niipea, kui kõrvalkorteris
hakkab helisema kannel või viiul. Hiljem viis ta ise õe-
kese naabritaadi juurde, kes oli nooruses Peterburis
muusikariistade vabrikus töötanud ja mängis paljusid
pille.

Selle taadi juures õppiski Leeni muusikariistadel tiris-
tama. Eriti meeldis talle viiul. Et taat ise polnud kuigi
hea viiuldaja, soovitas ta Leenile õpetajaks oma vana
sõbra, kunagise orkestrand. Nii saigi Leenist kahe
taadi abiga muusikat armastav tütarlaps, kelle unistu-
seks oli õppida mängima niisama hästi, nagu mängib ta
õpetaja.

Eduard, kes polnud öde sõja-aastate jooksul näinud, oli viimase muusikalisest edust meeldivalt üllatatud. Avanesid ka võimalused edasiõppimiseks. Nüüd aga...

Üldiselt kandis Leeni oma õnnetust mehiselt. Töölis-fakulteedile pühendas ta isegi rohkem tähelepanu kui varem. Kuid venna silma eest ei jäänud varjule ta murelikud, tihti punaseks nutetud silmad.

Ühel õhtul tuli Eduard ödede poole koos väikest kasvu kleenukese vanamehega, kellel olid peaaegu lumivalged hõredad juuksed, pikad painduvad sõrmed ja puhtad avalad silmad nagu lapsel.

«Professor Poljakov,» esitles Eduard oma kaaslast.

Poljakov vaatas Leeni käe hoolikalt läbi ja soovitas tulla järgmisel päeval sõjaväehaiglasse kirurgia osakonda, mille juhatajaks ta oli.

«Oma pika praktika vältel olen ma nii mõnegi liikumatuks tunnistanud kehaosa terveks ravinud. Vahest annab siingi veel midagi ette võtta,» lausus ta lahkudes.

XI. SUUR KAOTUS

1

Töölisfakulteedi parteiorganisatsiooni mitu tundi kestnud koosolek hakkas lõpule jõudma. Auditoriumi viimastel istmetel, mis ulatusid peaaegu lae alla, oli palav ja umbne. See väsitas ja viimaseid sõnavõtte kuulati seal juba hajuvil meeltega. Järsku aga paelus koosoleku tähelepanu parteiorganisatsiooni tehniline sekretär, kes uksest sisse tormas ja jocksujalu presiidiumilaua juurde ruttas. Ta kummardas koosoleku juhataja kõrva juurde ja sosistas talle midagi ärevalt. Juhataja kargas püsti ja jäi pärani silmi sekretärile otsa vaatama, nagu kaheldes, kas ta õigesti kuulis. Sekretär noogutas mitu korda kiiresti pead. Siis vajus juhataja pea aeglaselt rinnale. Ta toetas mõlema käega punase riidega kaetud laua servale ja vaikus. Saali läbis ärev sosin. Juhataja sirutas käe kella järele, kuid ei helistanud. Siis tõstis ta käe ning kumedalt kostsid ta sõnad:

«Seltsimehed! Meid on tabanud suur õnnetus. Me oleme orvud. Seltsimees Vladimir Iljitš Lenin on surnud.»

Tekkis hauavaikus, mille käristas kusagilt kostev nuuksatus. Pikkamisi tõusis püsti kogu saal ja keegi alustas väriseva häälega leinamarssi. Selle saatel lõppeski koosolek. Vaikides mindi laiali. Saal oli juba tühi, kuid üleval lae all, eelviimases pingireas, nuuksus troostitult alati karm ja toriseja Klaara.

Hommikul enne tundide algust oli töölisfakulteedis välkmiiting.

Pärast miitingut tuli Fedja Velli juurde. Ta alati lõbus ja naerul nägu oli tõsine, isegi karm.

«Velli, kas annad mulle soovituse parteisse astumiseks?»

«Kui sa tõesti soovid astuda . . .»

«Ma ei saa teisiti. Tahtsin juba ammugi, aga ikka tuli julgusest puudu. Mõtlesin, et ma ei kõlba, pole veel jõudnud midagi erilist korda saata. Nüüd aga . . . tunnen, et pean! Usun, et suudan tõestada, et sina ega partei minus ei eksi.»

Soovituse lubas Velli anda, kuid Fedja ära ei läinud. Ta seisis tükk aega ja kibeles, nagu oleks tal midagi veel öelda. Viimaks avas ta oma pungil välitasku, milles kandis raamatuid ja vihikuid, ja tõmbas sealt välja paaberilehe.

«Tahaksin sulle midagi näidata, aga ei tea . . .»

«Eks näita siis.»

Fedja ulatas Vellile täiskirjutatud ja mitmest kohast mahakriipsutatud vihikulehe luuletusega. See oli pühendus Leninile ja algas sõnadega: «Äärmises kurbuses langetab kodumaa oma võimuka pea leinalippude all.» Velli süvenes huviga lugemisse.

«Noh?» küsis Fedja maha vahtides, kui Velli oli lugemise lõpetanud.

«Siiras ja südamlük, seda ei saa salata. Kas mõtled selle kuskile avaldamiseks saata?»

«Oh ei,» kohkus Fedja. «Niisugune ei vääri veel avaldamist. Kirjutasin niisama, iseendale, noh, nagu midagi isikliku töötuse taolist . . . Saad minust aru?»

Velli noogutas, poissi nagu mingis uues valguses nähes.

«Oled ka varem luuletanud?»

«Olen üht-teist katsetanud,» tunnistas Fedja punastades. «Esimese katse tegin, kui olin veel poisipõnn — siis olime isaga Novgorodis ehitustöödel. Selle hoian mälestuseks. On ka hilisemaid, mõned viimase aja kohta. Kui sind huvitaks, tooksin kunagi lugeda.» Ta vaikis hetke, siis aga jätkas õhinal: «Tead, kui juba pihtida, siis . . . lõpuni! Toon sulle kõik, mis mul on. Ära ainult pahaks pane, kui leiad sealt midagi ka enda kohta. Mulle tuleb mõnikord nõökamise tuju, siis tuuseldan kõiki, ka sõpru ja iseennast.»

Ta vaikis jälle hetke, siis küsis hoopis teisel toonil: «Mis sa arvad, kas Niina annab mulle soovitusi? Klaara küll andis. Köhklesin hulk aega, enne kui läksin temalt küsima. Kartsin, et nüüd alles algab, et kes sa sihuke oled, et parteisse tükid, ja miks sa varem pole seda teinud. Niisugust küsimust ma lihtsalt ei talu, ja mul on alati piinlik, kui niimoodi küsitakse. Peaks ju selge olema, et kui inimene pole seda varem teinud, siis sellepärast, et ei tundnud endal veel selleks õigust olevat. On ka mitmesuguseid teisi põhjusi. Näiteks mina leidsin alati, et olen tahumatu ja rumal. Ega ma praegugi veel teab kui tark ega arenenud ole, kuid arvan, et töölisfakulteet on mind ikkagi tublisti hõveldanud.»

«Kui palju sulle neid soovitusi tarvis on?»

«Tõesti ei tea täpselt. Olen küll põhikirja mitu korda läbi lugenud, aga ei saa aru, missuguse kategooria alla ma kuulun. Sündisin talupoja perekonnas, aga niipea kui kaela kandma hakkasin, sai minust palgatööline. Vahepeal olin jälle külas vanemate juures, siis Puna-armees ja nüüd valmistun intelligendiks saama. Kirju lugu selle kategooriaga.»

Paar päeva hiljem palusid ka Aliis ja Hanna Velliit soovitusi.

Partei Keskkomitee erakorraline pleenum võttis vastu üleskutse «Parteile. Kogu töörahvale», milles teatati Vladimir Iljitš Lenini surmast ja milles oli öeldud:

«Kõik see, mis proletariaadis on tõesti suurt ja sangarlikku, kartmatu mõistus, raudne, paindumatu, visa, kõikevõitev tahe, püha viha, orjuse ja rõhumise surmav vihkamine, revolutsiooni kiring, mis liigutab mägesid, piiritu usk rahvahulkade loovaisse jõududesse, hiiglasuur organisatsiooniline geniaalsus, — kõik see kehastus hiilgavalt Leninis, kelle nimi on saanud uue maailma sümboliks läänest idani, lõunast põhjani.»

Keskkomitee avaldusele vastas tööliklass tuhandete avaldustega, milles paluti end parteisse vastu võtta. See oli Lenini kutse parteisse. Ja sellele kutsele vastas üle 240 000 töötaja.

Juba varasest hommikust peale olid Petrogradi tänavad rahvast täis. Pakane oli tugev. Vinge tuul keerutas lund, puistates seda kuni ninaotsani riietesse mähitud inimestele näkku ja krae vahele. Külm kippus vägisi varvaste ja sõrmede kallale. Kõigest sellest aga ei hoolitud. Põlesid ju tänavanurkadel lõkkes, mille juures võis end soojendada ning kuulata mälestusi sellest suurest inimesest, kelle matusepäev oli täna.

Kaasani tänava ja Voznessenski prospekti nurgal oli lõkke ümber kogunenud inimest paarkümmend. Nende juurde astusid ka Velli ja Albert. Lõke oli suur ja pildus praksuvaid sädemeid. Tuul keerutas siia-sinna ning inimestel tuli järjest pead kallutada, et mitte sisse hingata läkastama panevat suitsu. Sõõri keskel jämedal notil istusid mõned madrused ja üks vanem töölise riietes mees, kes parajasti jutustas:

«Istusime naisega samovari juures ja rüüpasime teed. Lapsed juba magasid. Äkki kobib uksest sisse mu vend Ignati kellegagi, kelle nägu varjas silmile vajutatud müts. «Tõin sulle, Vasja, öömajalise,» sõnas vend. «Noh, mis siis ikka. Kui seltsimees nõustub meie kehvust ja kitsikust jagama, jäägu aga pealegi,» vastasin. Aeg oli siis väga keeruline ja raske, just peale juulisündmusi, mil bolševikke taga aeti ja areteeriti. Tollal tuli tihti jälitatavaile ulualust anda. «Eks võtke riidest lahti,» ütlesin külalisele. See võttis õhukese pruuni mantli seljast, mütsi peast ning naeratas. Nüüd alles tundsin tulija ära. Olin harjunud Iljitši nägema ikka habeme ja juustega, nüüd oli ta aga habemeta ja pea oli täiesti paljaks aetud. Ka niisugustes riietes polnud ma teda veel kunagi näinud. Usute või mitte, aga ta oli rohkem töölise või talutaadi kui haritud inimese moodi. Kargasin püsti ja embasin teda. Oli tuline heameel, et Iljitš seisis mu ees elusa ja tervena. Eit aga lõi käsi kokku ja kukkus hädaldama, et kuhu ta kalli külalise magama paneb. Ega ometi põrandale? «Aga miks mitte,» naeris Iljitš. «Olen ennegi põrandal maganud.» — «Mis te nüüd,» ajas eit vastu. «Ma panen poisid põrandale ja teen teile nende koikusse aseme.» — «Ei, ei, pole vaja

laste und segada,» jäi Iljitš oma otsuse juurde. «Lastel pole tarvis teadagi, et teil keegi ööbis.» Nii ta heitiski põrandale, minu jopp all ja poja vanad kooliraamatud pea all.» Tööline ohkas ja hakkas lõkkes tukke kohendamata. Jutujärg läks madruse kätte.

3

Suure juhi surm oli põhjani vapustanud revolutsioonihälli — Petrogradi — südant. Vähe oli vist neid, kes maldasid Lenini matusepäeval koju jääda. Nagu tammi purustanud jõed tulvasid tohutud inimhulgad tänavatel. Pakast trotsides, härmatanud lippude all sammusid õlg õla kõrval töölisel, sõjaväelased, lähemate külade talupojad. Nii olid nad 1917. aastal Lenini kutsel barrikaadidele läinud, nii läksid nad ka praegu ühises suures leinas, andma töötust jääda truuks oma juhi õpetusele.

Kõrvuti põliste petrogradlastega, kes olid näinud Leninit ja kuulnud tema sütitavaid kõnesid, sammusid ka niisugused mujalt sisserännanud noored nagu Aliis, Velli ja teised nendetaolised.

Fedja, Hanna, Aliis, Velli ja õed Pungartid moodustasid rongkäigus terve rea. Üksteise käest kinni hoides rühkisid nad edasi, et mitte maha jääda ega lahku minna.

Siis hakkasid undama vabrikute, tehaste, laevade ja vedurite vileid. Algas viieminutiline leinaseisak. Tardus elu kogu maal. Sel hetkel asetati Moskvas Punasel väljakul Lenini kirst mausoleumi. Sügavas leinas seisis inimesed. Lumi langes nende paljastatud peadele, külm näpistas nende põski ja kõrvu. Nemad aga seisis liikumatult ning nende härmatanud laugude alt veeresid pisarad. Undasid vileid. Oli tunne, nagu tuleks see tuhandeist viledest väljatungiv leinahüüd inimhulkade suust, kes enam ei suuda vaikides kanda oma tohutut kaotust.

Oli juba videvik, kui Velli viimaks puruväsinuna koju jõudis. Teda oodati. Albert oli juba kodus. Söök oli valmis. Oma mängunurgas istus väike Vova, Niina

Kuibina poeg, kes elas nüüd Velli juures. Marie klõbistas köögis toidunõudega. Vellit pani imestama, et Vova, kes talle alati rõõmukisaga vastu jooksis, ei tee täna temast väljagi. Ta astus lapse selja taha, et vaadata, millega väikemees nii pingeliselt tegeleb. Põrandal maas lebas tillukesi rattakesi, poldikesi, kruvikesi, mille hulgast Vova näis midagi otsivat. Veidi eemal vedelesid Velli käekella klaas ja tagumine kapsel. Kõik oli selge: kellast, mille Albert oli Vellile sünnipäevaks kinkinud, oli järel vaid väike hunnik rususid.

«Mida sa, Vovake, teed?» küsis Velli.

«Otsin,» vastas laps asjalikult, vaadates ise oma suurte süütute silmadega küsijale.

«Mida sa otsid?»

«Seda, mis tiksub.»

«Kas leidsid?»

Laps raputas energiliselt pead.

«Ära kaotasin. Mitte kuskilt ei leia. Ta vist puges põrandariide alla. Tädi Velli, aita otsida,» palus ta püsti tõustes ja käsi Velli poole sirutades. «Tädi, suudle mind põsele!»

Velli suudles poisikest põsele, nagu see neil kombeks oli. Siis korjas ta kellarusud kokku ja ulatas Albertile:

«Vaata, kas nendest saab veel midagi?»

«Mitte midagi,» vastas mees kellaosi peo peal veeretades, «kõik rattakesed on täiesti rikutud.»

«Aga see oli ju sinu kingitus ja... ja...»

«Küll ostame uue.»

Tuli Marie, lõi käsi kokku ja ahhetas. Karistada tuleb niisugust pahandusetegijat!

«Kas see on pahandus?» imestas väikemees. «Kas ma nüüd olen paha laps?»

«Muidugi oled paha laps,» torises Marie. «Nurka tuleb sind panna, ja kogu õhtuks. Laps ei tohi niisuguseid asju puudutada. Aga sina lõhkusid ära.»

Vova silmad valgusid vett täis, suu kõverdus ja põski mööda hakkasid veerema jämedad pisarad. Seda ei suutnud Albert taluda. Ta võttis poisikese sülle ja istus temaga laua äärde.

«Ostame uue. Ja tiksuma hakkab ta ka,» lohutas ta last. Algas «mehejutt». See oli pikk ja näitliku vahen-

diina tuli abiks võtta Alberti kell, mida küll osadeks ei lahutatud, kuid mille abil siiski Vovale selgeks sai, miks terve kell tiksub ja katkine seda enam ei tee.

Söögilaua taga Albertit silmitsedes valdas Vellit äkki senitundmatu sisemine soov. Albert ja laps... Kui meil oleks oma laps, siis... Aga... ei, nüüd peab õppima! Ning Velli keeras pilgu järsult kõrvale.

Pärast sööki küsis Vova Marie-tädilt, kas ta peab nüüd nurka minema. Ka Velli ja Alberti silmad pöördusid Marie-tädi poole, sest tema oli karistuse määranud ja tema üksi võis süüalusele andestada.

«Hilja on juba, aeg on magama minna.» Ning sõbralikult läksid perekonna noorim ja vanim Marie tuppa, kus nüüd, vanainimese enda soovil, magas ka Vova.

Velli istus tugitooli ja võttis raamatu.

«Mida siis sina täna Iljitšile töotasid?» küsis Albert tugitooli käsitoele istudes.

«Iljitšile töötasin hoolsalt õppida ning olla pisutki tema sarnane,» vastas Velli. «Aga sina... mida sina töotasid?»

Albert tõusis ja kõndis mõne korra üle toa. Siis lükkas ta laubale langenud juuksed järsu liigutusega tagasi.

«Mina... mina töötasin, et kas või hing välja, aga Eestis peab jälle lehvima punane lipp!»

Velli pea vajus longu. Ta mõistis küllalt hästi, mida säärane töötus tähendab. Punane lipp ei lange ju taevast Pika Hermann'i tippu, selle peab sinna viima. Tähendab, et...

«Sa siis mõtled...»

«Jah, mõtlen...» Ning Albert istus jälle tugitooli käsitoele.

Nii kallid kui Vellile ta mees ka oli, ei sõandanud ta siiski teda keelitada loobuma oma otsuse teostamisest. Ta vaid surus mehe käe oma põse vastu ja ohkas.

«Kui hea on, kui teineteist mõistetakse,» lausus Albert. «Ainult ära sa väga kurvasta. Suureks ettevõtteks peab õnne soovima, siis on minulgi kergem.»

Rohkem nad sellest ei rääkinud.

XII. ESIMENE LEND SIRUTAB TIIBU

Lähenes päev, mil töölisfakulteet pidi oma esimese lennu teele saatma. Mida ligemale see aeg jõudis, seda rohkem oli lõpetajate hulgas pinget, murelikke nägusid ja ärevust.

Olgugi et lõpetajatel polnud karta, et nad kõrgema õppeasutuse «nõelasilmast» läbi ei pääse — sisseastumiseksameid neilt ei nõutud —, oli mõnelgi küllalt põhjust muretsemiseks. Ülikooli sissepääsemine ei tähenda veel selle lõpetamist.

Töölisfakulteedi õppeprogrammid olid küll algusest lõpuni läbi võetud, ent süvenemiseks ja kordamiseks ei jäänud enam aega. Niisugustel asjaoludel oli loomulik, et mõnede lõpetajate teadmistes võis esineda lünki. Edukalt õppinute pärast muret ei olnud. Nõrgematele aga soovitati kõrgemasse kooli astumisega mõni aeg codata ja oma teadmisi täiendada.

Valulapsed olid ka keskpärased lõpetajad. Kehtiva seaduse kohaselt tuli nad küll kõrgemasse kooli vastu võtta, kuid nende heas edasijõudmises ei võinud kindel olla.

Polnud saladus seegi, et nii mõneski kõrgemas õppeasutuses ei peetud töölisfakulteedi lõpetanuid küllalt soovitud ega oodatud täienduseks. Järelikult polnud alust loota, et kõik õppejõud nende edasijõudmise vastu huvi tunnevad või seda eriti soodustavad.

Töölisfakulteet oli teinud kõik, mis suutis, et esimene lend oleks tugev. Eesrindlike õppejõudude algatusel olid juba teisest kursusest alates mitmed fakultatiivsed õppeained (kultuuriajalugu ja teised) õppe-

kavadesse sisse viidud. Samade õpetajate eestvõttel organiseeriti ka mitmesugused teaduslikud ringid. Osavõtt neist oli vabatahtlik ning osavõtjate suhtumine asjasse tõsine. Kes kord oli ringi tulnud, see jäi sinna pidama. Õppejõud, kes nimetatud ringide ja ainetega tegelesid, olid tulemustega rahul ja leidsid, et nende töö kannab head vilja.

Töölisfakulteedi lõpetajatel tekkis loomulikult küsimus, kelleks saada, missugust eriala valida. Fedja oli juba ammu veendunud geoloog. Klaara valmistus pedagoogilisse instituuti astuma, Niina jäi truuks oma elektriasjandusele ja Aliis unistas ikka veel konservaatooriumist.

Ainult Velli oli viimasel ajal kõikuma löönud. Teisel kursusel oli ta palavaimaks sooviks keemikuks saada. Kolmandal kursusel hakkasid keemilised valemid Velli peas aga võnkuma ja tagaplaanile taanduma.

Velli heitis põgusa pilgu valgetele nartsissidele ja tumepunastele tulpidele, mis Albert juba varahommikul oli pannud ta voodi ette toolile. Ka Vova poolt lõhutud käekella asemele oli öölauale uus tekkinud. Kodunt lahkudes oli Albert palunud Vellit täna varem koju tulla, sest öhtul olevat külalisi oodata. Marie teatas omalt poolt, et temal olevat tainas juba kerkimas ning Klaara ja Leeni lubanud tulla appi küpsetama.

Täna on Vellil kahekordne pidupäev. Esiteks saab ta kätte ametliku tõendi selle kohta, et nüüdsest peale on tal keskharidus ja seega õigus esitada sisseastumisavaldus kõigisse Nõukogude Liidu kõrgematesse õppeasutustesse. Teiseks on tal täna sünnipäev, ja paremat sünnipäevakinki kui lõputunnistus ei oska ta endale soovidagi.

Sellepärast oligi Vellil niisugune ülevoolav tuju, et cleks tahtnud igale vastutulijale naeratada ja öelda: «Näe, missugune tore päev täna on!» Mitte iga päev ei täitu ju inimese kauaaegsed unistused! Seesuguseid päevi on elus vähe ja nad sööbivad kustumatult mällu. Meenus päev, mil ta läks esmakordselt vabrikusse tööle. Ka see oli tollaegse unistuse täitumine, sest töö saamine oli siis väga raske.

Töölisfakulteedis kohtas Velli paljusid rõõmust säravaid nägusid. Kostasid tervitused, õnnitlused, lagistati naeru.

Kantseleis laua juures, kus anti välja lõputunnistusi, seisis ainult üks inimene. See oli väikest kasvu, hapra kehaehitusega tütarlaps. Saanud oma tunnistuse, vaatas ta seda kaua ja nagu hellitavalt. See oli Marjam, sama tatari tütarlaps, kes hilines esimesele kursusele tulekuga.

«Sina, Veljuša!» raputas Marjam kõvasti Velli kätt. «Kas mäletad veel, kuidas ma töölisfakulteeti tulin?»

«Mäletan küll.»

«Siis ehk mäletad ka seda, et ma andsin lubaduse töölisfakulteet kolme aastaga lõpetada.»

«Ka seda mäletan.»

«Siis vaata, siin ta ongi!» lehvitas Marjam lõputunnistust Velli näo ees. «Ilus, eks ole? Ma ei raatsi teda kokkugi keerata. See on ju minu lähetuskiri ellu, täisväärtuslikku ellu! Nüüd ei saa keegi mind enam sundida vanale haisvale kurdjukile mehele minema. Ja kalõmmist pühkigu ätt oma suu jäädavalt puhtaks!»

Velli õnnitles Marjamat südamlikult ja küsis, kuhu ta mõtleb edasi õppima minna.

«Põllumajanduse instituuti,» vastas Marjam kindlalt. «Tahan saada aiandusagronoomiks. Hakkan viinamarju ja muid puuvilju kasvatama ja Leningradi saatma.»

«Mispärast just Leningradi?»

«Aga kuidas siis?» imestas Marjam. «Leningradis sündisin ma teist korda ja lähen Krimmi tagasi sootuks teise inimesema. Ja töölegi lähen just oma kodukohta, Sudaki orgu. Jooksku siis vanal Mamedil suu vett minu ja mu viinamarjade järele, lõhkegu ta silmamunad vihast ja kadedusest! Kõik oma kodunurga noored tüdrukud agiteerin õppima, et mitte ühestki neist ei saaks mõnele vanatoile koduorja!»

Velli kutsus ka Marjami oma sünnipäevale. Neiu võttis kutse rõõmuga vastu. Õhtul oligi Marjam aegsasti kohal, ja mitte üksinda, vaid koos ühe usbeki noormehega, kellega ta oli esimesel kursusel koos õppinud.

Noormees oli toonud kaasa pakikese rohelist teed ja kohe avaldasid külalised elavat soovi selle haruldusega tutvust teha.

Velli läks kööki, et priimusel vett keeta. Lävelt ta aga kaugemale ei saanud, sest vaatepilt, mis talle köögis avanes, naelutas ta paigale. Pliidil lamas kõhuli Vova ja tema kõrval Eduardi väike poeg Jüri, mõlemal käed õlgadeni märjad, riided eest tahmased, näod määrdunud. Nad solistasid pliidi sisse müüritud vee-soojendamiskatlas. Poisid olid niivõrd oma tegevusse süvenenud, et nad Vellit ei märganudki. Üldises peoelevuses polnud keegi tähele pannud, millal poisid toast lahkusid. Nüüd olid nad endale huvitava tegevuse leidnud.

«Mida teie siin teete?» küsis Velli.

Vova võpatas ja tõstis kohkunud pilgu.

«Meie... me... tahame laeva merele lasta,» kogeles ta.

Jüri noogutas kinnitavalt.

«Merd ma näen ja meremehi ka, aga kus siis teie laev on?» ei suutnud Velli naeru tagasi hoida.

Nähes, et tädi ei olegi kuri, elavnesid ka lapsed ja Vova seletas õhinaga:

«Laev... uppus ära. Nüüd peab ta üles tõstma.» Ta pistiski käe õlani katlasse ja tõmbas sealt välja alumiiniumlusika. «Näe, see ongi meie laev. Aga ta on väga paha laev.»

«Miks ta siis nii paha on?»

«Ta ei seisa üldse vee peal,» seletas laps, imestades, et tädi ei mõista, et laev, mis vee peal ei seisa, on paha laev. Ta pani lusika ettevaatlikult vee peale. Aga niipea kui ta selle näppude vahelt lahti laskis, vajus see jälle põhja. Poiss tõmbas lusika uuesti välja ja ulatas Vellile:

«Säh, tädi, pane sina ka, aga pane hästi tasakesi, muidu vajub põhja.»

Velli aga kahmas mõlemad meresõitjad kaenlasse, viis kraani alla ja küüris nende käed ja näod puhtaks, lubades homme neile laeva leida, mis seisab vee peal ja milles ka mängukaru võib sõita, ilma et ta upuks.

Just siis, kui Velli magamistoas Jürile Vova puhast pluusi selga ajas, kostsid kõrvaltoast viulihelid. Algul tasa, aeglaselt, arglikult, siis üha julgemini. Velli lõi silmad kapiotsale, kus juba mitu kuud oli lebanud Leeni viulikast — seda ei olnud enam seal. «Kas tõesti Leeni...?» imestas Velli. Ja kuum juga läbis ta südant. Käterätt õlal, astus ta uksele. Jah, mängis küll Leeni, kuid mitte enam endine Leeni, kelle sõrmed olid nii kergelt keeltel libisenud. Ka viiul helises hoopis tuime-malt kui varem. Seda mõistis nähtavasti ka Leeni ise. Pikkamisi vajus poognat hoidev käsi alla. Leeni seisis hetke noruspäi, siis pani mänguriista käest ja läks teise tuppa.

«Sa saad ju üsna kenasti mängida,» püüdis Velli sõbratari julgustada. «Miks sa viiuli ära panid? Kui iga päev harjutada...»

Leeni ei vastanud, vaid heitis karmilt käega. Alles hetke pärast ütles:

«Ka kunstjalgadel komberdatakse, aga kas sandist võib sportlast saada?!»

Kõrvaltoas lauldi populaarset vene laulu pihlapuust. Ootamatult hakkas viiul laulu saatma. Leeni avas vaheukse. Viiulit mängis usbeki noormees.

«Tule vaata,» kutsus Leeni Vellit, «kui nõtkelt ta käsi poognat hoiab ja kui puhalt ta mängib! Temast saab kindlasti hea viiuldaja. Minust aga... paremal juhul ehk õpetaja kusagil külakolkas.»

«Õpetaja maakoolis, kallis sõber, ei ole põlastusväärne amet,» alustas Velli.

«Jäta see jutt!» katkestas Leeni tüdinult. «Klaara peab mulle niigi iga päev loengut, kui kasulik ja hädavajalik võiksin ma külakooliõpetajana olla. Ma ju ei karda küla ega ka raskusi, mis külakooliõpetaja õlule langevad. Kardan iseennast, seda, et ma ei suuda selle suure ülesande kõrgusel seista. Minust ei saa ei agitaatorit ega administraatorit. Viiuliga ehk oleksin kuidagi toime tulnud. Poliitika ja masside juhtimine pole aga heliredelil ronimine.»

Õhtu möödus lõbusalt ja hubaselt. Külalised lahkusid alles hommiku eel, soovides pererahvale head ööd, ehkki pisike päevavalgus piilus juba läbi akna tuppa.

Ainuke, kes suvatses pererahva külalislahkusest veel mitte loobuda, oli Vova sõber, vapper meresõitja Jüri. Väsinud laevatamisest ja tuukritööst, magas ta rahulikult oma kapteni kõrval. Ühist huvitavat tegevust võivad nad veel homme jätkata.

«Eks meil ole tore poiss,» kiitis Betti emauhkusest nõretaval pilgul magavat poega silmitsedes.

«On küll,» nõustus Velli, «aga ega sel teiselgi viga ole.»

«Noh, teile on nad muidugi mõlemad ühesugused,» lausus Betti kerge rahulolematusega hääles. «Aga kui kunagi ise emaks saate, siis ehk tunnete vahet oma ja võõra lapse vahel. Ega siis rahvaski muidu räägi, et oma laps on kullake, võõra laps aga mullake.»

«Nii ei tohiks see õigupoolest olla,» vaidles Velli vastu. «Laps on laps. Ta vajab hoolt ja hellust ühtemoodi, ükskõik kelle oma ta on. Mina näiteks jätaksin heameelega Vova enda juurde, kui ta pärisema sellega nõustuks, ja ma julgen loota, et ma poleks talle halb ema.»

Betti naeratas ühe suunurgaga ja kehtas ebamääraselt õlgu. Alles tüki aja pärast lausus ta:

«Võib ju olla, et teie seisukoht on mõnes mõttes õigem kui minu oma, kuid mis parata, et mina armastan oma poega ikkagi rohkem kui teiste lapsi. Ausalt öeldes, mina ei hakkaks võõra lapsega niiviisi jändama, nagu teie seda teete, isegi siis mitte, kui ta oleks täiesti orvuke.»

«Kas tõesti ka siis mitte?» imestas Velli.

Betti raputas enesekindlalt pead. «Orbude jaoks on meil ju riiklikud lastekodud, kus neid kasvatatakse mitte halvemini kui sääraates perekondades, kus neid ei armastata. Võib-olla on minu emaarmastusel veel mingisugune kõrvalmaik või ka mõjutus, mis teda vahest liiga üles kruvib... Asi on selles, et mina ei suuda, ei jaksa ega taha elada ilma Eduardita. Tema aga... Ma ei tea, missuguseks meie elu oleks kujunenud, kui ma ei oleks õigel ajal last saanud. Jüri oligi see, kes sidus uuesti peaaegu juba katkenud niidikesed.»

«Noh, kas tuled juba?» kostis teisest toast Eduardi karsitu hääl.

Betti suudles kiiruga Jürikest põsele ja tormas toast välja, unustades Velliga hüvasti jätta.

«Miks Eduard on alati nii karm ja nõudlik?» küsis Velli, kui uks viimaste külaliste järel kinni vajus ja nad Albertiga kahekesi jäid.

«Sellele ei saa ühe-kahe sõnaga vastata.»

«Vasta siis nii mitmega kui vaja!»

«Põhjus on, kulla sõber, Bettis endas. Vaata teda tähelepanelikult, võrdle... kas või iseendaga. Küsi endalt, miks mina sinu vastu kunagi karm ega kuri ei ole? Kui oskad sellele küsimusele vastata, siis selgub sulle ka see, miks Eduard on tülpunud, või nagu sina ütled — karm ja nõudlik ning miks kogu nende elu on sootuks teistsugune kui meie oma. Kui naisel ei ole parajat annust naiselikku uhkust ja eneseväarikust, siis ei ole tal ka mehe silmis suurt väärtust.»

XIII. SUVELE JÄRGNEB SÜGIS

1

Kiiresti lendab aeg, kui ta tiibadel pole murekoormat. Kui tänane päev naeratab, siis ei oodata kärsitult homset.

Vellile ja Albertile näis, nagu poleks suve olnudki, et oli vaid ilus ja lühike unenägu, mis naeratas neile nooruse muretusega, tuhandete kirevate lillesilmakestega, miljonite kristalsete kastepiiskadega, kukkus kädna taamal sirendavast metsaviirust ja hõiskas ööbi-kuna kaldapuudelt.

Juba homme sõidavad nad Leningradi ja siis...

Täna aga pole veel homme. Täna võib minna käsi-käes hüvasti jätma vana armsa sõbra. — Ilmeni järvega, mis paistab üle rukkipollu, suur ja sinine nagu pilvitu taevas.

Albert ümises tasakesi Lenski aariat «Jevgeni Oneginist», Velli vaikis.

«Kas läheme korraks ujuma?» küsis Albert.

«Ei, istume parem minu kivile,» vastas Velli.

See oli suur, pooleldi maasse vajunud kivi, milleni järvevesi ulatus ainult kevadel ja sügisel ja mille jalamil vedeles nüüd palju kuivanud vetikaid ja teokarbikesi. Kalda poolt oli ta varjatud kõrge pillirooga, mis kasvas kivi ümber poolkaares, jättes vabaks vaate järvele.

Velli avastas selle kivi, kui Albert oli Leningradis. Noil päevil olid ilmad tuulised ja tihti sadas. Järv oli hall ja kärsitu, mõnikord isegi vihane. Pahurast ilmast

hoolimata istus Velli sageli sellel kivil, nukrutses ja kuulas tuule jutlemist järve, pilliroo ja kõrkjatega. Kui tuul vidistas lainete harjadel, näis Vellile, et Sadko mängib järvel kannelt. Kui häälitsetes kõrge pilliroog, kuulis Velli India külalise laulu. Kui aga kahisesid tumedalt kõrkjad, laulis karm varjaag.

Nüüd istus Albert ta kõrval, kuid pilliroo ja kõrkjate laul tundus ikkagi nukker, sest Velli teadis, et Albert ei jää enam kauaks ta kõrvale. Juba siis, kui mees kutsuti Leningradi, aimas Velli, mis tulemas on. Kui aga Albert tagasi tuli ja teatas, et nädala pärast peavad nad koju sõitma, oli Vellile juba selge, et ees ootab lahkumine. Albertil tuleb sõita Eesti härrasriiki põrandaalusele parteitööle.

Kõik need viimased päevad oli Velli pidanud visa võitlust armastuse ja kohusetunde vahel. Süda ütles: «Ära lase tal minna!» Mõistus aga: «Mis õigus on sul teda keelata?»

Päike paistis üle puude latvade. Järve kohal liuglesid hääletult kajakad. Kõrkjatest tõusis pardipaar ja lendas tiibade vuhisedes üle istujate peade. Kusagil läks kari kellade tilisedes ja lammaste määgides. Järv levitas jahedust.

«Vilu hakkab, ehk lähme koju?» hoolitses Albert.

«Istume veel natuke,» soovis Velli. Ta jälgis mardikat, kes oli sattunud tema jalajälge ning tegi suuri pingutusi, et sellest välja ronida. Siis ilmus kaldalivale linnuke, vingerdav ussike nokas, ja kadus lähedasse põõsasse, kus kuuldus mitmehäälelist siutsumist. Linnuema toitis oma lapsi.

Ka tema, Velli, saab emaks... Albert seda veel ei tea.

Velli oli väga oodanud seda momenti, millal mehele sellest rääkida. Nüüd istub mees ta kõrval, kuid naise keel on nagu seotud. Praegu polnud see enam rõõm, vaid mure. Velli teadis, et Albertil pole kerge temast lahkuda. Milleks teha lahkumist talle veel raskemaks teadmiseiga, et ta ei lahku mitte ainult temast, vaid ka oma lapsest.

Velli ei märganudki, et ta oli mõtete raskuse all kõssi vajunud.

«Oled väsinud?» küsis Albert.

«Ei.»

«Siis oled kurb?»

Velli raputas silmi tõstmata pead, sest ta teadis, et ta silmad teda alati reedavad.

Albert vaikis ja joonistas kõrkjavarrega midagi liivale.

«Aga võib-olla oli sul ükskord õigus, kui sa püüdsid mind veenda, et niisugused inimesed nagu meie ei peaks üldse abielluma ega perekonda soetama.»

«Kahetsed?»

«Ei, mitte nii. Ma mõtlesin hoopis muud. Minu naisena tuleb sul ju palju rohkem muret ja valu kanda kui siis, kui sa oleksid üksi. Ma ei taha sulle haiget teha, kuid teen...»

«Ole pai ja jätta need kurvad mõtted!» tõrjus Velli kivilt tõustes ja Albertil käe alt kinni võttes. «Me oleme noored. Sa tuled kindlasti tagasi ja meil on veel pikk elu ees.»

«Ja sina ootad mind?»

«Just nagu Solveig oma Peer Gynti.»

Kaldakünkalt vaatasid nad tagasi järvele ja lehvitasid käega.

Jää hüvasti, sõber Ilmen!

2

Kaetud laud seisis unustatuna keset tuba. Road olid juba ammu jahtunud ja täidetud veiniklaasi serval istus kärbes.

Velli istus diivanil, kolm punast roosiõit peos — vist küll viimased lilled Albertilt. Albert oli läinud, aga tema ei tohtinud oma meest isegi saatma minna! Veider, aga tõsi.

Võib-olla, et nii ongi parem. Pole vajadust jaamas olles teeseldult naeratada ega rumalat nägu teha, nagu ta ei teaks, missugune tee mehel jalge all on, ja nagu ta tõesti usuks, et Albert sõidab Kasahstani komanderingusse. Säärases «Kasahstanis» on ta ju ka ise olnud, tunneb kõiki neid asju väga hästi, ja seepärast oleks tema vastu võidud küll avameelsem olla.

Aga olgu ta pealegi «Kasahstanis». Inimesed hakkavad ju küsima ja neile peab midagi vastama. Sõjaväelasi aga saadetakse igale poole, miks siis mitte Kasahstani.

Albert näis lahkumisel lõbus, naljatas ja lubas varsti tagasi tulla. Ka Velli püüdis lõbus näida, kuid ... südames ei hüüdnud ta mehele «nägemiseni», vaid «jumalaga». Võib-olla tuleb Albert tõesti tagasi. Kõik ju ei hukku. Ka tema ise jäi omal ajal ellu...

Helistati. Velli avas. Tuli üks nendest kahest, kellel oli lubatud Albertit jaama saata.

«Tulin vaatama, kuidas te end tunnete.»

«Aitäh, hästi!»

«Teie muidugi teate, kuhu teie abikaasa sõitis?»

«Kasahstani.»

«Mh-mh... Ja te ei unusta seda?»

«Püüan mitte unustada.»

«Kuulsin, et olete Eestis põranda all olnud.»

«Olin.»

«Siis teate, mida tähendab konspiratiivsus?»

«Küllap vist.»

«Kirju hakkate saama Ralfi kaudu.»

«Hästi.»

«Ainult ärge neid nii kiiresti oodake. Teie mees on kaua teel.»

«Ärge muretsege, hüsteerikat ei tule.»

Külaline jättis hüvasti ja läks.

Velli pani roosid vaasi, koristas toidu laualt ja läks magamistuppa. Ka siin kummitas tühjus. Isegi ta oma sammud tundusid kajavat nagu tühjas kirikus.

Kunagi polnud ta selles korteris olnud veel nii üksik kui praegu. Oleksid Marie ja Vovagi kodus! Vova oli aga Omskis oma vanaema juures ja Marie maal tuttavate pool.

Velli laskus voodiservale. Ei olnud tahtmist mõelda Albertile ega sellele, kuhu ta läks. Albert pole ju esimene seesugune mineja. Ka teistel on perekonnad maha jäänud. Mis õigus on siis temal olla teistest armetum! Ning Velli istus kirjutuslaua taha, et tööle hakata.

Peagi aga leidis ta end mälestusteradadelt, mis näisid ammu unustusetolmuga kaetuna. Ei, inimene ei

unusta kunagi midagi jäädavalt. Tarvitseb vaid puhuda aegade linikut kergitaval tuul ning kõik elustub taas. Siin ta ongi — Tallinn!... Velli põgeneb nuhkide eest, poeb kusagil hoovis läbi keldriakna pimedasse ruumi, kus põrandal vulksub vesi. Ta komistab kolu otsa, kukub kápuli. Siis tõuseb, kobab piki niiskeid seinu, leiab kuidagi ukse, ja on koridoris. Siis jälle tänav... jookss... Vagun... rong puhub ja rattad kolkuvad. Vagunis kontrollitakse reisijate dokumente. Pingi all tema kohvri taga lamab seltsimees, kellel pole üldse dokumente. Tarvis on ta elusalt ja tervelt kohale viia... Kontrollid ei taibanud vaadata pingi alla. Kuitore!

Öö. Sajab vihma. Tühjal tänaval vurab üksik auto. Selle järel jookseb naine. Ta rätik on peast kadunud, juuksed lehvivad tuules.

«Ta on seal,» nuuksub ta, osutades autole, kus püssimeeste vahel veetakse kedagi.

Auto kaob öhe. Nemad naisega toetuvad vastu seinale ja värisevad. Varsti kõlavad paugud. Naine kiljatab ja vajub kokku. Velli on õudusest keeletu.

3

Kui Aliis ja Jaan Okaspuu rongilt maha astusid, oli Leningradi taevast pilves ja tibutas vihma. Ei saanud nad ju Krimmi lõõskavat päikest tasku pista ja kaasa tuua. Kuid päikesepaistelise meeoleolu ja suure korvitäie mahlaseid pirne ning viinamarju tõid nad küll. Tükike hõõguvat lõunamaa päikest südames, Musta mere rahutu virvendus veres ja matkapäevikud reisi-paunas, rühkisid nad trammipeatuse poole, hoides Jaani vihmamantlit telgina pea kohal ja kandes rasket korvi endi vahel. Jaan, kelle pikad jalad ikka veel ei suutnud Aliisi tippivate sammudega kohaneda, higistas mitte niipalju kuumusest ja korvi raskusest, kui suurest hoolest ennast pidurdada, et ei korduks juba varemgi juhtunud lugu, et ta veab neidu kättpidi enda järel nagu hoolimatu ema last. Pidi Aliis siis nii väikseks jääma ja tema nii pagana pikaks sirguma!

Jah, Krimm, Krimm... Ei unune see nii kergesti.

Ei unune ka Sudaki oru sumedad ööd, sakilised mägede siluetid kuust valgustatud taeva taustal, iidne Genua-aegne kindlus kõrgel kaljul, kust avaneb võrratu vaade lõputule merele ja valgetele purjekatele kaugel kuu hõbedasel rajal. Ei unune ahtakesed jalgteed, mida mööda nad kõrvuti alla orgu laskusid. Tänu nendele ajahambast sõmerdatud müüridele, nende mustadele varjudele, ähvardavalt rippuvatele kaljudele ja jalg- teedele toimuski nende lähenemine.

Aliis pelgas pimedaid lõhesid kaljude vahel, nahkhiiri ja kujutles isegi tiigreid ning boamadusid, keda küll senini ühegi inimese silm Sudaki orus või mägedes polnud näinud. Jaaniga oli ta aga julge, sest Jaan oli suur ja tugev, tema ei kartnud midagi. Ja kui Jaan Aliisi käest kinni hoidis, siis ei kartnud ka Aliis. Nii saigi aja jooksul Jaanist, keda tüdruk varem oli pidanud araks ja kohmetuks, vapper ja julge kaitsja.

Siin vaikivate kaljude keskel oli Jaan jutukas ja vaikukas ning Aliis ei tundnud kunagi igavust. Mida enam ta Jaani tundma õppis, seda kaugemale taandus mälestus Reinholdist.

Jaan tundis Leningradi ees salajast muret. Polnud ju võimatu, et Leningradi hall taevas ja vilud tuuled võivad Aliisis jahutada soojuse, mis tal suve jooksul oli poisi vastu kogunenud. Ka praegu seiras Jaan vargsi neiu pruuniks päevitunud profiili, püüdes sealt leida kas hea või halva ennustust. Raske oli aga sellelt lapselik-ümarikult põselt leida midagi niisugust, mis oleks Jaani lootusi kinnitanud.

Jaan ohkas kuuldavalt. Aliis pööras näo tema poole ja naeratas. See oli hea. Ta otsustas kindlasti Aliisi koos ta raske korviga koju saata.

«Kas sõidame enne koju ja siis Velli juurde või ümberpöördult?» alustas Jaan diplomaatiliselt juttu, et teada saada, kuidas tütarlaps tema kojusaatmise plaanidesse suhtub.

«Enne ikka koju,» vastas Aliis. «Marjami saadetis Vellile on ju korvi põhjas ja ma ei saa seda muidu kätte, kui pean korvi tühjaks tegema.»

Otsekui kiuste olid kõik trammid puupüsti rahvast täis. Jaan arvas, et jaamast kaugemal avanevad kind-

lasti paremad võimalused trammile pääsemiseks, ja rühkis edasi. Mõttes tänas ta Marjamit, kes oli Aliisi suveks enda poole kutsunud just sellel ajal, kui ta sai meremeeste ametiühingu kaudu tuusiku sanatooriumi, mis oli Marjami kodukohast ainult paari-kolme kilomeetri kaugusel. See oli tõesti õnnelik juhus. Ning Jaan ei liialdanud, kui pidas tänavust suve õnnelikuks ja kõigiti kordaläinuks.

Aliisil hakkas äkki mure, et kui ta korterikaaslased pole veel suvepuhkuselt tagasi sõitnud, siis nad võibolla ei pääsegi sisse.

«Mõni õnnetus!» ühmas Jaan. «Eks siis lähe minu poole, mul on võti taskus.»

Aliis ei vastanud, vaid keeras näo kõrvale. Jaan aga märkas, kuidas ta nina kirtsutas. Mindi edasi.

Ukse avas neile Fedja, kes oli ka just puhkuselt tagasi jõudnud. Ta oli selle suve veetnud oma kodukülas ja Aliisile tundus, nagu lõhnaks ta värskete heinte ja mulla järele. Fedja kulmud olid heledaks pleekinud nagu küps rukis, pruun kael ja käsivarred üleni tedretähti täis tipitud. Nina ja põsed kestendasid. Ainult hambad näisid endiselt valged ja jonnakad tulikavärvi juuksed olid vapralt turris.

Teised kaaselanikud peale Hanna ei olnud veel saabunud. Hanna aga oli juba ülikooli ühiselamusse üle kolunud.

Söögitoast leidis Aliis oma suureks üllatuseks puruvõõra tütarlapse, kes istus laua taga, lahtine raamat ees, millest ta midagi vihikusse kirjutas. Aliisi küsivale pilgule vastas ta püsti tõustes ja kätt ulatades: «Mina olen Tanja,» nagu peaks kõigile selge olema, kes see Tanja on.

Aliis nimetas ka oma nime.

«Tulin töölisfakulteeti õppima,» seletas Tanja oma siinviibimise põhjust. «Andsin oma paberid juba sisse. Eksamid on kahe päeva pärast. Siis lubati ka ühiselamusse koht anda.»

«Nüüd on siingi ruumi küllalt, ja kui soovite, võite vabalt siia jääda,» arvas Aliis, kellele Tanja näis esimesest pilgust sümpaatne.

«Oh ei,» tõrjus Tanja punastades, «ma ei taha Fed-

jaga ühte korterisse jääda, võivad tekkida igasugused arusaamatused ja jutud. Seda pole vaja.»

«Me elame Fedjaga ühes korteris juba kolm aastat, ja ei sega teineteist,» väitis Aliis.

«Teie muidugi ei sega... Minu ja Fedjaga on aga teine lugu. Fedja ütles, et ta on teile minust rääkinud, sellepärast nõustusingi esialgu siin peatuma.»

«Fedja on väga hea poiss,» tõttas Aliis oma korteri-kaaslast kiitma.

«Tean,» noogutas Tanja tõsiselt, «kuid ka hea poiss on ikkagi poiss ja ka heade poiste vastu tuleb olla tagasihoidlik.»

«Aga kas te siis ei mõtlegi Fedjaga abielluda?» pahvatas Aliis oma mõtted siiralt külalisele näkku.

Tanja põskedesse tekkisid lohukesed, kuid ta tõsines kohe. «Sellega on veel aega,» lausus ta mõtlikult. «Nii-suguseid asju ei saa rutakalt otsustada. Kui olime veel tattninad, uskusime mõlemad, et kindlasti abiellume, niipea kui saame täisealiseks. Siis olid sootuks teised ajad ja teine elu. Siis olime ka ise veel lapsed. Nüüd aga seab elu meie ette uued ülesanded, mida tuleb teostada esmajärjekorras. Kui oleme teineteisele määratud, küllap siis kunagi ka abiellume.»

Tanja oli väliselt ehtne külakaunitar, priske, puna-põskne, pikkade ruugete patside ja kumerate tumedate kulmukaartega pätkelpruunide silmade kohal. Kuid arengu ja käitumise poolest näis ta tublisti erinevat teistest omavanustest külapiigadest.

«Mul on aga suur mure,» teatas Tanja Aliisile usaldavalt silma vaadates. «Töölisfakulteeti võeti mind küll vastu, aga tean vähe. Koolis olen käinud kõigest kaks talve. Isa arvas, et sellest tüdrukule jätkub. Maal tegin põllutööd. Paar viimast aastat olin veel lugemistare juhataja ja külanõukogu sekretär. Meie küla on rajoonikeskuse külje all. Rajoonis on haridusosakonna juhatajaks üks vana bolševik, väga haritud ja tore naine. Tema abiga olen üht-teist omandanud, ja tema suunaski mind siia õppima. Mul on häbi tema ees, kui mul peaks äparduma, sest andsin talle sõna haritud inimesena külla tagasi tulla, et saada tema töö jätkajaks meie rajoonis.»

«Fedja unistab aga geoloogikutsest. Niiviisi ei saagi teist paari,» muretses Aliis.

Uksele ilmusid Fedja ja Jaan. Nad teatasid, et kuumad kartulid ja tee on valmis.

Söönud ja veidi puhanud, mindi neljakesi Marjami saadetist — pappkarpi pakitud aprikoose ja viinamarju — Vellile ära viima.

«Kas siis Marjam ise enam tagasi ei tulegi?» küsis Velli.

«Tuleb küll,» vastas Aliis. «Teda kutsuti mõneks päevaks Simferopolisse mingisugusele nõupidamisele. Marjam on ju nüüd oma kodunurga suurim aktivist ja kultuuritegelane.»

«Ja kuidas on tal suhted isaga?»

«Näib, et päris head,» vastas Jaan. «Vanamehe uhkus ja auahnus on nüüd rahuldatud. Taat loodab, et tütar toob talle tulevikus rohkem kasu, kui oleks andnud vanalt kosilaselt saadud kalõmm.»

Velli püüdis olla võimalikult jutukas ja lõbus, ent tähelepaneliku Fedja ees ei jäänud siiski varjule, et perenaine oli kõhnunud ja teeseldud lõbususe taga peitub mingi varjatud mure.

Kui Albertit külaliste lahkumise ajaks kusagilt lagedale ei ilmunud, küsis Aliis, kuhu ta on kadunud.

«Sõitis komanderingusse,» vastas Velli.

«Kuhu?»

«Kasahstani.»

«Kauaks?»

«Määramata ajaks.»

«Ja sina mõtled selleks määramata ajaks üksi siia jääda?» uudishimutses Fedja Vellile uurivalt silma vaadates.

«Sõjamehe naise saatus on kord juba niisugune, et ei saa alati mehega kaasa minna, kui tahakski. Pealegi olen juba ülikooli astunud ja mõne päeva pärast algavad õpingud.»

«Eks ta ole,» ühmas Fedja ebamääraselt. Sellega jutt seekord lõppeski.

XIV. ÜLETAMATUID VAHESEINU POLEGI

1

Töölisfakulteetlaste ilmumine *alma mater*'i rüppe oli teoks saanud.

Vana teadusetempli «preesterkond» võttis selle tööga vastu mitut moodi. Ühed vaatasid sellele kui paratamatusele, teised enam-vähem leplikult, kolmandad aga suhtusid uustulnukatesse nagu bolševikkude poolt saadetud trooja hobustesse, keda veetakse sisse rahulike õppurite sildi all, kelles aga peituvad ohtlikud kavatsused — vallutada teadusetempel seestpoolt. Need kolmandad ei varjanud oma vaenulikkust, mis väljendus töölisfakulteedist tulnutest võimaluse piirides eemalehoidumises ja tõrjuvalt-jahedas viisakuses, kui kokkupuude oli vältimatu. Ei paistnud nende poolt ka tagasihoidlikkust seal, kus soovimatutele tulijatele võis mõista anda, et nad peaksid ju isegi taipama, kui sobimatud nad siin on. Sobimatut aga leiti paljugi, alates kehvast riietusest, mis pidi sümboliseerima ka kehvi teadmisi, kuni keelepruugi ja käitumismaneerideni.

Algul ei suudetud harjuda ka sõnaga «seltsimees» endise kõlava ja korrektse «härra» asemel. Osa õppejõude tõttas aegsasti teatama, et nende leksikonis puudub see sõna ning palusid oma tulevasi kuulajaid neid selle sõnaga mitte kõnetada.

Esimese loengu esimesele kursusele pidas suur teadlane, mitme kodu- ja välismaa teaduste akadeemia tegev- ja korrespondeeriv liige. Ta avaldas kahetsust, et on sunnitud alustama loengutetsükli, millest osa kuulajaid arvatavasti midagi ei omanda. Kuid ta polevat

harjunud teadust mõnitama ega narrima, sellepärast kavatsevat oma loenguid lugeda ikkagi vastaval tasemel, nagu ta on seda teinud sellelt õppetoolilt juba üle neljakümne aasta. Et teda edaspidi ei hakataks süüdistama heatahtlikkuse ja vastutulelikkuse puudumises, lubab ta endale esitada kirjalikke küsimusi, millele ta loengu lõpul vastab, kui küsimused vastust väärivad.

Sellelaolisi sissejuhatusi tuli kuulata ka teistel loengutel. Kuid üldiselt püüti mõlemalt poolt kuidagi läbi ajada, tarvitades vastavalt oludele kas «seltsimees» või «härra».

Et professoritega suhtlemine enam-vähem laabus, oli loomulik, sest nende kontakt auditooriumiga oli algul üsna passiivne ja toimus ainult loengute kaudu. Teine lugu oli aga teadusetemplit keskmise ja alama «preesterkonnaga», kelle valdkonda kuulusid laboratooriumid, kabinetid ja seminarid. Nendes «riigikestes» tundis mõnigi mees end peremehena, ja mitte just heatahtliku peremehena.

Niihästi kursusevanemal Serjožal kui ka ametiühingukomitee esimehel Vellil tuli kogu oma diplomaatiline oskus kokku võtta, et plahvatusi kahe erineva laenguga pooluse vahel ära hoida. Siiski kukkus ikka nii välja, et keskkoolist tulnuid eelistati ja töölisfakulteedi lõpetanud jäid tagaplaanile. Isegi koha eest õppe-laboratooriumis tuli mõnikord võidelda.

Kõik need pisiasjad häirisid, kuid ei suutnud tõsiselt takistada asjade arengut. Inimene harjub pikapeale nii mõndagi taluma, nõnda hakati ka töölisfakulteedlastega harjuma. Vähehaaval kasvas nende arv, kes väitsid, et keskkooli lõpetanute ja töölisfakulteedlaste teadmiste vahel ei olegi vahet, et mõlemas rühmas leidub nii andekaid kui ka vähemandekaid, kusjuures püüdlikkust ja kohusetunnet on viimastel isegi rohkem.

2

Aliis elas üle ärevaid päevi. Konservatooriumis toimusid järjekordsed sisseastumiseksamid. Jälle astus ta põksuva südamega marmortreppi mööda üles, jälle ju-

hatati ta väikesesse klassituppa, mille tagaseinas seisid klaver ja tool ning akna all laua taga istus kolm eksamineerijat. Vahe oli ainult selles, et seekord oli kaks naist ja üks mees, kolm aastat tagasi aga oli olnud vastupidi.

Küsimusi esitas talle nüüd sõbralike silmade ja halvide juustega vanem naine. Ta kontrollis Aliisi muusikalist kuulmist ja häält. Siis ulatas ta eksamineeritavale ühe laual lebavatest nootidest ja laskis solfedžeerida. Lõpuks palus laua taga istuv mees teda noodi järgi mängida väikest klaveripala. Aliis läks sellega küll segi, kuid alustas uuesti ja mängis lõpuni. Ka nüüd öeldi talle, et tänaseks on kõik, ja kästi paari päeva pärast all vestibüülis nimekirju vaadata.

Aliis lahkus ka seekord eksamilt raske südamega. Aeglaselt astus ta trepist alla, nagu oleks ta selle natukese ajaga tervelt poolsada aastat vanemaks jäänud. Kui teda ka nüüd vastu ei võeta, on konservatooriumi ukсед ta ees jäädavalt suletud.

Tänaval kohtas ta Jaani, kes põiktänavast talle ette astus.

«Mis sina siin luusid?» paiskas Aliis noormehele mitte just sõbralikult näkku.

«Niisama,» vastas see tasa, köhatas ja jätkas: «Käisin siin lähedal tuttavate poiste pool. Ja tead mis: neil on korteris klaver, millega keegi neist ei oska midagi peale hakata. Pill on jäänud sinna endistelt elanikelt. Klaverist saaks päris hea asi, kui lasta ta häälestada ja üht-teist väiksel remontida. Ma palusin selle klaveri endale. Poisid nõustusid. Palju nad ta eest ei taha. Hakan maksma osade viisi iga kuu, nii kuidas jõuan. Homme toon pilli ära. Häälestaja on mul ka teada.»

«Sul on ju, nagu alati kurdad, väga väike tuba, klaver aga on suur. Kuhu sa ta paned ja mis sa temaga peale hakkad?»

«Toaga on lugu nii,» lõi Jaani nägu särama, «et selle ma vahetasin suurema vastu. Nüüd on mul põrandapinda tervelt 24 ruutmeetrit. Sinna mahuta kas või kolm klaverit ja ruumi jääb veel ülegi. Klaver ju leiba ei küsi. Võib seista kas või mitu aastat. Ja kui mina teda kasutada ei oska, siis ehk tulevikus leidub keegi, kel-

lele ta marjaks ära kulub.» Ning Jaan heitis pilgu Aliisile, kes oma õhetama lõonud näo ära pööras.

«Mul on kavatsus lõpetada ülikool eksternina,» arendas Jaan oma tulevikuplaane edasi. «Esimese kursuse eksamid on mul sooritatud, ametlikult olen juba teisele kursusele üle viidud. Ka töökoht on leitud, ülehomme lähen tööle.»

Aliisi kulmud kerkisid kõrgele. Või siis niisugune on seesama Jaan, keda ta alles hiljuti oli nii saamatuks pidanud! Vaata aga, kuidas võib inimeses eksida! Reinhold ei osanud muud teha, kui ennast Aili pekikäntsaka otsa upitada, aga Jaan... Kõige hullem terves loos oli see, et Aliis oli ühel ja samal ajal eksinud mõlemas poisis. Mis tal siis endast veel arvata? Kes ta õige ise on?

«Kui sa, Aliis, peaksid edaspidi klaverit vajama,» jätkas Jaan, «siis tule aga igal kellaajal ja mängi nii palju, kui soovid. Kui mind pelgad, võin ju selleks ajaks ära minna... Ega mul jäägi teab kui palju aega kodus istumiseks — tuleb tööl käia ja ka loenguid kuulata nii palju kui vähegi võimalik.»

Aliis kuulas huviga ja tundis, kuidas ta lugupidamine Jaani vastu aina kasvab. Esmakordselt turgatas talle pähe mõte, et Jaanist saaks ehk talle tubli mees. Siis aga punastas ta jälle kõrvuni, nagu saaks Jaan ta mõtteid näost lugeda.

Tükk aega mindi vaikides mööda Nevskit. Siis küsis Jaan:

«Kuidas sul täna konservatooriumis läks?»

«Kuidagi ikka läks,» venitas Aliis ebamääraselt. «Aga kuidas täpselt, see selgub alles mõne päeva pärast.»

«Aga mis sa ise arvad või tunnend?»

Aliisi pea vajus norgu.

«Ma ei usalda enam oma arvamusit ega tundeid. Ikka kukub teistmoodi välja, kui mina arvan.»

Jaan tegi liigutuse, nagu tahaks Aliisi käest kinni võtta. Siis aga pistis käe taskusse ja tõmbas sealt välja kaks kinopiletit.

«Soovid ehk täna kinno minna?» pakkus ta pileteid Aliisile.

«Kas sa siis ise ei tule?»

«Kui lubad, tulen heameelega.»

Nad suundusid «Oktoobri» poole.

Kui Aliis mõni päev hiljem Jaaniga kohtus, hüüdis see:

«Kuule, tüdruk, sa oled ju vastu võetud!»

«Kas ikka tõtt räägid?» suutis Aliis vaevaga välja pigistada.

«Kolmekümne kuues lauluklassi nimekirjas. Nägin oma silmaga.»

Enne, kui Jaan jõudis silmaga pilgutada, laksatas ta põsele suudlus ja Aliis kadus kähku tänavanurga taha.

Jaan seisis keset kõnniteed nagu inimene, kellele on ootamatult nuiaga pähe löödud, ja katsus põske. Mis see siis nüüd oli? Oi, kui pöörane piiga!

XV. ÄREVAD PÄEVAD

1

Juba hommikul puhus tuul merelt ja paisuv Neeva ründas raevukalt kaldagraniiti. Lõunaks oli vesi tunduvalt üle tavalise taseme tõusnud. Jõgi oli suudme poolt tormavates vahutavates lainetes, vool liikus tagurpidi.

«Täna tuleb uputus, kui tuul suunda ei muuda,» räägiti Neeva poole osutades ja päid vangutades.

Tuul suunda ei muutnud ja vesi aina tõusis. Pärast lõunat hakkasid Peeter-Pauli kindlusest kostma hoiatavad suurtükipaugud. Linna käitistes katkestati töö. Päästekomandod asusid oma kohtadele. Ka ülikoolis lõpetati õppetöö ja need, kes ei kuulunud päästekomandodesse, läksid koju.

Kui Velli tänavale astus, oli vesi juba mitmes kohas üle kallaste tõusnud ja tänavale valgunud. Sillad, mille alt tavaliselt jõetrammid ja puksiinkaatriid vabalt läbi sõitsid, lösutasid nüüd otse vee peal.

Paanikast haaratud inimesed jooksid ja sagisid nagu kullist heidutatud kanakari. Kauplused olid inimesi puupüsti täis, naised hädaldasid ja ahhetasid. Igaüks püüdis teistest ette trügida, arvates, et just tema on see, kellel kõige kiirem. Oli selge, et kui tuul ei vaibu, meenutab Leningrad tunni aja pärast Veneetsiat.

Talvepalee ja Vorovski väljaku vahel ulatus vesi juba peaaegu põlvini. Kallastest väljapaiskunud Moika ründas majade keldrikorruseid.

Üleujutatud tänavad tühjenesid kiiresti. Paiguti võis näha hilinenud kojuruttajaid vees sumamas. Oli kohti, kus jalad enam põhja ei ulatanud, — seal katsuti ujumisega õnne. Paljudel tuli ööbida võõrastes majades.

Vellile meenus, et tal oleks olnud ju täna vaja Ralfi poole minna. Nüüd aga tänas ta õnne, et pääses kojugi.

Helistati. Perekond alumiselt korruselt palus luba sisse astuda, sest nende korteris olevat juba vesi. Mahutanud ühe perekonna oma kompsudega kuidagi ära, tuli ruumi teha veel kahele tänavalt tulnud mehele, kes olid poolest saadik vees sumanud.

Nüüd aga ilmnas, et kraanist ei tulnud enam veetil-kagi. Polnud ka elektrit.

«Vaat nüüd oleme alles pigis,» hädaldas Marie. «Pole lapsele tilka vettki anda, kui ta juua tahab.»

«Noh, seda pole küll karta, et keegi veeuputuse ajal janusse sureb,» kahmas Robert ämbri ja läks hoovist vett tooma.

Velli tegeles parajasti köögis vee kurnamisega, kui uksekell jälle kannatamatult ja nõudlikult helises.

Avama läinud Robert pörkas üllatunult tagasi. Ka Velli ruttas ukse juurde. Lävel seisis pikk mehevibalik, suur triibuline kott turjal, mis oli igasugust koli täis tuubitud ja mida ta ühe käega kinni hoidis. Teises käevangus rippus tal vinguv ja hädaldav naine. Mees rühkis kõige koti ja naisega otsemaid elutuppa. Seal viskas ta koti kolksatades põrandale ning aitas naise pikali diivanile.

«On ta haige?» küsis Velli hoolitsevalt.

«Närvid,» tõnkas mees, pooleldi põlglik või kahetsev grimass näol. «Niisugust koledust ei kannata ju nõrga naisterahva närvid välja. Kogu meie ilus elamine liguneb nüüd vees.»

Naine diivanil upitas end istukile, haaras pea käte vahele ja hakkas oigama.

«Kas jälle? . . .» kummardus mees ta kohale ja silitas õrnalt nagu kassikest.

«Hirmsasti valutab,» ägas naine. «Ase on ka nii kole, et väänab pea otsast ära. Anna mulle üks padi, ei, kaks patja ja tekk!»

Mees krapsas koti kallale. Sorinud seal veidi, laotas ta käsi.

«Ma ju teadsin, et sa mu ükskord oma hoolimatusega tapad,» nuuksus naine. «Anna mulle palderjani!»

«Tibuke, kust ma seda sulle võtan,» vajus mees hoopis kõssi, «pudel jäi ju magamistuppa öölauale.»

«Sa igavene käpard!» Ning naine pistis suure häälega halama.

«Kas teil siis ei leidu mõnda tilka palderjani?» pöördus mees Velli poole.

Velli raputas pead.

«Mul on küll, aga ma ei saa kätte. Vesi on korteris,» sekkus juttu naine alumiselt korruselt.

«Ma lähen ise ja toon, olgu vesi kas või kurguni,» avaldas naise saatja ohvrimeelset valmisolekut. «Ainult juhatage, kust seda leida võib, ja andke võti.»

Naine alt korterist andis võtme ja juhatas, kust palderjani leida. Mõne minuti pärast rüüpas närvihaige juba rahustavat rohtu.

Roberti taskulambi valgel korraldas Velli kõigile asemed, jäädes ise ilma teki ja padjata.

Hommikul ärkas Velli vara. Tuba oli külm, tundus isegi tuuletõmbust. Ilmnes, et närvihaige naine ja tema triibulise kotiga saatja olid kadunud ja uksegi lahti jätnud. Kadunud olid ka Velli tekk ja padjad, samuti ühe veehädalise taskukell ja rahakott koos pükstega, mis ta oli öhtul toolikorjule kuivama pannud.

«Nüüd on ka minu korter tühi,» kukkus naine alumiselt korruselt hädaldama.

Taevas oli aga selge ja idas eretas kahvatu koiduviirg. Tänavad olid kuivad. Tuli minna Neevale vee järele.

Majast välja astudes jäi Velli kohkunult seisma. Oli õudne vaadata, mäherdust hävitustööd oli vesi jõudnud üheainsa ööga teha. Siin-seal vedeles läbisegi mitmesuguseid esemeid — laudu, kaste, redeleid, puuhalge, palginotte ja muud rämpsu, mis vesi oli kusagilt ära kandnud. Suuremate tänavate puupakukestest sillutis oli igal pool, kuhu vesi ulatus, lahti uhutud ja laiali paisatud.

Ühest kauplusest tassiti välja läbiligunenud makaroni-, kompveki- ja praänikukaste.

«Kuhu need viiakse?» küsisid möödujad.

«Sovhoosi sigadele,» vastati süngelt.

«Sigadele?!» hakkas üks jõeleminejaist ahhetama. «Küpsised ja makaronid sigadele!... Kes niisuguse meeletu käsu andis? Parem juba antagu elanikele, kes tahavad. Küll ma oskaksin nendest lastele pirukaid ja pliine küpsetada.»

Ning kahetsevaid pilke üle öla heites sammus naine Neeva poole, tühi pang käe otsas.

Samal öhtul läks Velli Ralfi poole. Kauaoodatud kirja ei olnud ikka veel. Ainult suusõnaline teade, et Albert on õnnelikult päralt jõudnud.

«Paljud tema eelkäijatest jõudsid samuti õnnelikult kohale, aga tagasi, ja veel õnnelikult, seda juhtub liiga harva,» mõtles Velli kodu poole kõmpides.

Mõni päev hiljem, saabunud öhtul koju, leidis Velli kutse ilmuda jälle Ralfi juurde. Suures erutuses sööstis ta tormakalt uksest välja.

«Kas kusagil on tuli lahti või...?» hüüdis hämmeldunud Marie talle järele.

«Ei ole tuld ega vett, ainult erakorraline koosolek.»

«Käitumine on sul küll erakorraline, aga koosoleku kohta sa vist luiskad,» pomises Marie.

«Kuhu tädi Velli jooksis?» päris Vova, endal põsk suhkrutükist punnis.

«Erakorralisele koosolekule.»

«Mis asi see... erakorraline on?»

«See on niisugune... hirmus kiire asi.»

«Aga miks ta kiire on?»

«Oh õnnis aeg!» lõi Marie käsi kokku. «Nüüd algavad jälle need miks'id. Kas sa süüa ka enam ilma miks'ideta ei oska?»

«Oskan küll,» torkis poisike kahvliga poolikut muna taldrikul. «Aga miks söögiajal «miks» öelda ei tohi?»

«Oh sind, väikest miks'i,» silitas Marie oma lemmiku pead. «Söö kõht täis ja mine magama, siis kasvad suureks ja leiad ise igale miks'ile vastuse.»

Vova nihutas teetassi endale lähemale ja rüüpas lonksu.

«Aga kust ma need vastused leian?» küsis ta hetke pärast.

«Elust,» löi Marie käega.

«A-a-ah,» venitas Vova, nagu oleks talle nüüd kõik selgeks saanud. Ta hammustas võileiva küljest suutäie, näris seda pikkamisi ja neelas. Siis aga tõstis taas silmad ja küsis:

«Aga mis see elu on? Kas elu ka tigidaks läheb, kui ma palju küsin?»

Marie vangutas pead. «Küllap vist saab temagi kurjaks, kui liiga palju nõudma hakkad.»

Samal ajal istus Velli Ralfi toas, näppude vahel sine ümbrik, millele oli kirjutatud tuttava käekirjaga: «M-lle Laura». See oli märgusõna, mille all ta hakkab nüüd Albertilt iga nädal ühel ja samal päeval kirju saama. Iga nädal! . . . Missugune õnn pärast pikka teadmatus! Ning Velli kiirustas minekule, et rutem segamatult mehe kirja lugeda.

«Ära unusta, et kirja pead kohe pärast läbilugemist ära põletama,» õpetas Ralf. «Vastuse tood alati järgmisel hommikul kella üheksaks. Teie kirjavahetust tavaliselt ei kontrollita, kuid mõnikord võib see siiski juhtuda. Pea seda meeles ning hoidu üleliigsete sõnade ja segaste väljendite eest. Võid kirjutada ainult oma isiklikest asjadest. Arusaadav?»

Velli noogutas. Kõik see oli talle juba ammu teada ja pähe kulunud. Neidsamu sõnu oli ta ka ise kunagi teistele öelnud.

Ralf saatis teda ukсени. Hüvastijätul kätt andes lausus ta:

«Veel üks küsimus. Kas sa ei nõustuks ka ise sinna minema? Inimesi on hädasti tarvis, sa oled selles asjas kogenud, töötasid omal ajal hästi. Saaksid vahetevahel ka mehega kokku.»

Velli vaikis hetke. Kas ta nõustuks? . . . Ta ei või enam nõustuda, sest mõne kuu pärast saab ta emaks.

«Noh, sinu erakorraline koosolek lõppes erakordselt ruttu,» muigas Marie ust avades.

Velli oleks kohe tahtnud oma tuppä minna, kuid siis oleks Marie vahest midagi aimanud. Ta oli juba niigi ääri-veeri mööda juttu teinud, et miks Albert ei kirjuta. Et Marie võimalikke kahtlusi hajutada, saatis Velli ise Alberti nimel endale paar kirja ja luges need Mariele ette. Hiljem Marie enam midagi ei küsinud, kuid mine tea... Ta on ju ka ise endine põrandaalune, teda pole kerge tüssata.

2

Ühel õhtul ülikoolist koju tulles leidis Velli eest Eduardi. Ta näis väga erutatuna, kõndis kärsitult mööda tuba.

«Vist on jälle Bettiga tülli läinud,» mõtles Velli.

«Kas Albert on juba kirjutanud?» küsis Eduard äkki ilma mingi sissejuhatusega.

«Mis siis?» põikles Velli otsekohesest vastusest kõrvale. Ta teadis, et Eduard, kes oli juba varemgi käinud temalt Alberti üle teateid pärimas, ei võtnud Alberti Kasahstani-komandeeringut tõsiselt.

«Siis on asi nii... Ta polegi Kasahstanis, vaid...» Eduard ei lõpetanud lauset, vaid puuris oma silmad teravalt Velli omadesse.

«Kus ta siis sinu arvates peaks olema?» küsis Velli valvsaks muutudes.

«Näed, siit selgub...» Eduard tõmbas sineli põuetaskust samasuguse riidele trükitud «Kommunisti» numbri, nagu Albert oli oma viimases kirjas Vellile saatnud, ja osutas sõrmega ühele ristikesega märgitud artiklile. «Ainult tema kirjutab nii,» väitis ta veendunult. «Me töötasime koos rindelehe toimetuses ja tema stiili tunnen ma kohe ära. Noh, mis sa selle peale kostad?» võidurõõmutses ta.

«Lihtne kokkusattumus...»

«Eks muidugi. Sina ju pead ütlema, et ma eksin. Mind aga pole tarvis petta... Ma annaksin oma elu tema eest kui vaja, aga tema — «Kasahstani!»» Eduard tõusis ja astus akna juurde.

Tõstnud kardinanurga üles; vaatas ta tükk aega poolpimedasse hoovi, viimaks lausus muutunud häälega üsna tasa:

«Meie Jürike on haige — leetrid...»

«Kas raskesti?»

Eduard kehtas õlgu.

«Sa ei tea, kui valus on vaadata, kuidas haige laps vaevleb.»

Velli ei osanud teda kuidagi lohutada. Mõte aga sähvatas: kui ka tema enda tulevase lapsega midagi säärast juhtuks... Ja et siiski mitte täiesti vaikida, küsis ta:

«Kuidas Betti tervis on?»

«Betti...» Eduard lõi lootusetult käega. «Tema on parandamatu. Teda ei arsti enam ükski vägi.» Mees võttis varnast sineli ja mütsi ning asus minekule. Ukse juures aga keeras järsku ümber ja lausus heatujuliselt, Vellile otse silma vaadates:

«Kui Albertile kirjutad, tervita minu poolt. Ta on tuline hea poiss. Väga kahju, kui temaga peaks midagi tõsist juhtuma.» Ta lõi käe kõrva äärde, keeras kannapealt ringi ja väljus.

Pead vangutades vaatas Velli minejale järele. Ta polnud endaga sugugi rahul. Oleks pidanud Eduardi veenma, et Albert on tõesti Kasahstanis. Kuid seltsimees oli niivõrd resoluutne oma oletuses, et Velli ei suutnud talle vajaliku kindlusega vastu astuda. Eduard pole ju Marie-tädi, kellele võib omameisterdatud kirju ette lugeda. Ja mine tea, kas Marie neid uskuma jäi.

Paar nädalat hiljem tuli Robertilt kiri, mis oli Leningradis posti pandud. Vend teatas, et ta sõidab umbes kuuks ajaks Leningradist ära, ja avaldas kahetsust, et ei saa tulla õega hüvasti jätma.

See pani Velli jälle mõtlema...

Ja kui siis ühel varahommikul ilmus punaseks nutevad silmadega Betti ja kaebas, et Eduard pole juba kaks päeva kodus nägu näidanud, hakkas Velli taipama, et varsti on vist midagi suuremat oodata.

Betti kurtis, et sõjakoolist, kuhu ta oli helistanud, saanud ta vastuse, et ka seal pole Eduardi nähtud. Eile

käinud ta pealegi isiklikult kooli ülema juures, see juhatanud ta oma asetäitja juurde, kes tegelevat komanderingutega. Asetäitjat aga polevat ta leidnud telefoni teel ega ka mingil muul viisil.

Mida võis Velli¹ Bettile soovitada? Rahuneda ja oma meest mitte otsida. Ta ju ei kao kuskile, tuleb kindlasti tagasi. Betti on ka ise sõjaväes teeninud ja teab väga hästi, et sõjaväelastel on saladusi, mida ei saa ega tohi eraisikutele avaldada.

«Mina ei ole mõni kõrvaline isik,» protesteeris Betti. «Olen Eduardi seaduslik naine ja pean teadma, kus mu mees on. Ma ei jäta enne, kui teada saan. See on ju sigadus inimese närve niiviisi üles kruvida,» lõpetas ta näost punetades.

Kui Betti viimaks ära läks, oli Velli ta hüsteerilisest kisast puruväsinud. Betti, kes nõudis nii kategooriliselt oma närvide säästmist, ei haletsenud ise põrmugi teiste närve.

Ka Velli hinges tõstis ärevus pead. Kui kõiki viimaste päevade sündmusi läbi loogikaprisma vaadata, koonduvad nad ühte fookusesse, kaasaarvatud Alberti viimane kiri, mille ridade vahelt võib lugeda, et lähemal ajal on midagi oodata. Põhjust mureks ja rahutuseks oli enam kui küllalt.

3

Kui Jaan Aliisiga hüvasti jättis, oli aeg juba ammu üle kesköö. Täna oli siis toimunud põhjalik jutuajamine ja Aliisi pea oli nii segi, et ta mitte üksnes kumises, vaid isegi valutas. Kannatlikult oli Jaan oodanud Aliisilt ühtainust sõna, ent see sõna jäi ka täna tulemata. Aliis ei saanud seda kuidagi välja ütelda, ehkki arvas, et ütleva peaks, ja uskus, et kunagi ta ka ütleb. Täna ta aga ei suutnud veel, ja nüüd oli tal endalgi kahju, et see sõna jäi ütlemata,

Hüvastijätul oli Jaan soovitanud: «Mõttele hästi järele ja otsusta ise. Ma ei taha sulle peale käia, ootan veel.»

Aliis oli lubanud mõtelda ja mõtleski nüüd nii pingeliselt, et peopesad läksid kuumaks ja uni ei tulnud.

Kui Jaan oleks teadnud, kui õudne on Aliisil üksinda

kuues tühjas toas, kus iga samm heliseb vastu, nagu oleksid sada tonti luiste sääрте lõgisedes inimese kannul, siis ta vist küll poleks ära läinud, oleks istunud hommikuni Aliisi seltsis.

Miks ta ise ei läinud Jaaniga kaasa, kui poiss teda kutsus? Kas ta kartis Jaani? On Jaan halb inimene? Ei, ta on kindlasti parem kui mõnigi teine noormees. Kuid on siiski mingi tõke, mida Aliis kuidagi ei saa ületada, on mingisugune ebamäärane tunne, mis sunnib Aliisi tagurpidi astuma, mis otsekui tirib teda hõlmapidi tagasi ja sosistab: oota veel! Nii nad mõlemad ootavad juba teab kui kaua. Aga mida? Jaan ootab, millal Aliisile aru pähe tuleb ning ta võib kindla sõnaga ütelda kas «ei» või «jaa». Oleks ta ometi varem Jaani juurde läinud! . . . Kas või siis, kui Klaara ja Leeni veel siin elasid, või isegi siis, kui Fedja alles kodus oli. Nüüd aga, kus kõik teised tüdrukud sellest kütmata korterist ülikooli ühiselamusse on kolinud ja Fedja kuuks ajaks ära sõitnud, ei sobi tal kuidagi Jaani juurde pugeda. Kõik tutvavad ja võib-olla ka Jaan ise mõtleksid, et küllap tal vist ei olnud kuhugi minna ja sellepärast läkski Jaani juurde, abiellus hädasunnil. Ei! Olgu ta pealegi kasvult väike ja olgu tal jõudugi napivõitu, kuid oma asjodega saab ta ise hakkama. Korteri pärast ta juba mehele ei lähe.

Visalt kangutas Aliis noaga Jaani toodud puunoti küljest pilpaid ja kilde, et kütta tillukest raudahju, mille suitsutoru oli õhuaknast välja pistetud. Ahi ei tõmmanud, ajas suitsu sisse, aknast aga tuli rohkem külma kui ahjust sooja. Kas või nuta! Oleks puidki rohkem, teeks kööki pliidi alla tule.

Aliis tõmbas suitsutoru hoopis tuppa ja sulges akna.

Mis Jaanil viga öelda: mõtle järele. Katsu sa siin järele mõelda, kui suits on pea uimaseks ajanud. Miks peavad küll inimesel alati hädad ja mured olema? Varem oli tal suur mure konservatooriumi sissepääsemise pärast, nüüd jällegi uued hädad kaelas.

Tõsi küll, Velli kutsus teda kord enda juurde elama. Aga ega seegi ole mingi tõsine väljapääs. Täna-homme ilmub Albert Kasahstanist tagasi ja pealegi on neil varsti pisikest oodata. Hoopis iseasi oleks, kui Jaan ikka

tõesti usuks, et ta ei lähe tema juurde üksnes hädapärast.

Aliis kustutas lambi ja puges voodisse. Asemeriided olid külmad ja rõsked. Mõtted tulid ja läksid. Mida kauem ta mõtles, seda enam tugevnes arvamus, et ega Jaan ikka ei mõtle, et ta ilma temata jänni jääb. Muidugi on Jaanil temast kahju. Jaan ju tahab, et Aliisil oleks parem. Seda kõike oli nii mõnus teada, et tubagi hakkas tunduma soojem ja keha teki all lakkas värisemast.

Kui Aliis ärkas, oli tuba veel külmem kui õhtul. Aknaklaase ehtisid tihedad jäälilled. Kella kaheteistkümneks peab ta tundi minema, pärast tunde aga tuleb jälle siia. Pr-r-r!

Huvitav, missuguse näo küll Jaan teeks, kui Aliis äkki ilmuks tuppa ja ütleks: «Siin ma nüüd olen!» Kas ta naeraks? Ei vist. Võib-olla oleks ta isegi väga rõõmus. Aga võib ka olla, et vangutaks pead ja ütleks: «On aga sinul alles aru!»

Aliis arutles ja arutles. Ja vähehaaval hakkas talle meeldima mõte, et oleks tõesti tarvis Jaani kuidagi üllatada. Kui tööpoolest võtaks kojamehelt kelgu, paneks oma kraami peale ja lähemski! Algul näis see mõte pöörasena, naeruväärsena, hiljem aga tundus juba võimalikuna, ja lõpuks oli ta veendunud, et just nii tulebki teha.

Aliis läks ja küsis kojamehelt kelgu, sidus oma raamatud ja kõik muu kokku, viis kelgule ja asus teele. Algul läks sõit libedasti. Aga siis... Mida lähemale ta Jaani kodule jõudis, seda aeglasemalt astusid jalad. Hoovivärava ees jäi ta hoopis seisma ja piilus aralt hoovi. Kogu julgus oli otsekui pühitud. Ja kuidas sa, hing, lähed oma kompsudega noormehe ukse taha?!... Oleks veel, et koos Jaani endaga... Ja kui veel ukse avab mitte Jaan, vaid mõni käbe tädi, mida ta siis peab ütleva? Ja mis ta Jaanilegi ütleks? Tõesti ei oska midagi mõistlikku välja mõelda. Ei, parem siiski ots ümber keerata ja tagasi minna, enne kui keegi ta välja naerab.

Just parajasti siis, kui Aliis hakkaski tagasi minema, pani keegi käe ta õlale. Tütarlapse süda lõi värisema — ta ei julgenud silmigi üles tõsta.

Jaän põlnud mitte sugugi vähem üllatunud, nähes Aliisi oma koormaga enda ees. Ja küllap see vist suu-
rest hämmeldusest tuligi, et ta tegi taktikalise vea ja
küsis:

«Kuhu sina selle kelguga lähed?»

Aliisi näost kadus viimne kui veretilk. Juhmilt
vahtis ta ohelikku oma peos. Tähendab, Jaan ei ooda-
nudki teda, küsib hoopis, kuhu ta läheb. Kena küll! Ja
tema, tobuke, tuli... Ta oleks tahtnud ka Jaani sal-
vata, öelda talle midagi õige krõbedat, niisugust, mis
teisele surmatunnini meelde jääks. Ainult mitte kuidagi
ei leidnud parajat sõna.

Jaan aga taipas imekiiresti oma viga ja parandas
selle osavasti. Niisuguse näoga, nagu poleks midagi
juhtunud ja nagu oleks nad juba varem kokku leppi-
nud just siin hoovivärvavas kohtuda, lausus ta naerata-
des:

«Näe kui tore, et ma just siin su kätte sain. Eile sa
ei öelnud, mis kellaajal tuled. Ma arvasin, et ega sa
oma külmas toas taha vara tõusta ja tulid sulle sooja
hommikueinet tooma. Võta see kott-enda kätte, ma tas-
sin su kompsud ise üles. Kelgu viin pärast ära. Kellelt
sa ta võtsid?»

«Kojamehe käest,» sõandas Aliis vaikselt öelda ja
astus noruspäi, kandekott näpu otsas, Jaani järel hoovi.

Õnneks ei olnud trepil ega ka esikus ühtegi hingelist.
Keegi ei näinud, kuidas vaene tüdruk kiiresti ja kiki-
varvul Jaani tuppä lipsas ning ukse kõrvale aralt
seisma jäi.

Jaan pani Aliisi raamatud ja riidekompsud esiotsa
oma voodile, võttis ta käest kandekoti, asetas selle
lauale, aitas siis Aliisil mantli seljast ja riputas varna.
Aliis astus kiiresti raudahju juurde, mis oli hiljutisest
kütmisest veel soe, ja hakkas käsi soojendama.

«Oh, mu väike linavästri, kui külmunud sa, vaeseke,
oled,» mõtles Jaan heldinult. Ta süda tuksus tugevasti.
Oleks tahtnud Aliisi sülle haarata, hüpitada nagu last,
kallistada kõvasti-kõvasti. Aga... mine sa puuduta
seda hirmunud linnukest! Lendab vurrdi minema, ja
siis ei meelita teda enam mitte millegagi siia tagasi.
Jaan aga tahab, et ta siia jääks... kogu eluajaks.

Siis meenus Jaanile, et Aliis on ikkagi alles söömata. Ta läks laua juurde ja hakkas oma kandekotist hommikueinet välja pakkima. Kõigepealt ilmus villase kaelasalli seest nähtavale ikka veel tuline kohvipudel, siis koorus hallist sõduripapaahast välja emailitud kausike soojade praetud kartulitega, millele olid peale laotatud isuäratavalt pruunid ja krõbedad sealihaviilud, ja lõpuks tükike porgandipirukat, mis oli mähitud ruudulisse vihikulehte. See kõik lõhnas nii kutsuvalt, et Aliisi ninasõõrmed löid värelema.

«Tule nüüd sööma!» kutsus Jaan. Aliis ei lasknud seda endale kaht korda öelda.

Süües muutus tüdruk julgemaks. Ta söandas juba toas ringi vaadata. Kõigepealt jäid ta silmad klaveril peatuma, varsti oli ta juba ise selle juures. Sõrmed libisesid kiiresti üle klahvide. Klaver oli häälestatud ja värskelt üle poleeritud.

«Kui tore!» juubeldas Aliis. «Kas sa ise mängid?»

«Praegu veel mitte,» naeratas Jaan, «kuid loodan, et sa hiljem õpetad. Ega ma teda endale ostnudki. See on sulle.»

«Suur tänu...»

Edasi Aliis tänada ei saanud, sest Jaan kahmas ta kätele, keerutas mööda tuba ja asetaski laua äärde toolile.

«Söö ometi, inimeselaps,» sundis ta toitu Aliisile lähemale nihutades ja kohvi tassi kallates.

«Miks sa ise ei söö?»

«Olen juba ammu süües.»

Aliis rüüpas kohvi ja talle tundus, nagu oleks ta iga lonksuga osa oma kohmetusest ja kahtlustest alla neelanud.

Tunni aja pärast oli ta juba veendunud, et Jaan ei kavatsegi tema üle naerda.

«Millal sa täna konservatooriumi lähed?» küsis Jaan äkki.

«Oi sa taevas! Vähe puudub, et oleksin hiljaks jäänud!» Haaranud noodimapi, ruttas Aliis minekule.

«Õhtul ootan sind,» hüüdis Jaan talle järele.

«Tulen,» kostis kusagilt trepikäänakult.

XVI. MURED

1

Füüsika-matemaatikateaduskonna õppejõudude ja ühiskondlike organisatsioonide esindajate ühine istung, kus arutati bioloogiaosakonna lõpetajate diplomitööde temaatikat, oli ametlikult lõppenud. Vaidlused koosolijate vahel aga ei vaibunud, vaid üha ägenesid. Professorid olid ärritatud, sest dekaan oli ühiskondlike organisatsioonide toetusel tagasi lükanud kõik kolm professor Belini esitatud teemat. See oli kuulmatu lugu! Professor Belin ise oli lahkunud koosolekult juba enne lõppu, ähvardades esitada dekaanile lahkumispalve. Dotsent Kamkin aga ründas ägedalt üliõpilaskonna esindajaid, olgugi et sellest polnud enam kasu, sest otsus oli vastu võetud ja koosolek lõppenud.

«Lugupeetud üliõpilaskomitee esimees,» pöördus Kamkin jaheda viisakusega Fedja poole, «kas teile ei näi siiski veider, et nooremate kursuste üliõpilastel, pealegi veel erinevate erialade üliõpilastel, on lubatud mitte üksi kaasa rääkida, vaid isegi otsustada, missugused peavad olema bioloogiaosakonna lõpetajate diplomitööde teemad?»

Fedja kehtas õlgu ning vastas siis oma tavalise heasüdamliku naeratusega:

«Minu arvates ei ole selles midagi veidrat. Hoopis vastupidi. Nii nooremate kui ka vanemate kursuste üliõpilastele on selge, mida nõukogude ühiskond praegusel hetkel kõige enam vajab. Just nendelt seisukohta-

delt lähtudes hääletasidki üliõpilasorganisatsioonide esindajad täna professor Belini poolt esitatud teemade vastu.»

Dotsent Kamkini lühinägelikes silmades vilksatas hetkeks raev, mis aga sealsamas kadus tihedate tumedate ripsmete taha. Kohendanud prille kitsal, veidi kühmus ninal, lausus ta:

«Kah-ju. Teie arvates ei too siis see ülipraktiline suhtumine puhtale teadusele mingit kahju? Mina aga olen kindel, et seesama nõukogude ühiskond, kelle nimel te täna nii kergekäeliselt professor Belinit solvasite, kahetseb varem või hiljem kibedasti, et ta usaldas kunagi teaduse saatuse ebakompetentsetesse kättesse. Ka mina julgen ennast lugeda sama ühiskonna liikmeks, ning just sellepärast ongi mul praegu valus. Viin siit lahku-des kaasa suure mure Venemaa teaduse tuleviku pärast. Niisugustes tingimustes ei saa teadusel olla suurt teed ega suuri saavutusi.»

«Ka minul on kahju, et me ei leidnud täna ühist keelt,» vastas Fedja. «Kuid ma loodan, et aasta kümne või viieteistkümne pärast leiame selle, kui veel koh-tume.»

«Mina aga loodan, et inimesed ei tunne end just väga õnnetuna, kui nad lähemal ajal teada ei saa, kuidas toimub rasvakihi tekkimine infusooridel või kuidas mõju-tavad seedetrakti parasiitide toksiinid termiitide aren-gut ja sigivust,» segas Velli end vestlusse.

«Lubage, lubage,» tõstis juurdeastunud hallipäine professor hoiatavalt käe, «palun puhtteaduslikke uuri-müsi mitte alahinnata. Teadlase pilgule pakuvad pro-fessor Belini esitatud teemad väga suurt huvi. Venemaa teadusele ja meie auväärt *alma mater*'ile oleks see suu-reks auks, kui just meie need probleemid lahendak-sime.»

«Võib-olla lahendamegi,» lausus äkki füüsika-mate-maatikateaduskonna partei-algorganisatsiooni sekretär Gretšuhhin, kes oli kogu aeg vaikides toolil istunud ja mingisuguste paberitega tegelnud. «Paraku ei või me veel endale seda luksust lubada, et raiskame aega ja raha rahvamajandusele nii kaugete probleemide lahendamiseks. Me kardame, ja oleks hea, kui ka lugupeetud

teadlased seda kartust jagaksid, et infusooride rasva-
kihid on siiski liiga kehv ja vähetootav tooraine meie
seebi- ja margariinitehastele. Ka termiitide seedetraktis
pesitsevate parasiitide toksiinidega ei saa me hävitada
puudust ja viletsust, mille sõda ja vana ühiskond meile
päranduseks jätsid. Sellepärast peamegi rahvamajan-
duse kiireks arendamiseks leidma tõhusamad hoovad
kui infusooride rasv või uus orhideesort, millega lugu-
peetud professor Belin kavatseb kaunistada meie kodu-
sid, kus praegu veel puudub sageli kõige hädavajali-
kum sisustus.»

Dotsent Kamkini silmis välgatas taas viha ning käsi
ruttas prille kohendama. Tema hallipäine kolleeg aga
lausus:

«Niipalju kui mina praegu Venemaa ülikeerulistest
vahekordadest aru saan, peavad tööstusega tegelema
käitiskomiteed ja vastavad riiklikud asutused. Teadus
aga ei saa ega tohi laskuda nii madalale, et ta muutuks
tööstuse huve kaitsvaks peniks vabrikuvärvavas. Töös-
tus ja bioloogia on ikkagi väga rangelt erinevad, ja neid
segi paisata ning ühte käkerdada võivad vaid need, kel-
lel ei ole kummastki õiget arusaamist.»

«Täiesti õige,» noogutas dotsent Kamkin energiliselt.

«Läheme,» sikutas Fedja Vellit käisest. «Ma pole täna
veel ivakestki söönud ega jõua ära oodata, millal puhas
teadus hakkab infusooride rasvast margariini valmis-
tama. Seniks leppigem tüki leiva ja klaasi teega.»

Peakoridoris tuli neile vastu üks keemiaosakonna
neljanda kursuse üliõpilane, kes ulatas Vellile aval-
duse, milles palus ametiühingukomiteed aidata talle
välismaalt prille muretseda, kuna kodumaal ei toodeta
sääraseid, nagu talle vaja läheb.

«Jälle üks reaalne ja tänuväärne teema diplomitööks
mõnele füüsikule,» lausus Fedja.

Seni kui Velli avaldust luges, süvenes üliõpilane aja-
lehte.

«Siin on midagi, mis peaks teid kui eestlannat
huvitama,» sõnas ta viivu pärast ja ulatas ajalehe
Vellile.

«Kus?»

Üliõpilane osutas sõrmega lühikesele sõnumile Eestis

toimunud tööliste relvastatud ülestõusust, mis oli kodanluse poolt veriselt maha surutud.

Velli käsi langes koos ajalehega. Vaadanud tükk aega sõnalausumata enda ette põrandale, andis ta ajalehe Fedja kätte ja astus pikkamisi väljapääsu poole.

«Kas lähed koju?» imestas Fedja.

Velli noogutas.

«Oota, ma saadan sind.»

«Pole vaja, mul on üksi kergem.»

Tänav võttis Velli vastu vinge tuule ja tuisuga. Madalad pundunud pilved puistasid poolmärga kleepuvat lund. Neeva kohal rullus tuhkjast hõre udumine. Eemalt lähenes peaaegu hääletult tramm.

Velli poetas enda kuidagi täistuubitud vagunisse, et sõita otsema teed Ralfi juurde, kellelt ta lootis saada ülestõusu kohta lähemaid teateid. Alles siis, kui ta seisis juba Ralfi korteri ukse taga, meenus talle, et päeval pole Ralfi kunagi kodus.

Läbi ukse oli kuulda, kuidas keegi klimberdas klaverit ja laulis:

... läkastades täksis kuulipilduja.

Verev tulejuga,

terav nagu nuga

viivuks pigimustas öös jäi rippuma.

Vankus sõdur noor — ja lumme varises.

Viimse ohke huultelt

viisid öised tuuled.

Ainult kuulipilduja veel kaua tärises.

Velli koputas. Avas Ralfi naise sõbratar, pikk, tõmmunahaline nukrasilmne tüdruk. Ta palus Vellit oodata, sest Ralf olevatki läinud ülestõusu kohta täpsemaid teateid hankima.

Velli jäi ootama. Tõmmu neiu istus jälle klaveri taha ja jätkas laulu noorest sõdurist, kelle veri värvis värske lume punaseks.

Veri... veri... Kui palju on võitlejate kuuma südame veri värvinud valget lund ja niisutanud musta mulda! Kui palju verd on voolanud ka sellel paesel rannamaaribal, mida nimetatakse Eestimaaks! Ka praegu

voolab seal veri, kuid võit... jäi ka seekord tulemata. Jälle on seal käimas tapatalgud, vanglad on täis tuubitud ja tänavatel võidutseb toores vägivald. Madalate agulimajade ümber varitseb õudus. Leskede ja orbude silmad on täis hirmu ja pisaraid. Kusagil siidkardinate taga aga aplodeerib kodanlus jõhkruisele ja julmusele. Ning seda kõike kokku nimetatakse tsivilisatsiooniks, millele ollakse uhked ja mille üheks peaomaduseks peab olema humaansus.

Tuli Ralf. Ta ei toonud mingisuguseid täiendavaid teateid peale selle, et Eestis töötavad juba sõjakohtud, jagades heldel käel surmaotsuseid.

Tänaval Velli seisatas. Kuhu nüüd? Koju? Ei, seal murrab mure maha. Üksindus on tasakaalu kaotanud inimesele halb kaaslane. Velli istus trammi, et sõita Klaara ja Leeni poole.

«Vaata kui tore, et sa tulid,» hüüdis Klaara ust avades. «Me tulime just praegu Betti juurest ja tahtsime sinu poole sõita.»

«Mis sealpool kuulda on?»

«Oh, parem ära küsigi,» lõi Klaara käega. «Seal on sihuke põrgu, et vaevu saime tulema.»

«Mis neil seal siis juhtunud on?»

«Sa ju tead, et Eduard on komanderingus. Keegi oli aga Bettile pähe pistnud, et ta on hoopis Eestis. Betti nüüd muud ei teegi, kui jookseb mööda asutusi ja nõuab oma meest tagasi. Koolijuhataja olevat käsu andnud teda mitte enam enda juurde lasta. Kuid Bettike võtnud kantseleist juhataja aadressi ja sõitnud õhtul tema juurde koju. Seal istunud toolile ja teatanud kategooriliselt, et ta enne ei lahku, kui tema mees talle tagasi antakse. Juhataja lubanud mehe talle tagasi anda, ainult palunud veel paar päeva oodata. Nüüd istub see pöörane naine kodus, ulub ja märatseb, nii et kogu maja rökkab. Kõik naabrinaised on seal koos teda rahustamas.»

«Kui ta ometi lapse eestki hoolitseks,» ohkas Leeni murelikult. «Laps on söömata ja räpane. Tahtsime teda enda juurde võtta, kuid Betti ei anna. Jürিকে on näost kollane nagu sidrun ja aina köhib. Ema hammaste

vahel aga hõõgub vahetpidamata pabeross. Ütleb, et muidu kaotab mõistuse.»

Klaara naeratas irooniliselt.

«Lori kõik!» lausus ta tigidalt. «Inimene ei saa seda kaotada, mida tal ei ole.»

«Kas ka teie ei tea, kus Eduard praegu on ja millal ta peaks tagasi tulema?»

«Kus ta praegu on ja kas ta üldse tagasi tuleb, seda me muidugi ei tea, kuid kuhu ta läks, seda võid sinagi aimata,» vastas Leeni.

Velli noogutas mõistvalt. Rohkem sellel teemal ei kõneldud. Leeni läks kööki külalisele teed valmistama, Klaara hakkas jutustama oma tulevikuplaanidest.

Ilmnes, et Klaara kavatseb instituudist lahkuda, et minna lühiajalistele pedagoogilistele kursustele, mis avatakse instituudi juures pärast uut aastat. Nii saavat ta ise kiiremini jalad alla ja avanevat paremaid võimalused ka Leeni abistamiseks, kes nüüd oli nõuks võtnud arstiks õppida.

«On ta siis viiuli lõplikult kõrvale heitnud?»

«Mitte just päriselt,» vastas Klaara. «Kui keegi ei kuule, siis ta püüab ikka mängida. Ta arvab, et on juba üht-teist saavutanud, tahab sind sellega üllatada, kui Albert tagasi tuleb.»

Velli lõi nukralt käega.

«Mida see siis tähendab?» pörutas Klaara karmilt, «Või oled juba jahtunud? Ei ootagi teda enam?»

«Ootan, kuid... vist asjata.»

«Kuidas siis? Või on ka tema...»

Velli ei vastanud.

2

Terve päeva jooksul ei õnnestunud Vellil midagi ülestõusu kohta teada saada. Puhuti näis talle, et just selle teadmatuse rüpes võib peituda veel midagi head, lohutavat, sest oma täieliku võidu puhul ei viivitaks kodanlus sellest kogu maailmale kuulutamast. Siis aga kummitasid jällegi sõjakohtute otsuste põhjal surmatud seltsimeeste nimed. Tallinn on Leningradist ainult mõnesaja kilomeetri kaugusel, kuid teated seal toimuva

kohta tulevad tohutult kaua, nagu saabuksid nad teiselt planeedilt.

«Taevake!» hüüdis Marie ust avades. «Kus sa ometi nii kaua olid? Sul pole enam inimese nägugi peas. Ma ju ütlesin hommikul, et ära mine ülikooli, sealt ei saa sa kunagi õigel ajal tulema. Siin sa nüüd oled, nagu surnu...»

«Tühja kah!» lõi Velli käega. «Pole tähtis, kas üks surnukeha rohkem või vähem.»

«Mis jutt see sihuke jälle on?» sai Marie pahaseks. «Kas niiviisi tohib rääkida naine, kes täna-homme saab emaks? Albertile oleks ka lapsevitsu vaja. On see mõne mehe tegu — kükitada kusagil Kasahstanis, sellal kui naine... Tuim inimeseloom on ta, muud midagi! Ei minu kadunuke niisuke olnud.»

Velli kuulas Marie pragamist tinase ükskõiksusega. Ta armastas seda heasüdamlikku, lihtsat naist, kes hoidis nii truult tema poole. Ent praegusel hetkel oli tal väga raske tema juttu kuulata.

«Mariekene, kas sa ei jätaks mind üksi.»

Marie läks sõnalausumata oma tuppa. Minuti pärast ilmus aga ta hoolitsev kortsuline pale jälle ukse vahele ja murelik hääl küsis:

«Ega sa ometi mõtle söömata magama minna? Ja riidest võta ka lahti, niiviisi on ju halb puhata.»

Velli ei vastanud.

Marie ohkas ja sulges ukse.

Üksi jäänud, hakkas Velli Albertile kirja kirjutama. Ta kirjutas kiirustades, palavikulise innuga, nagu kartes, et ei jõua kõike, mis südant vaevab, mehele ära öelda. Seni olid ta kirjad olnud lühikesed ja asjalikud, täna aga voolasid sõnad nagu mäestikujõe lained. Talle oli täiesti ükskõik, kas peale Alberti seda kirja veel keegi loeb ja kuidas sellesse suhtub. Ta tahtis vaid, et Albert teaks, kuidas ta ootab ja igatseb.

Järgmisel hommikul viis Velli kirja Ralfi kätte. Viimane kahtles väga, kas lähematel päevadel avaneb võimalust kirja edasi saata.

Õhtul toimus Internatsionaalse Sõjakooli saalis, mis oli üks suuremaid Leningradis, ülelinnaline eesti tööliste, õppurite ja sõjaväelaste miiting. Tohtu saal oli

rahvast tulvil. Kokkutulnute hulgas oli ka palju vene-
lasi, soomlasi, lätlasi. Kõneles Hans Pöögelmann. Tema
leegitseva kõne lõpu summutasid hüüded: «Maha valge
terror!», «Elagu Nõukogude Eesti!», «Nagu üks mees —
relvad kätte!», «Eesti töölised, teil on ustav liitlane —
Venemaa proletariaat!», «Leningradi soome töölised on
valmis toetama Eestimaa revolutsioonilist võitlust!».

Mehed tunglesid presiidiumilaua juures, nõudes, et
nende nimed kantaks kohe vabatahtlike nimekirja.

«Vaata!» sikutas Aliis Vellit käisest. «Jaan ja Fedja
lähevad ka.»

Velli tahtis vastata, kuid sealsamas nende kõrval
tõusis suurekasvuline tüse naine toolile ja hüüdis nagu
pasunast:

«Lubage küsida!»

Sumin saalis vaibus hetkeks.

«Küsi,» kostis presiidiumilaua tagant.

«Kas naisi ka võetakse?»

«Esialgu mitte.»

«Aga mina olen vilunud sanitar. Kogu kodusõja aja
olin rindel. Ja tugev olen ka. Võin kaks meest korruga
selga võtta, ei hakka hingeldamagi.»

«Niisuguse peaks vist küll kaasa võtma,» arvas keegi.

«Palun mind ka kirja panna, mina õpin arstiks,»
trügis nääpsuke tütarlaps presiidiumilaua poole.

«Kui tema läheb, lähen mina ka,» otsustas Aliis.

«Sina pole ju meedik.»

«Mis sest, hakkam sidemeheks või selle suure naise
abiliseks!»

«Jaan saadab su miilitsaga koju tagasi.»

«Ma ei lähegi Jaaniga koos. Kui juba seal olen, siis
pole ma enam tema jätta või saata.»

Velli vaikis. Ta tundis end otsekui süüdlasena seltsi-
meeste ees. Kõik tõttavad Eestimaa ülestõusnutele appi,
ainult tema ei saa. Nukralt lahkus ta saalist ja läks
koju.

Kui Velli mõni päev hiljem jälle Ralfi uksest sisse
astus, tõttas viimane talle juba lävele vastu, kiri käes.
Vellil läksid põlved nõrgaks. «Elab... ta elab!» juubel-
das süda. Oma kärsitust varjamata rebis ta kirja seal-
samas lahti ja asus ahnelt lugema. Viivu pärast langes

aga käsi alla. Kiri oli üle kahe nädala vana, kirjutatud enne ülestõusu.

Kodus luges ta kirja veel kord läbi. Alberti kirjast võis aimata, et lähemal ajal on oodata suuri sündmusi ja kui kõik hästi läheb, oodaku Velli teda uueks aastaks koju.

Velli naeratas nukralt. Uueks aastaks... Uus aasta on juba ukse ees, ülestõus aga nurjunud. Mis see uus aasta nüüd veel toob! Nagu maruhoog mattis äkki ahastus hinge. Ta pea vajus lauanurgale ning ta hakkas ohjeldamatult nuuksuma.

«Tädi Velli, kas sul on nohu?» kostis äkki ta selja tagant.

Uksel seisis Vova, pikk valge särk seljas, suur mänguhobune süles.

«Vovakene, miks sa ei maga? Ja paljajalu oled sa ka. Niiviisi saad sa ise nohu.»

«Ma ei saa magada,» kurtis väikemees.

«Miks siis sina ei saa?»

«Tädi Marie kuristab hirmus kõvasti. Ma kardan,» vastas laps ja ta alahuul tõmbles juba, ennustades nuttu.

«Tädi ei kurista, vaid norskab. Sa sikuta teda õlast, siis ta enam ei norska.»

«Ma ei taha sikutada, ma tahan sinu toas magada,» viskas Vova mõjuva trumbi välja ja peitis pea Velli rüppe.

Velli pani lapse oma voodisse. Poisike sulges silmad.

«Tädi Velli, kas sul on väikest tekki?» küsis ta minuti pärast uniselt.

«Mis siis?»

«Pane see mu hobusele peale, ta külmetab muidu kurgu haigeks.»

«Igaühel oma mured,» mõtles Velli ja kattis Vova mänguhobuse oma villase salliga.

3

Oli pühapäev ja Vellil olid kogu päev külalised. Hommikul varakult tuli Niina. Tema peamiseks uudiseks oli, et ta loodab lähemal ajal ühes perekonnas toa

saada. Seal peres on ka vanaema, kelle hoolde võib lapse jätta. Niina oli jälle rõõmus ja oma eluga rahul, sest õpingud edenesid hästi ja nüüd avanes võimalus ka poega enda juurde võtta.

«Kas tahad ema juurde tulla?» küsis ta Vovalt.

«Tahan küll, kui tädi Velli ja Marie-tädi ka sinu juurde tulevad.»

«Sellest vastusest võib järeldada, et tädid pole sulle halvemad olnud kui ema,» naeratas Niina poja pead silitades. «Et sa aga lõplikult tädide pojaks ei muutuks ja ema sootuks ei unustaks, võtab ema su jälle enda juurde.»

«Kas siis isa tuleb ka meie juurde?»

Niina vastas alles tüki aja pärast:

«Ei, pojake, isa ei tule enam kunagi meie juurde.»

«Kas tuba on väike?»

Niina noogutas ja ohkas. «Jah, väga väike.»

Vaikus.

«Millal siis sinu sõdalane mõtleb koju tulla?» pöördus Niina vähe aja pärast Velli poole.

Velli kehtas õlgu.

Niina ei küsinud enam midagi. Teda piinasid juba ammu kahtlused, et sõbratari võib tabada samasugune saatus nagu tedagi. Pole ju võimatu, et Albert on jäänud rippuma mõne kasahhi kaunitari pigimustade patside külge. Tal oli Vellist ja tema tulevasesest lapsest kahju. Lahkudes suudles ta Vellit ja sosistas: «Kui abi vajad, ära mind unusta.»

Fedja ja Tanja tulid lõuna paiku. Teretades poetas Tanja Vellile pihku kaks paberisse keeratud valget nartsissiõit.

«Nartsissid detsembris? ... Tanja, sa oled lausa võlur!»

«Leidsime need Ozolini lillekauplusest,» muigas Tanja.

«Hullud olete või?» kohkus Velli. «Ozolin on ju nepman! ... Kindlasti nõõris ta teilt nende kahe õie eest terve kuu stipendiumi!»

«Nii hull see asi küll ei ole,» välgutas Tanja oma

ilusaid hambaid. «Nad ei maksa rohkem kui see rōõm, mida nad sulle valmistavad. Me Fedjaga juhtusime eile kogemata nägema, missuguse isuka näoga sa Ozolini lillekaupluse akna taga seisid. Kui olid juba eemal, läksime sisse ja ostsime need nartsissikesed. Roosid aga saad siis, kui...» Tanja ei lõpetanud lauset, kuid Velli taipas väga hästi, millele ta vihjas.

Pannud lilled väiksesse portselanvaasi, mille Albert oli talle kunagi kinkinud, naeratas Velli soojalt. Vaas ja lilled... Kui paljud Alberti toodud lilled selles vaasis olid talle rōõmu valmistanud! Albert tundis kõiki tema nõrkusi, samuti nõrkust lillede vastu ning hoolitsemises alati, et vaasike poleks tühi. Nüüd oli ta aga juba kaua tühjalt seisnud. Velli surus soojalt Tanja kätt. Kui hea on omada sääraseid sõpru!

Oli juba õhtu. Taevas sirendasid üle hulga aja tähed. Uksekella helin aga teatas, et «surematut leske» (nõnda hüüdsid sõbrad Vellit pärast Alberti lahkumist) soovitakse veel külastada. Hilised tulijad olid Aliis ja Jaan.

Aliisil, kes polnud Vellit tükk aega näinud, ei olnud uudistest puudus. Ta oli ülimal määral vaimustatud oma konservatooriumist ja aina säras rōõmust, jutustades, mida talle seal õpetatakse. Ta lootis lõpetada ettevalmistusosakonna juba kevadeks, ja siis... alles algab see päris konservatoorium.

«Ja kuidas areneb su perenaiseamet?» uudishimutses Velli.

«Kehvasti,» poetas Aliis häbelikult. «Pole ma mingisugune perenaine. Süüa valmistada ja toiduaineid hankida tuleb enamasti ikka Jaanil. Minul ei jätku kuidagi aega, tee mis tahad! Alati on hirmus kiire ja õppida kole palju. Vahel on mul päris piinlik, et Jaanil minuga nii palju tüli on, kuid mis ma sinna parata saan! Kui hakkab heaks perenaiseks, saab minust halb õppija. Sellest aga ei taha Jaan kuuldagi. Nii ma siis peangi hästi õppima, et talle rōõmu valmistada.»

Velli märkas peagi, et Jaan on kuidagi murelik ja sõnakehv.

«Olete tülli läinud või?» küsis ta, kui Jaan kööki suitsetama läks.

«Tülli . . .?» ajas Aliis silmad suureks. «Oh ei! Jaaniga ei saa üldse tülli minna. Tal on praegu suur mure ja minul muidugi ka. Üleeile saabus Eestist ta lellepöeg, kes võttis osa esimese detsembri ülestõusust. Ta rääkis hirmsaid asju. Jaani mõlemad vennad on mõrvatud ja ema vanglas. Kogu eilse päeva ei rääkinud ta sõnagi. Mina olen juba mitu peatait nutnud. Kui temagi nutaks, oleks tal ehk kergem. Öösel, kui ta arvab, et mina magan, käib ta nagu vaim mööda tuba. Eile öösel ma ei kannatanud enam välja ja puhkesin tõinama. Ta istus minu juurde voodiservale ja silitas mu pead, ise aga rääkis kättemaksust. Mul tuli veel rohkem hirm peale. Tal on jube nägu peas, kui ta niimoodi räägib. Ma ei tea, mis temaga peale hakata.»

«Siin ei saagi midagi peale hakata. Ole vaid tema vastu hea ja sõbralik. Räägi temaga vähem juhtunust. See on kõik, millega sa teda aidata saad.»

«Seda on ju hirmus vähe,» ohkas Aliis ja läks kööki Jaani juurde.

Kui Aliis ja Jaan olid lahkunud, istus Velli veel kaua hämara öölambi valgusel ja mõtles suurele õnnetusele, mis oli tabanud sünnimaad, sõpru ja teda ennast. Vana seinakell Marie toas kuulutas kähisevalt uue päeva algust, kui ta viimaks voodisse heitis. Uni aga ei tulnud. Mure on küll raske, kuid silmalauge ta kinni ei vajuta.

XVII. JÄLJED LUMEL

1

Tühjas kaubavagunis istudes püüdis Albert äsjatoinunud sündmustest mingit loogilist tervikut luua. Mõttekäik oli aga habras, kaootiline, katkendlik, pea-aegu viirastuslik. Mõistus ei tahtnud kuidagi tegelikku-sega leppida. Kõik toimunu näis uskumatu, nagu näis võimatu seegi, et pea kippus segi minema ja kehaliik-med tundusid tinarasketena.

Mis oli siis õieti juhtunud? Kõik oli ju ometi hästi läinud... Nende võitlussalk raudteelase Jakob Vakkeri juhatusel oli vallutanud raudteejaama ühegi püssipau-guta. Varsti pärast seda vallutas osa nende salga liik-meid Paul Leevaldi juhatusel ka Paldiski maanteel asuva viienda politseijaoskonna, kust saadi relvi ja sõjamoona. Meeste tuju oli hea. Oodati korraldusi eda-siseks tegutsemiseks.

Aga siis äkki... Ootamatult ilmus ratsapolitseinike salk jaama ründama. Nüüd oli selge, et need ülestõusnud, kes olid läinud ratsapolitseinikke kahjutuks tegema, ei olnud oma ülesandega toime tulnud. Ratsapolitseinikud löödi küll korduvalt tagasi. Siis aga järsku kostis kellegi vali hüüd: «Seltsimehed, allohvitseride kool on kohal!» Tähendab, ka selle objekti vallutamine oli ebaõnnestu-nud. Nüüd oli jaama kaitsjaid vastase ühendatud jõu-dudega võrreldes ainult käputäis. Algas ebavõrdne heit-lus. Jaamahoonet tulistati ägedalt. Ülestõusnud ei alis-tunud. Lõppes laskemoon. Seepeale anti käsk taganeda Kopli tänava suunas.

Aga mitte kõik ei saanud koos taganeda. Albert avastas korraga, et tema ja veel üks võitleja olid ainult kahekesi ühte ruumi jäänud. Nad hüppasid läbi akna välja ja jooksid vaguniridade vahel. Neile tulistati järele. Kaaslane kukkus ja jäi lamama. Samal hetkel sai ka Albert tugeva hoobi vasakusse õlga. Ta laskus vagunirastaste vahele ja roomas edasi, tühi püss torupidi peos. Nõnda jõudiski ta pärast mitme vagunirea alt läbipugemist siia tühja kaubavagunisse.

Jaamas oli juba vaikne, kohutavalt vaikne. Kusagilt kaugemalt kostsid veel mõned üksikud lasud.

Mis toimus praegu linnas? Kas tõesti täielik nurjumine? Ei või olla. Tulistatakse ju! Küllap on siiski mõned punktid veel ülestõusnute käes, ja seal oleks temagi abi vaja... Aga käisest tuleb verd. Niiviisi pole võimalik kuhugi minna.

Albert kääris püksisääre üles ja löikas taskunooga aluspüksisääre otsast tüki maha, keeras selle mitmekordselt kokku ja asetaski haavale. Mantli all ehk seisab side kuidagi kohal, kuni... ehk avaneb mingi väljapääs.

Vagunirea kaugemast otsast hakkas kostma meeste jutukõminat ja raskete sammude müdinat. Albert kargas üles, haaras püssi pihku. Esimese vaguniuksele ilmuma jõuab ta ikkagi kahjutuks teha, saagu siis, mis saab.

Lähenejad olid kõvas jutuhoos.

«Kurat,» kirus üks, «nüüd algab jälle terve linna läbikammimine. Tööd nii palju, et murra või kael!»

«Ega seda ussiseemet ikka viimseni välja ei kammi,» arvas teine. «Kas veel vähe kohtuprotsesse on olnud! Iga kord pasundatakse, et nüüd on viimane. Plära puha! Läheb natuke aega, ja jälle kordub sama lugu.»

«Nooh, kurrat, seekord tehakse küll puhas töö...»

Rohkem Albert ei kuulnud. Mehed läksid mööda. Läbi ukseprao nägi ta, et kaks olid relvastatud sõdurid, kolmas aga erariides, valge side ümber käe. Kuuldust jätkus talle seisukorra õigeks hindamiseks. Albert asetaski püssi vaguninurka ja laskus prahihunnikule tagasi.

Vaguni uksepilust ja seinapragudest lõõtsus sisse jääne detsembrituul. Liikmed kangestusid külmast. Tavas kuhjusid tihedad hallid pilved. Algas tuisk.

2

Kolmanda detsembri hommik. Koit õhetas algul vasevärviliselt, siis lõi tulekahjuna lõõmama. Päike tõusis — suur, punane, kiirtetu, rippus mõni aeg otsekui allpool pilvi ja kadus siis pikkamisi tinasesse sompu, mis imeski ta endasse.

Lilleküla tänavail oli tööleminejate sammude rutt vaibunud. Madalad majad suikusid hapras hommikurahas. Sellepärast vist tunduski eriti võigas paarikümne püssimehe rautatud kontsade rütmiline trampimine tänavasillutisel. Tulijad peatusid mansardkorrusega majakese ees.

«Oi heldeke, otse päise päeva ajal!» imestasid naised akendest välja vaadates ja põikasid hirmunult tagasi. «Ei tea, kelle kord täna on...»

Osa sõdureid venis ahelikus ümber maja, teine osa astus kaprali saatel sisse.

Algas tööliste korterite puistamine.

Mansardkorruse toakeses lamasid põrandale asetatud madratsil Albert ja Eduard, laskevalmis revolvid käepärast.

Alberti näol õhetas palavikupuna, ta niiskelt läikivad silmad olid väsinud, laud tursunud. Eduard lamas nagu malmist valatud kuju. Ainult otsmikul tukslesid paisunud veresooned.

Naaberkorteris laulis baptistist eideke krigiseva häälega:

Üks püha selge rõõmumaa
meid kutsub ülesse.
Ta heli...

Uksele pōrutati, nõuti sisselaskmist. Eideke katkestas poolelt noodilt ning kukkus hädise häälega halisema:

«Issand Jessuke, mis see siis olgu! Mis nad minust vanainimesest tahavad? Ega mina mõni punane ole...»

Põrutamine läks aga ägedamaks, kostsid түsedad van-desõnad. Kuuldus susside lohisemist põrandal. Küllap eideke läks avama.

Kaua kolistati ja mürtsutati kõrvalkorteris. Viimaks kostis sealt ainult vanamuti monotoonset palvepominat, millele kaprali käreus lõpu tegi. Tükk aega oli täiesti vaikne, vist protokolliti läbiotsimise tulemusi.

Eduard, heitnud rinnuli, revolver käes, langetas pea väljasirutatud käsivarrele. Ta laiad õlad tõusid ja vaju-sid raskest hingamisest. Albert pani revolvri enda ette madratsile ja pühkis laubalt külma higi.

Ukse tagant koridorist kostsid kahe mehe rasked sammud. Üks nendest vist ei viitsinud püssi õieti käeski hoida, lohistas seda pärapidi mööda põrandat.

Naaberkorteriga oli nähtavasti lõpule jõutud. Sealt valgus saabaste klobin koridori ja peatus ukse juures, mille taga põrandal lamasid Eduard ja Albert.

Põrutati. Veel. Logistati käepidet — lukus.

«Seal, härra kapral, pole kedagi kodus,» kuuldus majaperemehe alandlikkusest ja teenistusvalmidusest nõretav hääl.

«Kust sina seda nii kindlasti tead?» urahtas kapral.

«Miks ma siis ei tea, kapralihärra. Kõiki oma üürnikke tean nagu oma sargikäist. Tean, millal keegi kodus, millal tööl ja kus keegi käib. Selles korteris elab üksik tööl käiv tütarlaps. Tööpäevadel pole teda päeval kunagi kodus.»

«Kas üksiku tüdruku juures ei või mõni punane kaval-ler peidus olla?»

«Nojah, miks ei või! Siin aga ei ole. Tüdruk elab juba kolmat aastat majas. Pole ma veel kunagi...»

«Ära vatra, otsi parem võti,» haigutas kapral.

«Võtit ei ole, härra kapral. Minu majas on kõik lukud nii...»

«Siis tuleb üks maha lõhkuda.»

«Oh ei, kulla härrad,» hädaldas peremees. «Milleks lõhkuda. Kas siis minu sõna usaldust ei vääri? Mul ju kaitsepolitseiski oma teened. Kui midagi kahtlast mär-kan — küll kohe teatan! Lõhkuda aga ei maksa. Lõhu-tud ukse kaudu võidakse korter tühjaks tassida, kes siis vastutab.»

Kapral urises midagi ebamäärast.

«Kolgas, sa oled osav spets lukumulkude alal, kae perra, mida sääl tütrikute toan nätta om,» lõõpis keegi.

«Vaata, jah, kas voodi on šikk, soovid ehk õhtul...» itsitas teine.

Ukse taga turtsatati, keegi vajutas käerauale.

Veresooned Eduardi laubal paisusid veelgi. Aeglaselt sirutas ta revolvri ukse suunas.

«Ei, kuramus, voodi on ikka marutore küll!» kostis ukse tagant. «Üles klopitud nagu vahukoor, aina valendab...»

«Vait!» käratas kapral. «Kahekaupa, marss!»

Taldade klobisedes ja trepiastmete nagisedes valgus surmaoht kahest inimesest mööda.

Majja sigines vaikus. Ainult naaberkorteris pinises jälle eit:

Ju läbi pärlivärava
on läinud tuhandeid,
kes pestud talle verrega,
ja siiski on veel maad...

Pinevus vaibus ka lukustatud toas. Eduard, kes oli lamanud kogu aeg kummuli, keeras end küljele, pani relva enda kõrvale ja surus tugevasti sõbra kätt. Albert vastas peanoogutusega.

«Kuramuse kõhe on niiviisi kuuli oodata,» sositas Albert. «Sootuks teine asi on lahingus.»

Eduard ei vastanud kohe. Siis aga krapsas äkki istuli ja hakkas hääletult, kogu kehast vappudes naerma.

«Hulluks läksid või?» kohkus Albert.

«Elan!... Vennas, me elame! Saad aru, ma hingan... pärast seda, kui ma olin mõttes meid mõlemaid juba maha matnud!»

Ka Albert ajas end üles.

«Peaksime siit kaduma,» sosistas ta. «Aga kuhu?»

«Raske ülesanne,» näris Eduard huuli. «Kas on veel jäänud paika, millele võiksime kindlad olla?»

«Tuleb nuputada...»

Vaikus.

«Aga tead, mul on maal lell, kunagi oli päris mõistlik mees,» teatas Eduard järsku heatujuliselt.

Järgmise päeva õhtul tuli korteriperenaine neiu Mare koju koos kellegi habemikuga, keda ta nimetas onu Reinuks.

Albertile anti selga lambanahkne kasukas, jalga hallid vildid ja pähe kõrvikmüts. Nina alla pisteti talle tumedad vurrukesed ning Mare ja Rein talutasid ta trepist alla.

Välistrepil juhtus naabrieit vastu. Kaela õieli ajades uudistas ta innukalt Albertit.

«Keda sina, Mare, siin talutate?»

«Näh, poisisunnik pinnis nina täis,» ennetas Rein Maret. «nüüd taluta teda. maita. nagu titat. Hoidke. proudad, kõrvale, ta teeb mõnikord purjus peaga lollusi.»

Eideke surus end vastu trepikäsipuud, aga et ruum kippus kitsaks jääma, kobis päriselt trepist alla, ise pahuralt torisedes:

«Ega nüüd enam muud olegi kui aina hirmutamine. Alles eile taheti oma toas silmad välja nokkida. Täna jälle oled teistel tee peal ees...»

«Nonoh.» imestas Rein, «keş teile oma toas kallale tükkida julges?»

«Eks ikka need, kes mässajaid taga ajavad. Kapral paukus nagu vana peletis. Nagu oleks mina mässu teinud! Mul endal poeg Tartus ratsarügemendis hobuse seljas...»

«Aga minu poeg, näe, ratsutab aina minu seljas,» pistis Rein eide jutu vahele, ise Albertit reele kohendades.

«Sa vanamees, oled vist rihmaga kitsi olnud. Nüüd äiga niisugusele kas või aisaga.»

«Olen aisaga ka proovinud, aga või temale sellestki aitab. Nõõ, kurask!» sikutas Rein ohje. Ja sõiduk kadus tihenevasse hägusse.

3

Albert lamas lahtisi silmi pimedas rehetoa. Ta oli pimedusega juba niivõrd harjunud, et suutis eraldada nii tahmunud parrelatte pea kohal kui ka õlgedele lao-

tatud valget lina, millel ta lamas. Ajataju oli ta aga peaaegu täiesti kaotanud. Asjata püüdis ta meelde tule-
tada, mitmendat päeva ta siin juba lamab. Mitmes kuu-
päev täna on? Ununud ja ärganud on ta juba õige mitu
korda, ikka on pime, soe ja vaikne. Ärgates ei taipu
sageli, kas on öö või päev.

Juua tahaks. Kali kruusis aga on leige ja lääge. Kui
mõnus oleks praegu puhast valget lund peos hoida või
lutsutada jääpurikat nagu kunagi lapsepõlves.

Kas ta tõuseb veel siit õlgedelt? Peab tõusma! Surra
nii noorelt ainult sellepärast, et väikest kuulihaava õlas
pole millegagi ravida? Ei! Haav on halvaks läinud, võib
mürgituse tuua.

Rein, vaeseke, ei oska haavaga midagi peale hakata.
Hea seegi, kui paneb külma mähise laubale.

Tuleks ometi Eduard... Aga praegu pole tal kerge
tulla. Sõjaseadus... kõik teed-rajad kõva valve all.
Ka siin külas tegutseb kohalik kaitseliit, ka siin käiakse
üksteise majades piidlemas, isegi külast läbiminejad ko-
batakse läbi. Alles eile olevat Rae ja Mõigu vahelisel
teel tabatud keegi, kes näis kahtlane. Mees kõmmutatud
sealsamas maha.

Oleks parem, kui saaks rutem üle piiri lipsata...

Uks kääksatas ja mustaks suitsunud seinu mööda
lähenes hääletult ümmargune kollakashall laik. Õle-
kubule ilmus suitsunud klaasidega latern ning selle
kõrvale Reinu habemik pea.

«Noh, kas hakkame süüa?» Laialilaotatud käterä-
tikule sigines tükk leiba, supimannerg ja lusikas. «Keet-
sin piimaga tangusuppi» seletas Rein, «tugevamat toitu
vist palavikuga süüa ei lubata. Leib on kõvavõitu. Proo-
visin karaskit küpsetada — lörri läks, tuli tänkjnas nagu
saviplönn. Tuleval nädalal on eit jälle kodus, siis sööme
ka värsket saia.»

«Ilmaaegu näed vaeva, kallid sõber, ma ei taha süüa,»
tõrjus Albert.

«Nonoh,» kohendas Rein ennast õlekubule, «siin ma-
jas vastupunnimist ei ole. Süüa peab ikka, isegi siis,
kui ei taha. Muidu ei püsi eluvaime sees.»

Väljas pistis Muri ägedalt haukuma. Varsti oli
kuulda, kuidas keegi kaapis esikus kuuseokstel jalgu.

Rein kustutas laterna ja kadus tasa nagu vaim. Rehe-
toas jäi taas pimedaks ja vaikseks. Lõhnas rukkileiva
ja tangusupi järele.

Mõne aja pärast kääksatas rehetoaüks uuesti. Oli
kuulda taskulambi kõlksatust ning tahmunud seinä
mööda roomas nõrk valgusesõõr, mis peatus Alberti pea
kohal mustendavatel partel. Seejärel suunas tuli ja val-
gusvihu otse Albertile. Temast endast paistis vaid äh-
mane siluett.

Albert pigistas revolvripära kindlamini pihku.

«Tervist! Kuidas elad?» kumises saabunu hää, mis
tundus Albertile tuttavana.

«Aitäh, pole laita!»

«Tõin sulle kõha- ja palavikutablette, haavaravimeid,
mett ja muud toitvat ning kosutavat.»

«Ole meheks! Aga... läida, palun, õige see suurem
latern, näe, siin õlekubul. Olen harjunud mehele silma
vaatama, kui temaga räägin.»

«Minugi poolest, kui soovid,» nõustus külaline, süü-
tas laterna, ronis siis õlevirna otsa ja istus Alberti vastu
õlekubule.

See oli laiaõlgne tugev vanamees, habe hall ja piht
kühmus. Seljas oli tal maavillase riidega kaetud ja lam-
banahkse kraega poolkasukas, jalas rohmakad säärikud,
peas jänesenahast kõrvikmüts, kaela ümber paks villane
sall. Kasukataskust vahtisid välja halli-mustakirjud
labakindad.

Alberti südames liigatas kahtlus. Kes ta sihuke on?
Miks ta ei ütle märgusõna? Miks ei tulnud ta koos Rei-
nuga? Kus on Rein?

«Kuule, mis sa õige jõllitad?» muigas võõras habe-
messe. Ei tunne ära või?»

«Pole nagu varem näinud,» põikles Albert.

«Oled siin karukcopas vist pimedaks jäänud,» van-
gutab vanamees pead, võttis siis kõrviku koos hallide
juustega peast ja vajutas selle nagu kausi põlve otsa.
Vabanenud tumedad juuksed tõusid jonnakalt turri.
Kandiline, nagu malmist laup löi Alberti südamesse
sooja äratundmislaine.

«Eduard, sindrinahk! Võta kas või pea otsast, aga ei
tundnud ära.»

Eduard vajutas paruka pähe tagasi. Sedamaid kustus ta silmis nooruslik tuli, nagu oleks ta koos hallide salukudega pähe vajutanud ka kõik vanainimese mured ja vaevad.

«Mis linnas kuulda?»

«Tapatalgud täies hoos,» ohkas Eduard.

«Nojaa, aga täpsemalt?»

«Täpsemalt . . . Ülemtimukas Laidoner tegutseb palehigis. Vägivald ja terror igal pool. Käskkiri käskkirja järel, üks verisem kui teine. Vanglad on puupüsti täis. Kuusteist sõjakohut töötavad ööd ja päevad, jagades surmanuhtlust. Areteeritakse kõik, keda kahtlustatakse kodanlikku valitsusse vaenulikus suhtumises, isegi neid, kes 1. detsembril ülestõusust tegelikult osa ei võtnudki, kuid kelle meelsuse kohta on olemas juba varem nuhkide poolt kogutud andmeid. Paljusid seltsimehi pole enam, ka Arnold Sommerlingi mitte. Arstidki ei leia armu. Tuntud doktor Vaimel-Poljakov mõisteti mahalaskmisele selle eest, et ta olevat ülestõusust osavõtnutele arstiabi andnud. Kägu viidi haavatuna linna keskhaiglasse, seal aga tõmmati tal arstiabi asemel kõri maha. Kaebealustel pole õigust endale kaitset võtta ega tunnistajaidki kutsuda. Kodanlikud ajalehed aga kisendavad nagu ühest suust, et «mäss» olnud Nõukogude Liidu poolt organiseeritud ja finantseeritud. Tööliste rajoonides valitseb ärevus ja hirm. Neid kammitakse läbi kvartalite viisi, majamajalt.»

«Aga Keskkomitee mehed?»

«Lindpriid. Lennus nagu meiegi.»

«Ja sina ise — mõtled veel kaua siin olla?»

«Kaua vist küll mitte. Kuid praegu tahaksin veel siia jääda — mõneks päevaks muidugi. Tarvis laidoneridele ja jaaksonidele näidata, et neil ei ole veel põhjust rõõmustada. Põrandaaluse trükikoja kasutamine on praegu võimatu. Mulle tehti ülesandeks valmistada härradele kas või hektograafil natuke külakosti. Mõtlen seda teha siinsamas, Reinu juures.»

Albert elavnes.

«See oleks tubli! Säärane hingeerutus kuluks neile praegu marjaks ära. Muidu hakkavad veel uskuma, et

nüüd on «kommunismitondil» kael murtud. Kas ma ei saaks sind kuidagi abistada?»

«Sina? Ei, vennas, sellele ära mõtlegi. Sina vajad kõigepealt ise abi, kiiret arstiabi! Olen selle üle juba mõne inimesega nõu pidanud. Aga... vaat, mis... Pole teada ühtegi arsti, keda võiks usaldada. Isegi ravimeid on võimatu saada. Apteekides on luure. Igaüks, kes ostab sidet või vatti, peab ütlema, milleks, kuhu ja kellele seda tarvis läheb.»

«Nojaa,» keeras Albert silmad seina poole, «meiesugusel, kui oled pihta saanud, tuleb ravimata terveks saada, või siis...» ta tõmbas käega üle kaela.

«Ära närvitse, vennas!»

«Mis siin veel närvitseda või... Saaksin veel ühegi kirja kodust, siis olekski kõik. Aga ega nüüd kirjadki enam tule.»

«Käisin tänagi posti noolimas,» selgitas Eduard. «Ei olnud kellelegi midagi.»

Albert suunas pilgu lakke ja vaikis.

Murelikult silmitses Eduard sõbra kõhnunud ja väsinud nägu. Kui palju oli ta muutunud selle lühikese aja jooksul! Albert peaks võimalikult rutem koju sõitma. Sellekohane otsus tehti juba enne ülestõusu. Ka Albert ise teab seda. Nüüd on aga asjaolud niisugused, et vist ei saa temast enam töömeest ega ka kojusõitjat.

«Eduard!» hüüdis Albert kogu kehaga sõbra poole pöördudes.

«Mis on?»

«Olen siin pimedas nurgas nii mõnegi asja üle järele mõtelnud, kuid mulle pole ikka veel selge, millest see meie lüüasaamine alguse sai. Minu teada tegime plaanid vägagi hoolega, ei jätnud midagi arvestamata, millel arvasime tähtsust olevat. Ka inimesed olid teatud, usuvad. Või tuli mõnes kohas ka reetmist ette?»

«Plaanid?... Plaani head ja halvad küljed ilmnevad alati täiel määral alles plaani teostamisel. Ka meie heades plaanides oli vigu. Näiteks polnud meie plaanides ette nähtud, mida peaks see või teine võitlussalk tegema pärast seda, kui ta on temale määratud objekti edukalt vallutanud. Seega võimaldas meie hea plaan inimestel ühes kohas tegevusetult seista, sellal kui tei-

ses kohas oleks neid hädasti tarvis olnud. Teisest küljest ei saa aga ka kõige parem plaan ette näha näiteks niisugust juhtumit, et Polgu tänaval ratsapolitsei reservi kasarmusse heidetud suurejõuline pomm ei lõhke, bensiinipaagid ei plahvata, kasarm jääb terveks ja ratsareservi meeskond saab võimaluse end kiiresti lahingukorda seada. Samuti pole süüdi ei plaan ega plaani koostajad selles, et võitlussalgas leidus kolm reeturit, kes jooksid teistest ette kasarmusse ja äratasid meeskonna. Nende objektide vallutamise ebaõnnestumise tõttu läks luhta ka allohvitseride kooli vallutamine. Lisaks veel äpardumised sõjaministeeriumis ja Tondil — oligi kodanlusel juba küllalt suur hulk kogenud relvakandjaid ülestõusnute vastu paisata. Sealtsaigi alguse initsiatiivi libisemine meie käest. Võib aga olla ka, et ülesanne oli siiski meist suurem ja seda oleksid pidanud juhtima kogenumad isikud. Aga ka meie tegime ausalt kõik, mis suutsime. Et ülestõus nurjus — see pole meie häbi, vaid õnnetus.»

«Aga see on ühtlasi kogu Eesti töörahva õnnetus, ränk õnnetus, mis halvab töölisklassi võitlusvõimet võib-olla paljudeks aastateks.»

Albert sulges silmad. Mõne aja pärast ta küsis:

«On sul andmeid, kus Roobas . . . kuidas temaga on?»

«Vilets. Väga halb. Päris häda temaga! Ise ta enam liikuda ei suuda, kohta aga, kus teda praegu varjata saaks, on raske, peaaegu võimatu leida.»

Albert ajas end pooleldi istukile, ärevus näol.

«Kas ka temal . . . pole paranemise lootusi?»

«Vaevalt küll!»

«Kaugel see Vaidla mets siit on?»

«Tont seda teab. Vist annab ikka minna.»

«Ja mingisugust teist metsa lähemal ei ole?»

Eduard heitis sõbrale uuriva pilgu.

«Ega vist ole. Aga milleks sulle need metsad? Või mõtled metsa pugega?»

«Ah, mis metsapugeja mina olen! Ma niisama . . .»

Albert tõmbas teki lõuani ja pöördus seina poole.

«Ela hästi, sõber!» lausus Eduard minekule asudes.

Ta kustutas laterna ja lahkus rehetoaast rõhuva tundedega, et oli vist Albertile öelnud rohkem kui vaja.

Hakkas juba pimenema. Rein seisis õues aianurga varjus ja vaatas ainiti alla küla teise serva poole, kust kostis koerte valju haukumist ning läbi tuisuliniku vilksatasid siin-seal laternatuled.

Peaks lähemalt järele kuulama, mis seal õieti lahti on. Olgu peale, et ilm kiuslik. Või jätta minemata? Veel natuke oodata? Kodus on ju hoolealune, kelle pärast vaja valvas olla.

Külavahetee oli tublisti hangedes, paiguti tuultest libedaks nühitud. Rein astus tänavale, lootes, et ehk keegi tuleb sealtpoolt ja pajatab elevuse põhjusest. Tal ei tulnud kaua oodata. Üle tee asuvast naabertalust rühkiski mees teele, seisatas, kuulatas ja hakkas siis läbi tuisu alla küla poole astuma. See ju vana Kulu Taavet, tundis Rein lumes ukerdaja ära ning hõikas teda. Taavet jäi seisma.

«Kuhu sa selle koerailmaga kupatad?» astus Rein teisele lähemale. «Oota, kuni tuisu tagasi annab. Tule, astu minu poole sisse, soojenda nina, teeme suitsu ja...»

«Ei saa, kulla sõber, asi on kiire.»

Mis siis lahti on?»

Taavet tegi paar rutulist sammu ja seletas saladuslikult:

«Praegu pole veel midagi, aga... vist läheb mädinaks. Oli sedasi kuulda. Käisingi väimeest ja tüdruku hoiatamas. Nüüd kobin kärmesti koju, muidu tuleb veel pärimine, et kus sa käisid ja miks.»

«Tohoh, kes su üle siis nii kõva kontrolli peab?»

Taavet vaatas ringi, kuulatas veel, siis upitas oma lumise habeme otse Reinu kõrva juurde ja sosistas.

«Haarang tuleb.»

«Mis sa räägid?»

«Päris tõsi. Va Looga Hindrek oli kodus oma pojale öelnud. Tema ju kaitseliidus ja puha.»

«Aga kes selle saladuse sulle pihku pistis?»

«Sulane oli kuulnud. See minu Antsuga hea semu, tuli ja teatas. Oma küla kaitseliit olla juba hakkamas,

linnast veel lisa oodata. Niipea kui tulevad, kohe algabki.»

Rein pöödus kõrvale ja sülitas.

«Noh, üks siis madistagu, kui neil selle maruilmaga muud teha pole. Mis meil, vanadel meestel, sellest.»

«Ega muud, kui vahest on midagi, mis mõnele niisugusele haarajale näppu võib hakata. Parem, kui tead, paned kindlamasse kohta.»

Taavet vajutas mütsi sügavamale pähe, tõmbas kasukahõlmad koomale ja hakkas tuule taganttõukel sörksammul küla teise otsa poole ruttama.

«No nüüd on kurat lahti!» kirus Rein tagasi majja astudes.

Eduardiga oli nõupidamine lühike. Albert otsustati rehealuses hobusesõime heinte alla peita. Eduard aga varjab end haarangu ajal õueaia taga sooheinamaal. Mööda kaevurada võib minna kuni kaevuni. Seal suure kraavi taga algab lage soo, kus tuisk silmapilk jäljed silub.

Albert rõivastati ja pandi seniks, kuni Eduard ja Rein talle hobusesõimes sobiva aseme valmistavad, õlgedele istuma. Albert näis täiesti rahulik. Ta nõustus kõigega, ainult revolvrilt ei andnud käest.

Kui aga Rein ja Eduard mõne minuti pärast jälle rehetuppa tulid, oli Albert kadunud. Kadunud oli ka voodilina ta asemelt.

Rein kukkus kiruma. Nüüd, kus iga minut kallis, teeb inimene veel sihukesi tempe! Ise nõrk nagu kuuma vette pistetud lillevars! Kukub kusagil ninali, kust ei tea teda otsidagi. Valge voodilina kadumine aga juhtis Eduardi mõttele, mis näis õige olevat.

«Vana luuremehe võte,» lausus ta otsustavalt. «Valge lina ümber, ja ise kõhuli hange — nii võib tuisus vaenlase nina alt läbi pugeeda.»

«Õige mul pugeja,» torises Rein. «Vaata, et viskab pugemise asemel veel hinge seest välja.»

Maja taga aiamaal leidsid nad mõned pooleldi kinnituisanud jäljed. Rein pani koera jälgedele. Too nuusu-

tas, ajas kõrvad kikki ja sööstis siis lepavõsa poole, mis mustendas aiamaa taga kraavipervel. Seal aga jäi peni nõutult seisma, koon püsti.

Küla poolt vilksatasid läbi tuisu halvaendelised tuled. Koerte haukumine ägenes. Reinu peni keeras koonu küla poole ja urahtas. Rein kahmas koera kaelarihmast kinni ja pöördus kähku maja poole, visates üle öla Eduardile:

«Ära sa enne majja tule, kui ma tagakambri aknale lambi panen.»

Üksi jäänud, uuris Eduard pingeliselt lund. Lepapõõsaste vahel kraavis leidis ta veel mõned sügavad jäljed. Albert oli siit üle kraavi läinud. Teisel pool kraavi oli lumes rada, nagu oleks siit kedagi läbi lohistatud. Küllap tema, mitte keegi muu! Eduard laskus kõhuli lumme ja roomas, et hangele mitte sügavaid jälgi jätta. Roomanud mõnikümmend meetrit, ajas ta end jälle jalule, et ringi vaadata. Esialgu ei eraldanud silm midagi märgatavat. Varsti aga jäi ta peatuma tumedal laigul ühe kaugema hange külje all. Eduard roomas sinnapoole.

5

Aeg oli juba ammu üle kesköö, haarang lõppenud, külas vaikne. Albert lamas meelemärkusetult oma endisel asemel rehetoas, kuhu Rein ja Eduard ta olid kandnud.

Läbiotsijad ei leidnud Reinu majas midagi kahtlast. Unise näoga sassispäine Rein oli neile torisedes ukse avanud ja ise rahulikult koikusse heitnud, kuni mehed maja puistamisega lõpule jõudsid. Nüüd istusid Eduard ja Rein Alberti juures õlgedel, hõõrusid teda lumega, siis samagonniga ja seejärel turgutasid kuuma kohviga.

«Oli tal tarvis sinna lumme roomata!» vangutas Rein laitvalt pead. «Nagunii sõime keegi ei vaadanud.»

«Aga oleks võidud vaadata,» arvas Eduard.

«Seda'nd küll, kes neid keelata oleks saanud. Aga ta ise ju niigi pooleldi laip. Tohib siis veel nii kauaks lumme... Nüüd just niisugune tunne, nagu oleksin seltsimehe õnnetuses süüdi.»

Eduard vaikis. Ka teda piinas süütunne, et oli kogemata sõbrale põgenemismõtte pähe pistnud. Albert oli just siis Vaidla metsa vastu erilist huvi ilmutanud, kui Eduard talle Roobasest rääkis. Oodatav haarang aga osutus Albertile sobivaks hetkeks selle mõtte teostamiseks. Ta ei tahtnud seltsimeeste elu hädaohtu saata.

Albert avas silmad. Ta segane pilk libises nagu otsivalt või uudistades üle nõgiste parte ja seinte ning peatus siis Eduardil. Hetkeks ilmus ta huultele midagi naeratuse-taolist, siis sulgusid silmad jälle.

Eduard võttis sõbra käe ja kompas pulssi. See löi nõrgalt ja korrapäratult. Hingamine oli raske ja katkendlik.

Rein pühkis käeseljaga oma habetunud põski. Siis liigutas haige end ning ta huuled liikusid.

«Eduard!» sosistas ta vaevukuuldavalt.

«Mis on?»

«Oled sa siin? Kas sa kuuled mind, Eduard?»

«Kuulen, Albert, kuulen.»

«Kui sa siit... veel eluga pääsed... jõuad Lenigradi... kohtad Vellit... ütle... et ta on... kõige parem inimene... keda ma elus olen kohanud... Ärgu ta minu pärast... väga leinaku... Las ta...»

Lähenes hommik. Küläs kiresid üksteise võidu kuded. Siin-seal ilmus majade akendele tulekuma, kääksatasid ukсед. Ei Rein ega Eduard saanud öösel und silma: oli vaja valmistada lahkunut viimsele teekonnale. See osutus paratamatult õige lühikeseks. Rein võttis laterna ja nad astusid rehalasse. Eduard haaras nurgast labida.

«Kas siiasamasse?» osutas Eduard lagedale kohale rehala seina ääres.

«Jah, ega paremat kohta ei ole,» vastas Rein. Ta seadis laterna rippuma, võttis Eduardi käest labida ja hakkas kaevama.

Kaevati vaikides kordamööda, kuni haud sai küllalt suur, et mahutada endasse võitlejat, kellele ei saanud osaks näha punase lipu heiskamist Pika Hermannitorni.

Kui surnu oli hauda lastud, seisid Rein ja Eduard mõne hetke vaikides selle äärel. Seejärel viskas kumbki igitava kohaselt hauda kolm peotäit mulda.

Haud aeti kinni ja kohtki tambiti tasaseks. Ülejäänud muld laotati hobuse alla, segati sõnnikuga ja kaeti õlgedega. Rein tõi pinumaalt veel kümme konda haokubu kaevatud koha varjamiseks.

Vana võik, kes neljanda detsembri õhtul oli Alberti siia sõidutanud, jättis hetkeks heinakrõmpsutamise ja jälgis ühe silmanurgaga meeste talitusi. Siis raputas pead, puristas ja asus taas heinte kallale.

XVIII. ELU TULEB ELADA

1

Ülestõusust oli möödunud juba kolm pikka nädalat, aga Albertist ei olnud ikka veel teateid. Peaaegu iga päev käis Velli Ralfi juures, kuid asjatult.

Ühel õhtul, kui Velli koju tuli, andis Marie talle kinnise ümbriku, millel polnud ei aadressi ega adresaadi nime.

«Mis see on?»

«Üks noormees tõi, palus sulle edasi anda.»

Ümbrikust tuli nähtavale väike pabeririba, millele oli kirjutatud: «Tule kohe. Ootan. Ralf.»

Hing jäi kinni. Nüüd on siis piinavatel kahtlustel lõpp! Kas hea või halb, kuid lõpp. Velli kaldus peaaegu uskuma, et teated, mis teda Ralfi juures ootavad, on tingimata head. Kiiresti kandsid jalad teda läbi lumelörtsi üle Vorovski väljaku, mille serval asus maja, kus elas Ralf.

Umbes pool tundi hiljem tuli Velli jälle üle Vorovski väljaku, kaenlas paksu halli paberisse mähitud pakk. Rebenenud paberi vahelt paistis Alberti palitu hall vooder.

Ainuke, mis talle Ralfi jutust meelde jäi, oli teadmine, et Albertit ei ole enam ja et Velli ei tohi sellest praegu veel kellelegi rääkida, sest peab ootama, kuni ajalehes ilmub nekroloog. Masinlikult hoidsid käed pakki, masinlikult kobasid jalad teed. Nutta Velli ei saanud. Silmad tundusid tuimade tompudena, milles polnud pisaraid.

Kodus peitis Velli paki esikusse laua alla, rõivastus lahti ja läks tuppa. Marie ja Vova istusid lauas ja sõid õhtust. Vova hüppas toolilt maha ja jooksis talle, nagu alati, rõõmsalt kilgates vastu.

«Tead, tädi Velli,» vadistas ta õhinal, «meil on õhtu-
eineks kole head kapsarullid. Ma tahtsin kolm tükki ära süüa, aga kõht sai enne täis.»

Poisike talutas Velli kättpidi laua juurde, pani toolile istuma ja ronis siis ise ta põlvedele.

«Miks sa muudkui ronid tädi sülle,» tõreles Marie. «Näed, tädi on väga väsinud. Niigi ei anta talle, vaese-
kesele, ööl ega päeval rahu. Kuhu nad sind jälle kutsusid?» pöördus ta Velli poole.

«Ülikooli.»

«Või jälle ülikooli! Alles tulid sealt. Mis tulekahju neil seal jälle lahti oli?»

«Ei midagi iseäralikku.»

«On aga need haritud inimesed mõistmatud ja südame-
metud,» langetas Marie otsuse ja lükkas taldriku kapsa-
rullidega Velli ette.

Velli kummardus sügavale taldriku kohale ja pistis leivapala suhu, et mitte kisendama hakata.

Helises uksekell. Marie tõttas avama.

«Jälle nõutakse sind,» kostis esikust ta pahane hääl. Velli astus esikusse. Tulija oli Ralf.

«Ega ma tahapoole ei tulegi,» ruttas ta teatama. Tahtsin küsida, kuidas sa koju said. Ja ka selle unustasin sulle edasi anda, alles siis tuli meelde, kui olid juba ära läinud.» Ta võttis põuetaskust kirja ja ulatas Vellile.

Kiri kandis sama tingmärki, mille all olid tulnud kõik Alberti kirjad. Hetkeks liigutas Velli südames õige til-
luke lootus, et ehk oli surmateade siiski eksitus.

«Kellelt see võiks olla?» küsis ta rohkem iseeneselt kui Ralfilt.

«Ei tea,» raputas Ralf pead. «Ma ei ole kontrollinud.»

Ralf lahkus, soovides head ööd, ehkki teadis, et halvemat kui saabuv öö, pole Vellil vist elus veel olnudki.

Kui Marie ja Vova juba magasid, avas Velli kirja. Kiri oli Robertilt. Vend teatas, et ta on elus ja terve ning saadab Vellile mälestuseks mõned Alberti isiklikud esemed. Kõigest muust jutustab ta jälleenägemisel,

Nüüd avas Velli Ralfilt saadud paki. Selles oli peale palitu veel Alberti käekell, hall mustade triipudega kaelaside, taskurätik ja uhiuued naistekingad.

Hämmeldunult silmitses Velli kõrgekontsalisi moodsaid kingi. Siis aga meenus talle, et ta oli ühes kirjas kirjutanud Albertile oma katkistest kingadest. Parema jala kinga seest leidis ta pabeririba, millele oli Roberti käega kirjutatud:

«Need kingad laskis Albert osta sulle uueaasta kingiks. Temast jäid nad ära saatmata. Saadan nad sulle tõendiks, et ka kõige ohtlikumal ja raskemal ajal ei unustanud ta sind. R.»

Velli seisis diivani ees ja vaatas esemeid, mis olid nüüd muutunud ainult mälestuseks. Ja kingad — need uued kingad... kas ta raatsibki neid kandma hakata! Siis vajus ta kummuli ning nuttis, nagu oleks tahtnud korruga välja nutta kõik kaua tagasihoitud pisarad, kõik varjatud valud ja luhtunud lootused.

Aeg oli juba ammu üle kesköö, kui Velli viimaks end jalule ajas. Ta võttis Alberti kella, kaelasideme ja taskurätiku, mässis puhtasse valgesse paberisse ja pani punasest plüüšist kirjamapi vahele, mille ta oli Albertile sünnipäevaks kinkinud. Siis avas kirjutuslaua laekad, otsis välja kõik Alberti fotod, dokumendid ja viimase kirja, mida ta polnud ära põletanud, ning pani samuti mappi. Sidunud mapi musta siidlindiga kinni, asetaski ta selle sügavale laualaekasse, kus Albert oli hoidnud oma tähtsamaid dokumente.

Nüüd tuleb elu uuesti alata. Aga kuidas ja millest alustada? Sel hetkel liigutas ta südame all laps, tema ja Alberti laps. Temast tulebki alata.

Hommikul viis kiirabiauto Velli haiglasse.

2

Juba ligi tund aega istusid Robert ja Eduard Velli voodi ees. Velli lebas liikumatult halli kareda teki all. Ta oli tundmatuseni muutunud: silmad sügaval pealuus, peaaegu läbipaistvad.

Tuli öde, tuues kaasa haiglalõhnade segu.

«On ta juba kaua niisugune... tuim?» küsis Robert.

«Mõned päevad... Varem oli ta väga rahutu. Mõnikord tükkis isegi märatsema. Eriti rahutuks muutus ta siis, kui oli kuulda imikute nuttu. Muude helide, isegi tugeva müra peale ta ei reageeri. Arstid arvavad, et teda võivad päästa vaid täielik rahu ja kunstlik toitmine. Sellepärast paigutasimegi ta siia väikesesse palatisse. Siin ei häiri teda miski.»

«Ja oma last ta pole näinudki?»

«Ta sünnitas teadvuseta olekus. Laps oli suur ja tugev, tuli teha keisrilõige. See päästis küll ema, laps aga oli juba lämbunud.»

«Poeg?»

«Poeg.»

«Mis ta räägib?»

«Ei ainustki selget sõna. Sonib. Ja laulab. Ta sõbrad külastavad teda iga päev, kuid pole märgata, et ta neist kedagi ära tunneks või et nad teda vähimalgi määral huvitaksid.»

Õde tegi haigele käsivarde süsti ja lahkus, jättes palatisse nõrga kamprilõhna.

Möödus mõni minut. Velli ohkas ja liigutas veidi pead.

«Õekene,» sosistas Robert haige kohale kummardudes. «Ma olen siin... Kas sa kuuled mind?»

Haige silmalaud hakkasid tasa värelema, suu avanes, huuled liikusid, kuid häält ei tulnud. Sellega ta seekordsed eluavaldused piirdusidki.

Robert võttis Velli kõhna sinaka käe oma pihku ja langetas oma pea padja nurgale õe pea põrvale. Ta õlad vappusid.

3

Kevadine hele päike paistis soojalt läbi aknaklaaside ja päikesekiirtes keerlesid sädelevad tolmukübemed nagu kihulaste parv. Nagu kihulased keerlesid ka mõtted Marie peas. Mõtlemiseks oli tal nüüd palju aega, sest pikkade päevade vältel oli ta enamasti ikka

üksi. Velli kadus varahommikul ja ilmus alles hilis-
õhtul.

Välisuks klõpsatas.

«Kas sina oled?» hüüdis Marie, arvates, et tulija on
Velli.

«Mina jah,» kostis esikust mehehäääl.

Marie kokkus. Heldene aeg, missugune «mina» seal
on?

Uks prahvatas lahti ja lävele ilmus värskest õhust
õhetav Robert.

«Tere päevast!»

«Tere-tere! See oled sina? Sa otse kohutasid mind.
Kuidas sa sisse said?»

«Tulin võtmega nagu aus mees kunagi. Kohtasin
väljas oma õekest. Ta andis mulle võtme, ise läks
poodi.»

«Oh mind unupead!» lõi Marie käsi kokku. «On aeg
siis juba niikaugel? Mul veel tuligi pliidi alla tege-
mata.»

«Tule teeme kohe, kui seda tarvis läheb. Räägi, kui-
das sina elad?»

«Ah mis sa siin mõistad elada või olla,» ohkas Marie.
«Terved päevad olen üksinda kodus. Unustan rääkimise
ära. Vova oli küll vallatu ja tüütas mind vahel, kuid
oli ikkagi seltsiks. Nüüd... Et Vellil ka nii halvasti
pidi minema!» Marie nuuksatas ja pühkis põllenurgaga
silmi.

Robert istus toolile.

«Eduard käis ennist pojaga siin,» jätkas Marie vähe
aja pärast.

«Noo?»

«Tõi lilli, palus Vellile edasi anda.»

«Või nii!»

«Aga mulle sihuke asi ei meeldi.»

«Miks?»

«Pole veel aeg lilledega peibutada. Lesel alles silmad
märjad!»

«Seda arvan minagi.»

«Ma panin lilled kööki riuli peale. Kui leiab, ütlen,
et unustasin. Kui ei leia, jäägugi sinna.»

Tuli Velli, pani toidupaki lauale ja hakkas lauda

katma. Ta oli küll juba veidi kosunud, kuid siiski veel kõhnuke ja näis seetõttu pikem kui varem. Ta olemisest olid kadunud endine elavus ja kärsitus. Asemele olid astunud mõtlikkus ja tasakaalukus. Velli peas helkis hõbedasi niidikesi.

«Nii vara juba,» mõtles Robert kuuldavalt.

«Mis on vara?» imestas Velli.

«Hõbedased lõngad sinu juustes.»

«Pole ju kuskil nende tulemise aega kindlaks määratud.»

«Lähed täna veel ülikooli tagasi?»

«Ei, eksamid on ukse ees. Olen niikuinii teistest maha jäänud. Tuleb tugevasti pingutada, et end järgmisele kursusele üle vedada.»

«Loodad üle saada?»

«Pean saama!»

«Kuhu sa suveks mõtled minna?»

Velli kehtas õlgu. «Ei tea veel. Fedja nuputab midagi. Loodab mõne ekspeditsiooni otsa leida. Geoloogia Komitees olevat kevadeks üht-teist oodata.»

«Tore poiss on see teie Fedja!»

«Muidugi tore. Oleks siisuguseid rohkem, läheks ka sotsialismi ehitamine palju kergemini.»

«Sotsialismi ehitame igal juhul üles.»

«Ehitame. Kuid näeme tohutut vaeva. Majandust luua on kergem kui kasvatada inimest, kelle küüned poleks enda poole ja kes mõtleks ühiskondlikule heaolule rohkem kui oma isiklikele mugavustele.»

«Oleks ime, kui kapitalistlikus ühiskonnas kasvanud inimene sobiks otsemaid sotsialistlikku ühiskonda. Imesid aga, nagu teame...»

«Võib veel meiegi päevil juhtuda,» torkas Velli naerdes vahele.

«Näiteks?»

«Kas see ei ole ime, kui mina suudan kõik eksamid sooritada ja saan järgmisele kursusele!»

«Jah, ka see on peaaegu ime,» nõustus Robert ja vähe aja pärast jätkas: «Tahtsin sulle ütelda, et sa võiksid suveks ka minu juurde tulla,» lausus Robert vähe aja pärast.

«Kuhu sinu juurde?» imestas õde.

«Mind saadetakse koos paari teise poisiga suvekuudeks piiri lähedale, kas Opotškasse või Ostrovisse. Seal võiksid sa puhata ja kosuda.»

«Aga raha... Kust see tuleb, kui mina puhkan ja kosun? Ma pean tingimata tasulist tööd leidma, muidu jään talvel hätta.»

Tuli Marie aurava supianumaga. Asuti lõunastama.

4

«Kas teil on Favorski eksamipileteid number kolmkümmend ja kolmkümmend kaks?» küsis väikesekasvuline teravate näojoontega vilgas üliõpilane Vellilt ülikooli raamatukogu lugemissaalis.

«Mida?» ei taibanud Velli.

«Pileteid, mille järgi akadeemik Favorski orgaanilise keemia eksameid vastu võtab.»

«Kuidas võivad need minu käes olla?»

Üliõpilane vaatas Vellile arusaamatuses otsa ja vangutas pead.

«Teie olete ju ometi profkomi* esimees?»

«Seda küll. Aga mis sellel Favorski piletitega ühist on?»

«Niipalju, et just sellepärast lootsin teilt need pileteid saada.»

Nüüd vangutas Velli omakorda pead.

«Olete rängalt eksinud. Ei ole minul mingisuguseid Favorski pileteid.»

«Aga mille järgi te ise eksamiks valmistute?»

«Eks ikka õpikute järgi, nagu seda tavaliselt tehakse. Näete, siin nad ongi — Favorski ja Tšitsibabini õpikud.»

Noormees hakkas naerma.

«Niiviisi võite pool aastat valmistuda ja ikkagi läbi kukkuda!»

«Ka see võib olla. Kuid minu arvates nõutakse eksamil teadmisi, aga mitte pileteid. Pealegi olen kuulnud, et akadeemik Favorski on väga range eksamineerija, ja et...»

* Profkom — osakonna ametiühingukomitee.

«Päh,» löi üliõpilane käega. «Mis loeb mulle tema rangus! Vean kihla, et annan talle eksami ära, ja hästi veel pealegi.»

«Kui te nii vahva mees olete, milleks te siis pileteid otsite?»

«Aga just selleks, et vahva olla,» muigas vilgas üliõpilane kavalalt. «Minule maksab orgaanilise keemia eksam mitte mitu kuud tuupimist, vaid kõigest 34 kopikat.»

«Midagi ei saa aru.»

«Pole midagi selgemat,» ühmas üliõpilane. «Favorskil on 34 piletit. Iga pileti peale kulutan ma ühe lehe paberit, mis maksab üks kopikas. Arusaadav?»

«Mitte põrmugi.»

«Pole midagi parata, kui inimesel ei jätku taipu,» kehtas üliõpilane õlgu ja astus järgmise laua juurde.

Lõuna ajal kohtas Velli sööklas Fedjat ning jutustas talle eksamipiletite noolijast.

«See on ehtne spikerdaja,» ütles Fedja.

«Arvad?»

«Kindlasti. Meil on ka sääraseid. Spikerdamine on neil üsna osavasti korraldatud. Spikerdatakse peamiselt nendel eksamitel, kus professorid kasutavad veel pileti-süsteemi. Piletid on aastast aastasse ühed ja samad. Üliõpilased, kes korralikust õppimisest ei hooli, on aastate jooksul kõik piletid maha kirjutanud, ja need rändavad vanematelt kursustelt nooremate kätte. See sinu «kangelane» loodab nüüd sellele.»

«Vaevalt laseb Favorski ennast ninapidi vedada,» kahtles Velli. «Ta on väga nõudlik vanamees, silmad nagu hiirekullil. Räägitakse, et kui ta eksamil midagi kahtlast märkab, kõrvaldab üliõpilase jalamaid, ja siis on juba raske teist korda ette pääseda. Peale piletiküsimuste esitab ta ka suusõnalisi. Ja kui eksamilaua taha istud, tohib sul käes olla ainult puhas paberileht ja pliats. Kõik muu tuleb kõrvale panna.»

«Kõrvale muidugi, aga hästi lähedale,» muigas Fedja. «Sina ei aimagi, kuidas neil kogu see asjandus käib. Kuula: iga pileti vastused kirjutatakse hästi peenes kir-

jas kitsale paberiribale. Ribad keeratakse väikesteks rullikesteks ja igale rullikesele märgitakse vastava pileti number. Siis kinnitatakse need rullikesed kummi-paelte abil käistesse ja kuue sisekülgedele. Eksami ajal tõmmatakse vajalik rullike välja, keeratakse peos lahti ja kirjutatakse maha. Niipea kui ohtu märgatakse, lastakse pabeririba lahti ja see lipsab käisesse tagasi.»

«Vaata kui geniaalne!» ei saanud Velli naeru pidada. «Aga mis nad teevad suusõnaliste küsimustega? Nendele ei saa ju ometi varrukast vastuseid puistata.»

«Ka siin pole asi nii lootusetu, nagu sulle näib.»

Velli vangutas üllatunud pead. Peab ikka inimestel jultumust olema, et niiviisi kõikide silma all iseennast ja teisi petta!

Õhtul toimus ülikooli ametiühingukomitee ja parteikomitee ühine koosolek. Arutati eksamite korraldamist. Otsustati dekanaadi kaudu paluda professoreid, et nad eksamineeriksid üliõpilasi kas ilma piletitähta või kirjutaksid piletitähte uued numbrid.

5

See soe päikesepaisteline erutavalt lõhnav kevadpäev jäi Vellile kauaks meelde. Soe... aga tema võibse kogu kehast. Ja mitte üksi tema, vaid veel mitmed üliõpilased, kelle hulgas on ka Favorski enda noorem tütar Marina.

Velli oli üks neid, kes varem oli muianud, kui kõneldi mingisugusest erilisest «eksamipalavikust». Mis «palavikku» võib inimesel olla, kui ta ausalt ja püüdliselt on eksamiks ette valmistanud! Teadagi, mida rahulikum ja külmaverelisem sa eksamil oled, seda kergemini leiad õiged vastused. Imelik, kust inimesel säärane narr hirm tuleb? Kas seda tekitab eksami eriline tähtsus, või siis avaldavad teatud mõju ka varem kuulnud jutud professor Favorski ranguse kohta? Ta ju ei sallivat silmaotsaski «ujujaid». Kui juba vastusega kogelema hakkad, siis tee ise heaga minekut, muidu kihutab «vana» su nagunii minema ja häbistab veel pealegi.

Velli ei tulnud «ujuma». Ta oli ausalt loenguid konspekteinud, õpikud kaanest kaaneni läbi võtnud. Ta teadis peast, missugusel leheküljel ühest või teisest küsimusest juttu on. Aga siiski... Haiguse ajal jäid tal paljud loengud vahele, Favorskil aga oli viisiks mõnikord küsida just seda, millest ta rääkis loengutel ja mida õpikutes ei olnud.

Sealt ta tuligi — hallipäine, veidi tüsenenud teadlane, keda ühteaegu kardeti ja armastati.

Favorski pani portfelli lauanurgale, avas selle, võttis välja ümbriku piletitega, asetaski enda ette ja kõhatas.

Hetke vältel valitses ruumis vaikus. Siis tõusid esimesed neli eksamineeritavat ja astusid areldi akadeemiku ette, et võtta ümbrikust saatuslik pilet. Esimeste hulgas oli ka Velli. Ta sõrmed värisesid, kui ta käe ümbriku poole sirutas.

«Julgemini, julgemini,» põristas professor habemesse, laotades mingi tabeli enda ette lauale.

Pilet, mis Vellile sattus, oli kulunud servadega ja kandis kauaaegse tarvitamise jälgi. Tähendab, Favorski polnud oma pileteid uuendanud.

Istunud laua taha, rahunes Velli, sest ta oli saanud «hea» pileti. Polnud kahtlust, et ta suudab kõigile küsimustele korralikult vastata.

Kirjalike vastustega tuli ta tõesti esimesena toime ja astus ka esimesena akadeemiku ette, kes silmi tõstmata sirutas käe eksamineeritava vastuste järele.

Lasknud pliiatsil ridu mööda libiseda, vangutas professor äkki laitvalt pead ja osutas pliiatsiotsaga võrrandile, mis Velli arvates pidi täiesti korras olema. Millele professor vihjas? Millega ta rahul ei ole?

«Märk... märk...» pomises akadeemik habemesse.

«Ah märk...» Jah, märgiga oli ta tõesti eksinud. Ta oli pöörduva reaktsiooni puhul tarvitanud võrdusmärki.

Rohkem vastuses vigu ei olnud. Akadeemik pani lehe kõrvale ja suunas oma kullipilgu eksamineeritava õhetavasse näkku. Kahele suusõnalisele küsimusele vastas Velli kähku ja ammendavalt. Kolmandale ei osanud ta aga vastata ning sattuski «pigisse», nagu üliõpilaste seas eksamil jännijäämist nimetati. Asjatult pingutas

ta enmast, püüdes meelde tuletada, valemteid mõttes võrranditeks kombineerida. Vasakpoolne osa võrrandist oli selge, kuid parempoolne... «Nitro... nitroosa... nitro...» sosistas ta abitult.

«Kuulen, et nitro ja nitroosa, kuid mis edasi? Mis toimub siis, kui te näiteks sellele «nitrole» kaaliumhüdrosüüdilahust peale valate?» muutus professor kärsituks.

«Siis... siis...» kehtitas Velli õlgu, lõi lootusetult käega ja keeras ümber, et rutem selle range ja, nagu talle näis, liiga karmi õpetlase silme alt kaduda.

«Kuhu nüüd?» pidurdas professor pahaselt kulme kortsutades. «Ma pole ju käskinud teil ära minna. Alustasite hästi ja nüüd — põgenema, ilma et suvatseksite öelda, mida te mõtlete selle eksamiga ette võtta.»

Velli pöördus ja astus laua juurde tagasi.

«Ehk lubate mul järgmisel eksamipäeval tulla?»

«Järgmisel?» koputas professor pliiatsiotsaga raamatukaanele. «Järgmine vastuvõtupäev on mul tuleval teisipäeval, see on kuue päeva pärast. Selle ajaga ei jõua te midagi läbi vaadata, ja oleks mõttetu meie mõlema aega raisata. Kui soovite, võin teid kolme nädala pärast vastu võtta. See on kevadise sessiooni viimane päev. Kui te sel päeval tulla ei saa või ei taha, siis võite sügisel õnne katsuda.» Professori prilliklaasid peatusid jälle tabelil ning pliiats kritseldas sellele jonekesi ja ristikesi.

«Ma sõidan seitsme päeva pärast kogu suveks ära — tööle. Sügisel aga tean ma kindlasti halvemini kui praegu,» esitas Velli oma argumendi.

Professori hallid ranged silmad kerkisid, laup tõmbus kipra.

«Mis siis teiega teha? Kolme võiksin teile ka praegu kirjutada, kuid nagu te teate, numbreid praegu ei panda. Nüüd kas sooritate eksami endise nelja kohaselt või...» ning professor tegi käega ebamäärase liigutuse.

«Aga kui keegi sooritab eksami endise viie peale,» julgus Velli küsimuse esitada, ehkki teadis kuulu järgi, et Favorski ei panevat kunagi säärast hinnet.

«Viie peale ei tea minagi,» ühmas teadlane,» kuidas

võib siis teada noor inimene, kes teeb teaduses alles esimesi kobavaid samme?!»

Mida loota sellelt taadilt, kelle loogika on niisama range nagu ta isegi! Kuid Velli sõandas siiski veel paluda, et tal lubataks tulla järgmisel eksamipäeval.

Professori käsi, mis tabelile kriipse vedas, peatus ja pliiats hakkas taas klõpsutama. Siis libises käsi portfelli, tõi sealt välja järgmise eksamipäeva nimekirja ning kahekümnele nimele sigines juurde kahekümne esimene.

Kui Velli möödus lauast, mille taga istusid järgmised eksamineeritavad, sosistas Siina Sjomkina: «Oota veidi, ma lähen praegu . . .»

Velli jäi koridori ootama.

Mõne minuti pärast väljuski Siina nagu säraküünal. Polnud tarvis küsidagi, kuidas tal läks.

«Ootame Marinkat ka!» pidurdas ta Vellit, kes hakkas juba mööda trepiastmeid alla tõttama.

«Ole julge, temaga ei juhtu seal midagi halba,» arvas Velli.

«Ei tea, kas asi ongi nii, nagu sina mõtled. Marinka rääkis, et isa olevat ta vanema õe kaks korda eksamil läbi kukutanud. Tema deviis olevat, et Favorskite perekonnast peavad tulema ainult tõelised õpetlased, aga mitte käpardid.»

«Üllas printsiip, pole midagi ütelda! Kuid selle ülla printsiibi musternäidiseks pole vist kuigi mugav olla.»

Nagu Velli sõnade tõenduseks ilmuski Marina uksele, pea longus ja vesi silmas.

Siina lohutussõnad jäidki Marinale ütlemata, sest Marina kannul otsekui tuiskas uksest välja pikk, imeplikult kõverik noormees ja tormas mürinal trepist alla, müts kaenlas, lahtine portfell käe otsas.

«Vist tegi papa ka sellele lendvat,» naeratas Marina taskurätikuga silmi pühkides. «Ma nägin, ta kirjutas midagi paberilt maha. Millele teie komistasite?» pöördus ta Velli poole.

«Aga teate,» elavnes Marina, «mul on nende ühendite kohta väga hea konspekt. Papalt endalt sain. Seal on palju niisugust, mida õpikutest ei leia. Kui soovite, ma annan.»

«On ta teil kaasas?»

«Ei ole. Aga me elame ju siinsamas, kõige ülemisel korrusel.»

Marina tuba oli lihtne, kuid mugav ja Marina ise külalislahke. Eriti palju oli tal raamatuid ja talle tegi rõõmu, kui külalised nende vastu huvi tundsid.

Siina oli siin nagu oma kodus. Juba esimesel kursusel töötasid nad Marinaga õppelaboratooriumis ühe laua taga ja said headeks sõpradeks.

Velli oli tänini arvanud, et professori tütar endistest töölisfakulteedi õpilastest palju ei hooli. Nüüd aga veendus ta, et see pole nii.

Siina ja Velli valmistusid juba minema, kui uksele koputati ja lävele ilmus naerunäoline Favorski ise.

«Tule siia, Marina!» kutsus ta tütart. «Sul on täna mõru päev, säh, tee ta magusamaks.» Ning isa, kes oli äsja oma tütre eksamil läbi kukutanud, ulatas talle nüüd suure tahvli šokolaadi. «Jagage omavahel. Nagu ma mäletan, oli ka ühel sinu külalistest täna halb päev. Tröösti ka teda.» Ning vana teadlase sõbralikult muhelev nägu kadus ukse taha.

XIX. VÄGILASTE MAALE

1

Kui Fedja ja Velli Rubtsovski jaamas rongilt maha astusid, ei olnud seal kedagi neid vastu võtmas, kuigi Leningradis oli selles asjas kokku lepitud.

«See tuleb vist vana Rõmovi hajameelsusest,» arvas Fedja. «Ta lihtsalt unustas. Eakad teadlased on harilikult ikka hajameelsed.»

Vellile Fedja vabandav suhtumine Rõmovisse külge ei hakanud. Temale näis kogu aeg, et ekspeditsioon Altaisse oli lohakalt ja läbimõtlematult kokku klopsitud. Ja selles, et Rõmovit jaamas vastas polnud, nägi ta selget tõendit, et ta arvamus on õige.

«Ma ei tahaks uskuda, et Rõmov meid meelega ilma hooleks jättis,» püüdis Fedja oma teadlasest ülemust kaitsta. «Võis ju juhtuda midagi ettenägematut. Nii-sugused üritused, niipalju kui mina tean, on alati seotud kõikvõimalike ootamatustega. Ka hajameelsus pole inimese enda teha. Rõmov on küll professor, kuid sealjuures tähelepanelik inimene. Temaga töötades tuleb meil ka mõningaid raskusi taluda. Sest peale hajameelsuse on ta ka veidi isemeelne ja isegi jonnakas. Hilineb ta peaaegu igale poole ja alati. Ma ei imestaks, kui ta ka teise ilma minnes ära eksib või hiljaks jääb.»

«Kuidas keegi meist selle teekonna sooritab, on igaühe eraasi. Aga oma kaaslaste vastu peab ikka teatud määral tähelepanu ja kas või tsipakenegi lugupidamist ilmutama,» sõnas Velli pahaselt. «Mulle ei meeldi põrmugi seista siin kolm päeva, seljakott turjal ja raske välilaboratoorium käe otsas.»

«Loodame, et tuleme kolme tunniga toime, selleks ajaks aga võib seljakoti ja selle neetud kasti maha panna,» rahustas Fedja oma tujutut kaaslast.

Nad suundusid jaamahoonesse, et seal oodata, sest ei teatud, kust oma ülemust otsida.

Möödus mitu tundi. Velli muutus iga minutiga üha kärsitumaks. Päike hakkas juba loojuma, kuid kedagi ei ilmunud.

«Säh sulle ekspeditsiooni!» mõtles Velli mõrult. «Kui lõpp sarnaneb algusega, siis oleks küll parem olnud suveks kuskile seakarjaseks minna.»

Tuli mõelda öömajale.

Rubtsovski jaam oli oma nime saanud jaamalähedalt külalt, mis asus Alei jõe kaldal. Küla koosnes peamiselt madalatest lameda katusega kollakashallidest savimajadest, mis kükitasid läbisegi samasugusel kollakashallil pinnasel. Ei majade ümbruses ega kaugemal hellitanud silma ükski puu, põõsas või lillepeenar. Majade poolpimedad aknapilud vaatasid nukralt kas lõpmatuseni laiuvasse steppi või rahulikult vooge veeretavale jõele. Kivi- ja puumaju oli üsna vähe.

Velli ja Fedja astusid ühte madalasse savimajja. Tares oli nii hämar, et algul polnud näha, kas seal üldse kedagi on.

Fedja teretas hea õnne peale.

«Tere jumalime,» kostis suure ahju tagant, kust ilmus nähtavale tugeva, nurgelise kehaehitusega vanapoolne naine. Kuulnud võõraste soovi, lausus ta:

«Noh, üks suve ajal niipalju kohta ikka leiab, et väsinud inimene võiks enda pikali sirutada. Kes te niisugused olete? Kust tulete ja kuhu lähete?»

Fedja vastas lühidalt ja esitas omapoolse küsimuse, kas külas on veel teisi võõraid.

«On ikka,» vastas naine. «Vlassovitegi juurde tuli üks vanamees, olevat professor. Ta oli ka möödunud aastal siin, samuti Vlassovite juures, käis mägedes. Praegu teda külas ei ole, läks juba eile Vlassovi pojaga steppi jahile. Nägin ise, kui läksid, püssid seljas.»

«Jahile?!» imestas Velli.

«Jahile muidugi, kuhu mujale püssidega minnakse.»

«Ja pole veel tagasi tulnud?»

«Ei vist ole jah. Ma oleksin näinud. Tähendab, neil pole kiiret. Möödunud aastal kolasisid nad samuti päevade viisi stepis ringi. Siis olid neil õnged ja keedukat-lake kaasas. Vlassov ise on kange uhhaad keetma ja varda otsas ulukiliha küpsetama. Küllap sihuke asi meeldib ka linnamehele, ega ta muidu külamehega ringi uitaks.»

Nüüd siis oli leningradlastel selge, et täna ei saa nad oma ülemust nähagi. Jätnud oma asjad perenaise hoolde, läksid nad välja, et stepis veidi ringi vaadata.

Kulunda rohtla võttis kaugeid külalisi vastu värs-kendava õhtuse jahedusega, stepirohu mõrkja lõhna ja ääretu vaikusega. Ainult tuul mängis kõrge, kohati vööni ulatuva rohuga, mis kattis maad nagu paks kirev vaip nii kaugele, kui silm ulatas.

Sellist mõõtmatud avarust polnud Velli veel kunagi näinud. Lapsepõlve ja nooruspäevade mälestused olid seotud Eesti märgade soode, sumedate salude ja kitsaste linnatänavatega, mis kadedalt varjasid kaugust. Siin aga... lenda tuhandetiivuline tuul, naera ja val-latle!

Velli peaaegu kokkus, kui kuulis selja taga Fedjat lausuvat:

«Oleks vist aeg tagasi pöörduda.»

Perenaine ootas neid lävel ja palus õhtust sööma.

«Pidin teid juba otsima minema,» lausus ta. «Kart-sin, et eksite ära.»

«Ega siin metsa ole, et eksida võib.»

«Kas siis ainult metsas eksitakse? Võta vii teid mõne versta kaugusele steppi ja lase omapead minna — ei te oska teed leida. Mina olen siin enam kui poole oma eluajast ära elanud, aga mõnikord, kui satun teelt kõrvale ja kui ilm on pilves, annab pead murda, kus-pool Rubtsovka on.»

2

Õhtusöögi ajal, mis koosnes ahjus hautatud kapsas-
test, nisuleivast ja piimast, kuulsid külalised üht-teist
küla ajaloost.

Esimesed savionnid olid tekkinud Alei kaldale mõned aastakümned tagasi, ühel kuumal ja põuasel suvel, mil seitse nälginud ja rābaldunud Samaara kubermangu talupoega rakendasid siin lahti oma kõhnunud, vaevalt jalul püsivad hobusekronud. Raske oli neil esimestel tulnukatel keset karmi tuulist steppi. Ei leivapala ega viljaseemet, ei tööriistu ega ulualust.

«Olite ka teie nende esimeste seas?» uudishimutses Fedja.

«Olin, kullakesed, olin,» noogutas naine oma halli-segust pead. «Tulin koos Mihhailo Rubtsoviga. Kange vaimuga mees on ta veel praegugi. Ilma temata poleks vist ükski meist siia jõudnud ega ka pidama jäänud. Ei olnud teekond sugugi kerge. Teie olete, nagu näha, koolitatud inimesed ja teate, kui kaugel on Volga Aleist. Verstadega ei osanud keegi meist tee pikkust mõõta. Mõõtsime päevade, nädalate ja kuudega. Palju, oi kui palju kulus aega, enne kui siia jõudsim. Teel sündisid ja surid inimesed. Ka minu noorem poeg suri. Mehe kondid jäid Volgamaale. Võtsin siiatuleku vaeva ette poegade pärast. Räägiti, et Altaiis olevat maad nii palju kui tahad, ja maa olevat rammus. Rukis kasvatat üle pea, ka loomad el toitu külluses. Polevat siin mõisnikke ega kedagi. Maa juba Peetri valitsuse aegadest saadik puha tsaari oma. Küll isake tsaar hoolitsevat inimeste eest ja andvat neile maad! Mis see ikka tühjalt seisab, ei too kasu ei alamatele ega ülematele. Saime aga siia, ei olnud heast elust märkigi. Vaba maad oli külluses, aga katsu seda endale saada. Meiesugusele ei antud, anti vaid kogukondadele. Kui aga tahtsid kogukonda pääseda, tuli maksta suurt raha — sada rubla ja rohkemgi hinge pealt. Seda ei olnud meil aga kuskilt võtta. Rubtsovi Mihhailo — see oli sitke ja julge mees. Ütles, et tema enam paigast ei liigu. Ja ei liikunudki. Kulunda stepp on küll suur, kuid inimeste ahnus, kadedus ja õelus on veel palju suuremad. Varem siiakanti asunud Olovjanniškovo küla rikkad peremehed ei võinud kannatada, et tühjale jõekaldale, nendest hoopis kaugemale, asusid elama kehvad samaaralased. Tahtsid meid maa pealt ära pühkida. Palju veriseid kaklusi toimus siis meie meeste ja Olovjanniškovo

omade vahel küll põllul, küll luhal ja jõel, mis kõik pidid nende omad olema. Aga näe, ei aidanud tapmised, tulesüütamised ega loomade röövimised. Jäime paigale, ja ega meil olnudki kuhugi minna. Hiljem tuli Samaara mailt meile veel oma rahvast juurde. Küla kasvas. Ja kui 1915. aastal siit raudtee läbi ehitati, hakkas küla kiiresti kosuma. Ka meie saime jalad alla. Kuid kauaks seda oli! 1919. aastal tuli nõukogude võim. Kulakuid, kes siiaaani olid olnud Kulunda stepi valitsejad, hakati piirama ja pigistama. Ei rikas seda kannata, et temal ei lubata vaest koorida. Jällegi läks lööminguks. Siis tapeti ka minu poeg, mu ainus tugi ja silma- valgus. Tapeti koos naisega... Ainult tütreke jäi järele. Selle saatsin nüüd Barnauli õppima.» Naine ohkas, tõusis ja hakkas lauda koristama.

«Kas siin peale teie küla ja Olovjanniškovo on veel teisigi vene külasid?» päris Fedja.

«On küll, ja üsna palju. Üle kogu Kulunda stepi igal pool. Kõik nende elanikud on kunagi siia tulnud kusa- gilt mujalt. Ega muidu oleks küladel niisugused nimed nagu Orlovka, Kurski, Harkovo, Tšernigovo, Moskva, Samaara ja nii edasi,» vastas perenaine ja lisas viivu pärast asjalikult: «Asemed tegin teile lauda otsa põhu- lattu. Et öösel vilu ei hakkaks, võtke siit mõned kodi- nad kaasa.»

Põhulaos õlgedel vana suitsu- ja sõnnikulõhnalise kasuka all ei tulnud Vellil uni niipea. Olid selles nüüd süüdi perenaise jutud kaugetest ja rasketest päe- vadest või kasukakarvades pesitsevad näljased kirbud, kuid magama ei jäänud ta ka siis, kui keeras kasuka karvapoolega väljapoole. Meenus kõik äsjakuuldu, loetu prohvet Maltsvetist, Laksi Tõnisest ja eestlaste väljarännust Krimmi, Kaukaasiasse, Siberisse ja Kaug- Itta. Põhjused, mis viisid eestlasi Läänemere rannikult Musta mereni ja Järvamaa rabasaartelt Siberi taigasse, olid needsamad, mis tõid Rubtsovi koos kaaslastega Volgamailt siia, Kulunda steppi.

Rubtsovka küla kuked kuulutasid üksteise võidu hommiku lähenemist ja siin-seal kääksatas mõni roos- tetanud hingedel uks, kui viimaks uni Velli mõttetiivad tinaraskeks muutis. Kusgil laulis keegi tasa ja nukralt:

Kas võite mul näidata paika,
kes sellist küll maailmas teaks,
kus ohked ja kaebed ei kaiguks,
vene talupoeg saatust ei neaks.

Professor Rõmov jõudis alles paari päeva pärast Rubtsovkasse tagasi. Ta oli siiralt üllatunud, kui leidis oma abilised eest.

«Noh, vaat kus alles lugu!» laksatas ta oma lihava käega päevitunud laubale. «Meelest läks ära. Olen sündinud ja kasvanud stepis, ikka ja alati igatsen ta järele. Ja niipea kui jalad satuvad stepiheina, ei mõtle ma enam millelegi muule. Ja õigust öelda, ega see vist teilegi kurja teinud, kui pärast pikka ja vaevarikast teekonda veidi puhata saite.»

Vajutanud oma laiaäärelise õlgkaabu pähe, lisas Rõmov vabandavalt:

«Mulle ju lubati veel ühte-teist Leningradist järele saata. Tarvis minna vaatama, ehk on juba pärale jõudnud. Ka transpordi eest tuleb hoolitseda. Ega me ometi jala kõmpima hakka! Niikaua võite veel Kulunda karmi ilu nautida. Meie tagasitee ei kulge vist enam siitkaudu.»

Fedja ja Velli vaatasid arusaamatuses teineteise otsa. Neile oli säärane pööre professori plaanis üllatuseks. Ekspeditsiooni tööplaanis pidi ju olema ka mõnede Kulunda stepi lõunanurga järvede vee keemilise koostise uurimine. Peamiselt selleks oligi Velli oma reaktiividekasti kaasa võtnud.

«Ah need järvekesed?» venitas Rõmov talle esitatud küsimuse peale. «Mis neist ikka! Nende detailset uurimist meilt keegi ei nõua ega saagi nõuda. Oleme ju eeltööderühm, kelle ülesandeks on leida ja märkida kaardile kohti ja objekte, mille kallal hiljem hakkavad töötama teised. Millal nad aga tööle hakkavad, seda ei tea praegu inglidki taevas. Kulunda stepis on üle kolme tuhande järve ja järvekesese ning kõik nad sisaldavad midagi huvitavat. Iidsetest aegadest on teada, et paljudes neist leidub suurel hulgal soola, soodat, mirabiliiti ja muid vajalikke mineraale. Ka mina pole siin esimest korda ja tean, et nii mõnigi neist järvedest pakub töös-

tuslikku huvi. Aga küsimus on selles, kas meie tööstusest saab nende kasutajat. Erakapital muidugi suudaks ka siin kas või täna midagi ette võtta, ja ma olen kindel, et ettevõtte tasuks ennast. Meil on aga riigimonopol. Ettevõtlikkus põrkab riigikassa tühja põhja vastu ja jääbki sinna. Ka organiseerimine käib meil ligadi-logadi. Senikaua kui industrialiseerimisplaan siia jõuab — kui ta üldse jõuab —, võime need järved veel kümme korda läbi tuhnida.»

«Vana tuttav laul pettunud intelligendikeste ansambli repertuaarist,» mõtles Velli ja otsis sõnu, millega ülemust rünnata.

«Aga kui need järved siiski on meie tööplaanis, peaksime ju nende kallal midagi ette võtma,» jõudis Fedja ette.

«Küll võtame kah, äga pole midagi unustatud,» nõustus ülem. «Me tõime Rubtsoviga mitu pudelitäit vett mitmest järvest. Meie lugupeetud keemik Velli Madisovna määrab ligikaudselt mineraalide sisalduse. Minul on andmed nende järvekeste suuruse ja mahu kohta ning jumala abiga täidame vastavad rubriigid aruandes. Rohkemat meilt, tänu taevale, ei nõuta.»

«Aga hea tahte juures võiksite ka rohkem anda?»

«Noh, eks igale arvule või veel midagi juurde lisada,» vastas ülemus külma rahuga.

Sellega lõppeski esimene «tootmisnõupidamine».

3

Oli kuum ja tuuline päev, kui idakaares ilmus sinaka sõlmelise köiena silmapiirile Kolõvani mäeahelik, millest rahvad on sajandite jooksul loonud lugematuid legende.

Maapind jalge all muutus üha lainelisemaks ja üha reljeefsemalt tungis esile sakiline horisont õrninise taeva taustal. Tuul rullis kokku ja lükkas pikkamisi kõrvale hallid paksud pilvekardinad, millest alles tund aega tagasi olid maad piitsutanud vihased vihmajoad. Kõrgustikud vaheldusid legendikega, siin-seal kerkisid ootamatult esile järsud nurgelised kaljurahnud. Näis,

nagu peaksid stepp ja mäed pidevat võitlust ruumi pärast või nagu oleks vägilane Kolõvan, võideldes pealetükkiva stepiga, pildunud tema pihta tohutuid kivimürakaid, mille stepist üle sammunud sajandid on hiljem sügavasse maasse sõtkunud. Nüüd on stepp ka siia laotanud oma kireva vaiba ja ainult haruharva paistab siin-seal, kus vaip rebenenud, kivimi nukiline palg või krobeline kühmus selg.

Sõideti vaikides. Rõmovile polnud uudiseks ei tee ega eespool sinavad mäed. Kүүdimees kõikus vankri õotsumise taktis ja vilistas endale tasakesi nina alla monotoonset viisi. Rahuliku aeglusega sammus ka hobune, kellel polnud kuhugi tõtata. Ainult Rõmovi alluvad, kellel kõik oli uudne ja ennenägematu, õienaldasid kärsitult kaela Beluhha mäe kauguses pimestavalt helkivate lumiste koonuste poole. Veel mõned lainelised eelmägede viirud, ning jõutigi määratud kohale, kus pidi olema rikas Zmeinaja mägi. Seda paika ümbritsesid igast küljest liugjad ja mitte just kõrged sopkad. Kõige kõrgem nendest oli kirdes paiknev Karaulnaja sopka, mille jalamil asusid kobaras tugevatest seedri- ja lehisepalkidest siberi stiilis ehitatud matsakad majad. Läänekaart piiras Dozornaja sopka ja põhjapoolset külge võimsa Kolõvani mäeaheliku üks harudest. Katlataolise oru põhjas lookles Korboliha jõgi, mis väikese Zmejovkaga ühinedes pöördus läände, rutakalt tormava Alei rüppe.

«Aga kus on siis see paljukiidetud Zmeinaja mägi?» küsis Fedja otsivalt ringi vahtides. Nii tema kui ka Velli olid lootnud näha võimsat mäge, mille kuulsus oli kaugete aegade hämarusest üles kerkinud ja mis pidi endas peitma tohutuid maavarasid. Nüüd aga tõi Rõmov neid mahajäetud kaevandusele sarnanevasse kärjetaoliselt urbsete külgedega süvendisse, mille lame põhi oli tihedalt kaetud kivimi rusude ja riisemetega.

«Ah Zmeinaja mägi?» muigas Rõmov kavalalt silmi vidutades. «Küllap ta vist siinsamas ongi.»

«Kus siinsamas?»

«Aga siin pole ju kuskil midagi mäe moodigi.»

Rõmov vaatles neid muheda muigega.

«Te asute asja juurde liiga lihtsustatult. Pole ju kusagil kindlaks määratud, kui palju meest peab olema maapinnast kõrgemal ja kui palju madalamal. Jäämäed ookeanis istuvad peaaegu üleni vees, ainult väike osake ulatub üle veepinna, kuid ega nad sellepärast veel ole-mata ole.»

«Tähendab, Zmeinaja mäge tuleb otsida mitte maa pealt, vaid maa alt,» imestas Fedja.

Rõmov noogutas.

«Säh sulle!» pahvatas Velli lõbusalt naerma. «Ma poleks oma mõistusenatukesega kunagi selle peale tul-nud, et mäge tuleb maa alt otsida. Aga tööstus?»

«Tööstus...» Rõmovi suu venis iroonilisele muigele. «Mis tööstusest saab siin tänapäeval juttu olla! Kas see praegune vilets hingitsemine siin või seal mäepraos väärrib tööstuse nime? Tööstusele tuleks elu sisse, kui ta saaks värsket verd, näiteks kas või kontsessioonide näol. Aga meil ollakse nagu peni heinahunnikul: oma hambad ei võta, võõrastele ka ei raatsita anda, olgugi et sellest valguks ka oma tulusalve summasid, millega võiks midagi ette võtta. Nii need varandused puhka-vadki siin kasutatult,» lõpetas Rõmov nukralt käega lüües.

«Rikas maa,» lausus Fedja ringi vaadates.

«Või veel!» elavnes Rõmov. «Kõikjal loendamatud varandused. Rõõm oleks neid avastada ja päevavalgele tuua. Kuid... kellele ja milleks? Kes hindab meil praegu inimese tööd ja arvestusi? Ainult sõnu, sõnu tehakse. Kõik kihutatakse ühte patta ja keedetakse pudruks, mida nimetatakse sotsialismiks. Sõgedad! Kuhu nad viivad suure Venemaa? Kuhu? Ja nende hul-gas on ka haritud päid, kes sörgivad kaasa ja loodavad sellest kõigest midagi head.»

«Kas teie ei looda?» küsis Velli, kelle keel juba ammu sügeles.

Fedja astus talle varba peale.

«Ma pole veel täiesti arulage,» vastas Rõmov karmilt, keeras järsult ümber ja hakkas oma lühikestel jalgadel asula poole astuma. Küüdimees nõõtas hobust ja van-ker hakkas veerema samas suunas.

Oli juba õhtu, kui Fedja ja Velli jõudsid oma ring-

käiguga lõpule. Nad sammusid maja poole, mille Rõmov oli valinud nende ajutiseks peavarjuks ja mis möödunud aastal oli tema enda peatuspaigaks olnud. Maja oli suurem ja nägusam kui naabermajad. Pealegi ümbritses seda väike aed, milles peale muu kasvasid ka mõned põlised seedrid. Maja ees puude all seisis tugev, maasse kaevatud jalgadega laud ja selle ümber samasugused tugevad pingid. Laua taga istus majaperemees, tüse rässakas habemik, valge pikk käterätik üle õla, ja rüüpas alustassilt lurinal kuuma teed. Tema vastas istus Rõmov, kes samuti jõi teed. Laual oli kauss pirukatega, viinapudel ja suhkrutoos ning surises sõbralikult suur kõhukas samovar. Noogutanud vastuseks noorte tervitusele, lausus peremees, käterätikuga laupa ja kaela kuivatades ning suhkrutükki keelega ühest põsest teise lükates:

«Minge aga, minge tupp! Seal annab perenaine teile süüa ja teeb aseme.»

Rõmov pilgutas oma abilistele vandeseltslaslikult silma, mis pidi vist tähendama, et minge pealegi, kui peremees käsib.

Majas võttis neid vastu kõhnuke, argliku ilmega vana naine, kes juhatas neid kambrisse, kus ootas juba kaetud laud. Läbi avatud kambriakna kostis aiast tupp peremehe käsk:

«Mitrofanovna, too meile kabelaud ja kannuga kalja!»

«Noh, seda tühja asja ei saa ka ise kätte,» torises keegi toanurgas eesriide taga, «alati olgu tal teenijad ees ja taga.»

«Sööge siis, mis laualt leiate,» lausus perenaine külalistele ja ruttas välja.

Ööbimiseks määratud tuba, kus eesriide taga kobistas veel keegi, oli avar, madal ja hämar. Paremat kätt nurgas ilutses terve voor tuhmunud nägudega pühakuid samasugustes tuhmunud raamides, mis aga lubasid oletada, et majaomanik polnud just kehv mees. Keskmise, kõige suurema ikooni ees põles õlilambike, heites nõrka kollakat valgust pühaku valgele habemele ja ümmargustele, taeva poole pööratud silmadele. Hämarusest piilusid veel teiste pühakute askeetlikud näod, mõni neist habemega, mõni ilma. Seinä ääres seisis otsas-

tikku kaks rohmakat puuvoodit ja nurgas kõrgus suur kapp, mille otstarve polnud võõrastele arusaadav.

«Hakake juba sööma!» käsutati eesriide tagant. «Ära jahtub.»

«Aitäh,» vastas Velli, «ehk sööte koos meiega?»

«Ei taha, olen juba õhtust sünnud.»

«Tulge siis, istuge niisama,» kutsus Fedja, «saagem tuttavaks, ajame juttu.»

«Mis jutuaajaja mina enam olen. Vana ront, ei kõlba töölegi.» Eesriide taga nagises säng, kostis kobinat ja kõhatamist. Peagi ilmus lagedale pikk luine, lumivalge habeme ja juustega vanataat, kes toetus jämedale okslikule kepile.

«Ma olen perenaise isa Mitrofan,» tutvustas ta ennast külalistele, lõi ikoonide poole pöörates risti ette ja istus laua otsa pingile.

Velli valas taadile teed ning lükkas pirukakausi ja suhkrutoosi talle lähemale.

«Ega ma ole näljane ühti,» tegi taat käega tõrjuva liigutuse. «Tütar söödab. Zujevile endale see vahest ei meeldigi, aga leivapäts ja leemekulp on ikkagi perenaise käes.»

«On siis Zujev nii kitsi?»

«Ahne ja ihne nagu kõik rikkad. Ega siis teisiti saaks varandust koguda. Minu vanaisa ja tema vanaisa olid ühesugused Demidovite* orjad. Aga näete, kuhu tema end upitas! Oli kaupmees, hangeldas metsaga ja üldse kõigega, mis pihku juhtus. Kogus varandust, aga lagastas selle läbi. Kogu ümbrus oli tema käpa all. Nüüd nõukogude võimu ajal ta enam avalikult ei julge, aga salaja koorib teisi ikka niipalju kui saab.»

«Äh-äh-äh-hää!» kostis aiast Zujevi naer. «Pane aga viiskümmend kopikat lauale. Mänguvõlg on auvõlg, võlg jumala ees, seda sa peaksid teadma. Kas hakkame otsast peale?» Ja kabenupp lajatas klõpsudes lauale.

«Raha peale on ta maias mängima, olgu saak kas või üksainus kopikas. Oli aeg, kui ta mängis terved lao-

* Demidov — üks suuremaid Uraali tööstureid XVIII sajandil.

täied kaupa maha. Siis jälle kogus ja koonerdas, eä raatsinud sulastele süüagi anda. Aga mis sest kõigest enam rääkida,» löi taat käega ja rüüpas teed.

«Kas teie olite ka varem tema sulane?» küsis Velli.

«Mina? . . . Oh ei, nii kaugele asi ei läinud.» Taadi silmad sügavates hallides koobastes oleksid nagu elavnenud. «Mina olin mäetöoline,» jätkas ta uhkelt, «nagu mu isa ja vanaisagi. Olen üks nende pärisorjade järeltulijaid, keda kunagi siia Demidovi tehastesse ja kaevandustesse tööle toodi. Oi, lapsed! Kui Zmeinaja mägi alles oleks, siis peaks ta inimeste higist ja pisaratest läbimärg olema. Inimesed elasid siis hullemini kui koe-rad, kuid nende kätetöö tegi paljusid rikkaks. Kui palju hõbedat ja kulda on siit välja veetud! Seda ei oska keegi kokku arvata. Meie, töölised, aga nälgisime ja saime piitsa, elasime muldonnides ja pimedates hurtsikutest, kuhu rikkad poleks oma loomigi pannud. Kas nägite järske kaljuseinu ja auke ning käike? Puha meie ja meie esivanemate töö — orjade töö. Need seinad raiusime kaljusse kirkade, kangide ja kirvestega. Nendest aukudest ja käikudest tõimegi välja kulda ja hõbedat. Terve mäe on orjad kirkade ja kangidega lahti kangutanud ja paigast ära vedanud. Oi sa taevake, mida kõike on siin nähtud ja kuulnud! Kaevandustes kaevati maaki, kuid peeti ka mässunõu ja põgenemisplaane. Siin olid vahel niisugused suured mässud, et nende mahasurumiseks toodi sõjavägi kohale. Kui ori mässama hakkab, siis ei hooli ta enam millestki. Pole tal ju midagi kaotada peale elu. Aga mis on ühe orja elu, kes sünnib ja sureb kaevanduses! Muidugi nägite ka vanu mullavalle? Need ehitati kaevanduse ümber selleks, et orjad ei saaks põgeneda. Karaulnaja sopkalt peeti ööd ja päevad valvet. Sellest see nimigi — Karaulnaja. Kaevandustes olid ka sundijad ja järelevaatajad, kuid põgeneti ometi. Kaevati maa-alused teed kindlustuste alt läbi ja põgeneti. Minu vanaisagi põgenes. Räägiti ju, et kaugel mägede taga, Uimoni ja Buhtarma jõe kallastel, asuvat suur ja vaba Belovodje, kuhu ei küündivat tsaari ega Demidovi võim. Seal olevat kõik ärakaranud orjad üheõiguslikud ja elavad nii, nagu kellelegi meel-

dib. Oi, kui paljud läksid seda õnnelikku maad otsima! Suurem osa aga püüti siinsamas läheduses kinni, toodi tagasi, peksti poolsurnuks ja neediti kärude külge. Sinna nad suridki. Jutt vabast Belovodjest elas aga põlvest põlve edasi ning meelitas üha uutele põgenemiskatsetele. Siis tekkisid jutud, et kusagil on niisugune vägev mees — Jemeljan Pugatšov, kes tuleb suure sõjaväega orjadele appi. Saadeti saadikud Pugatšovi otsima ja paluma, et ta tuleks ka Zmeinaja mäele, vabastaks orjad ja tõmbaks kõik ülekohtutegijad oksa. Ei saanud Zmeinaja mäe saadikud Pugatšovi juurde. Püüti nemadki kinni ja poodi teistele hirmuks üles. Pärast olevat ka Pugatšov ise kinni püütud ja tal pea maha raiutud. Orjad jäidki orjadeks.»

Taat ohkas. Ta pea vajus rinnale ja silmad langesid sügavale koobastesse. Toas oli vaikne ja hämar. Kusagil pinises sääsk.

«Mitrofanovna, samovar on jahtunud,» kostis aiast Zujevi räme hääl.

Uks kääksatas ja aiateele ilmus perenaise ahtake, veidi kühnus kogu. Varsti tuli ta samovariga tagasi. Aias aga laksatasid veel kaua kabenupud: Zujev mängis raha peale.

4

Vanker logises ja kääksus auklikul tolmusel teel, mis viis metallide muinasmaalt kivimite riiki. Zmeinaja koos teda ümbritsevate libajate roheliste sopkadega oli jäänud kaugele selja taha. Üha kõrgemale tõstsid pead fantastilised kaljutipud, meenutades kord istuvat karu, kord tohutut lindu või seent.

Tee tegi järsu käänaku ümber kaljunurga. Eemalt tuli nähtavale legendaarne Kolõvani järv üllatavalt kontrastsete kallaste vahel. Järve taga muutus maastik monotoonsemaks. Kaua kulges tee küngaste vahel, tõustes kord jäärakule, siis jälle laskudes küngastevahelisele tasandikule.

Päikeseketas oli kadunud juba selja taha jäänud kaljude teravate tippude varju, kui punapäiste ja hallivammuseliste sopkade tagant ilmus nähtavale Kolõvani

mäeaheliku tume küür, millest eraldus kupliga Sinjuhha.

Teelahkmel, kus suurem ja siledam tee haru viis Mägi-Kolõvani asulasse, künklikum ja kitsam rada aga mägedesse, otsustati öömajale jääda. Telkide püstitamiseks valiti koht ojakese kaldal, mis tegi kääre ümber roheliste küngaste ja teravatipuliste mornide kaljurüngaste, suundudes läände.

Esmakordselt ööbis Velli telgis, mis tänasest peale pidi jääma tema peamiseks elamuks kogu suveks. Siin küstuvate süte nõrgal kumendusel kuulasid nad ka esmakordselt vana Rõmovi malbet jutustust muinasjutulisest ja metsikust Tšartõši ja Korgoni kuristikust, kuhu pidi viima nende edasine tee. Sealsete taevani tõusvate järskude kaljuseinte vahel, kus all sügavuses vahutab ja möirgab Korgon, tuli neil leida veel üks sügav poolpime kuristik, kus viskub peadpöörítavast kõrgusest Korgoni rüppe teine jõgi, mille sängis peituvad tohutud aarded. Seal tulebki ekspeditsioonil oma põhiline töö teha. Sinna aga on veel palju kilomeetreid rasket ja vaevalist teed. Kuid niisugune on juba kord geoloogi elukutse, mille üle Velli nüüd otse kadedust tundis. On ju tore ja ülev olla esimene, kes tõstab kätte teadmatuse palgelt. Kes küll ei tahaks seda teha! Ei, sel ööl ei saa nad jälle magada. Täna ei lase nad ka Rõmovil magada. Ja ega Rõmov kipugi nii väga oma telki. Ta on nüüd oma sõiduvees, oma maailmas, mida ta armastab ja mõistab, mille üle ta omamoodi südant valutab. Kaasaegses ühiskonnas on Rõmovile palju uut, harjumatu ja võõrast, kuid siin tillukeses mägilaagris on ta kodus, siin on talle kõik omane, arusaadav ja usutav. Siin kaovad piirid muinasloomisuse ja tegelikuse vahel ja fantaasia saab tuule tiibade alla. Pole siis ka ime, et vana geoloogi jutustusse Tšarõši ja Korgoni kuristikest põimus luuleniite nende legendaarsest tekkimisloost. Juba võluski ta ladus mahe jutt esile igivana pärimuse noorest vägilasest, kes olevat kunagi elanud ja loonud Kolõvani mäed koos kõigi neis peituvate varadega.

See oli ammu, väga ammu, võib-olla siis, kui lindudel olid veel karvad seljas ja hambad suus... Siis elasid

siin kolm vägilast — Ilja Muromets, Aljoša Popovitš ja Dobrõnja Nikititš, kes kaitsesid Suure Venemaa piire vaenlaste eest. Nendega oli ka noor vägilane Kolõvan Ivanovitš. Palju, palju aastaid seisis vägilased oma valvepostil. Puud said vanaks ja varisesid põrmu, nemad aga püsisid oma kohal ja valvasid. Noorel Kolõvanil hakkas lõpuks igav. Tal tuli tahtmine vanematele vägimeestele oma jõudu näidata, et need ei peaks teda enam poisikeseks. Ja Kolõvan hakkas ajaviiteks tohuid kaljurahne kokku kandma. Need ladus ta taevani ulatuvaks müüriks, mille ehtis kalliskividega, et see oleks ilus ja vääriks vägilase tööd. Nii tekkisidki Kolõvani mäed. Osa kaljurahne pildus ta järve ümber. Sellepärast kutsutakse ka järve Kolõvani järveks. Noor vägilane sai vanaks ja igavikku ruttavad aastad viisid ta kaasa. Tema kätetöö aga püsib ja jagab oma rikkusi veel paljudele inimpõlvedele.

Rõmov väsis ja vaikis, kuid jutustatud legend helises veel kaua kuulajate kõrvus ega lasknud uinuda. Isegi siis, kui vana geoloogi telgist kostis juba vägev norskamine, puuris Velli oma asemel lahtiste silmadega pilkast pimedust. Talle näis, nagu sähvataksid aeg-ajalt pimeduses sädemed ja nagu virutaks vägev Kolõvan jälle uusi kaljumürakaid mäeküljele. Nende hetkeliste sähvatuste viirastuslikul valgusel arvas ta nägevat kahte nägu, mis teda alati ja kõikjal jälitasid — need näisid väga sarnastena, kuid üks neist oli teisest palju väiksem ja õrnem... Velli surus näo kokkukeeratud mantlisse, mis oli tal padja asemel. Sähvivad sädemed ja kummitavad näod aga ei kadunud. Nende eest vist ei saa mitte kunagi ja mitte kuskile peitu minna.

XX. KLAARA TOLBITSA KÜLAS

«Tpruu, sunnik!» peatas küüdimees hobuse koolimaja ukse ees, ise vankriservalt maha hüpates. «Noh, õpetaja, siin ongi teie uus kodu ja tulevane tööpõld. Astuge aga sisse. Võtmed on ka siin. Need andis külanõukogu esimees juba eile minu kätte. Aga teie kaašlast pole veel näha,» lisas ta silmile tõstetud kämbla alt tulnud teele tagasi vaadates. «Mõistlik tütarlaps, et vankrilt maha läks: hobusel kergem ja endal ka ei klopi siskonda segi.»

«Kui ta aga ära ei eksi,» muretses Klaara vankrilt maha ronides.

«Pole siin kuhugi eksida,» pomises küüdimees vastäidetud piipu popsutades. «Tolbitsat teatakse kogu rajoonis ja küllap keel kohale toob.»

Klaara sirutas kauasest istumisest kangeks jäänud liikmeid. Kakskümmend kaks kilomeetrit igavesti auklikku, vinka-vonka vingerdavat teed pole harjumatule inimesele naljaasi. Küllap temalgi oleks mõistlikum olnud osa maad jalgsi kõmpida, nagu tegi seda Leeni.

Klaara silmitses huviga oma uut kodu. Uhiuus avarate akendega maja nagu ei sobinudki siia üksikule liivakünkale, mida ühest küljest piiras võserik ja taamal tihe rohetav männimets, teiselt poolt aga künklikud, kohati võssa kasvanud põllulapid.

«Teie, onu, tõite meid vist küll päris ehtsasse pärapõrgusse,» torises ta.

«Onu» muigas, silmitsedes uut õpetajat altkulmu, võttis piibu suust, sülitas, hõõrus sülje aeglaselt jalaga laiali ning alles siis vastas:

«Tõin, kuhu kästi. Ja pole see teab mis pärapõrgu kedagi. Siin ümbruses on oma viis küla ja igaihes elavad inimesed. Kuidas nad teile passima hakkavad, eks seda näe. Endine õpetaja elas siin oma kolm aastat ära ja oleks ehk veel kolm elanud, aga näe — läks mehele. Alles mineval nädalal viisin ta siit uude kohta. Nuttiski teine peataie jumalaga jättes. Olevat siinseid lapsi armastama hakanud... Ehk hakkate teiegi neid armastama. Siis vahest polegi siin nii paha, nagu praegu kardate. Teete nendega ringisid ja muud säärast. Lapsed on niisuguste asjade peale maiad ja ka vanemad inimesed vaatavad hea meelega noorte vigurdamist. Jääb mõnigi viinapudel joomata ja kaklus pidamata.»

Klaara kokkus.

«Tähendab... pummeldate siin kõvasti?»

Küüdimees sügas karvast lõuga. Ta hallides silmades uperdasid tagasihoitud naerukuradikesed, kui ta täiesti asjaliku tooniga vastas:

«Einoh, eks tule vahel sedagi ette... Aga tööd vihume kõvasti. Ega muidu saa leiba ega leivakõrvast. Ja kust need riigimaksudki peavad tulema! Kõik vaja oma kümne küünega viletsast põllulapist välja pigistada. Pudelisse vaadatakse nii pühade paiku ja... eks pea vahel ka puhkust võtma. Lõpmatu töö tapab pika-peale hobusegi ära.»

«Klubi ega midagi niisugust teil siin muidugi ei ole?»

«Nooh, mis te veel ei taha?» naeris taat habemesse. «Pole meil siin midagi. Pühadeks ajame samagonni. Ja kui ta kord juba valmis on, ega siis raatsi keegi teda maha valada. Ära juuakse viimse tilgani. Siis on lõbu ja lusti laialt. Mõnikord võetakse kaigaski kätte ja kolgitakse mõne vägeva naabri kondid pehmeks, kellele selge peaga ei juleta sõnagi öelda. Aga eks igal asjal ole oma head ja vead. Ka samagonni ei maksa nii väga karta. Temast on vahel abi, eriti kui on julgust tarvis.»

«Mispärast te siin kõige rohkem kaklete?»

«Vanamehed kaklevad põllupiiride, naised kanade, põrsaste ja tütarde pärast. Noored mehed aga kolgivad

üksteist tüdrukute pärast. Riid on juba niisugune asi, et pruugib kellelgi algust teha, kui varsti lüüakse kogu külaga. Riidudest tekivad vihavaenud, mis kestavad mõnikord põlvest põlve. Näe, Sooritsa ja Zubarjovka on sõjajalal juba jumal teab mis ajast. Ei möödu pea-aegu ühtegi «prasnikut» või muud püha, kui seal kedagi vaeseomaks ei kolgita või hoopis vagaseks ei tehta.»

«Ja ka eesti külates kakeldakse?»

«Eestlased ei armasta nii kobaras koos elada nagu venelased. Nemad otsivad majaplatsi ikka teistest eemale, oma krundi keskkoha kuskile metsatuka või künka taha. Muidugi tuleb ka seal tülisid ja materdamist ette. Aga eestlased kaklevad rohkem rusikatega. Nüüd on ka Zubarjovka ja Sooritsa mehed enamasti rusikakaklusele üle läinud. Tapmisi on vähem ja lahinguid lüüakse ainult küla taga, kus löögiriistu vähem käepärast.»

Klaara ohkas ja istus oma kompsude otsa. Ta teadis, kuidas tuleb võidelda kodanluse ja kontrerevolutsiooni vastu, kuid mida samagonni ja kakluste vastu ette võtta, seda ta ei teadnud, ja see tegi meele mõruks. «Kas või pane kompsud jälle vankrisse ja lase jaama poole tagasi,» lausus ta rohkem küll iseendale. Kuid küüdimees kikitask juba kõrvu.

«Mis te ütlesite?» küsis ta.

«Ütlesin, et samagonnile tuleb lõpp teha,» leidis Klaara vastuse.

Klaara ei osanud esialgu muud teha, kui vaikselt edasi istuda.

«Noh, mis sa siin kompsude otsas konutad? Kas ei saa sisse või?» hüüdis Leeni, kes alles praegu oli õele järele jõudnud.

«Ootasin sind ja ajasin siin onuga kohalikest asjadest juttu.»

Õed hakkasid kompe trepile kandma. Küüdimees pingutas ohje ja juhtis kägiseva vankri väravast välja. Sealt vaatas ta veel korraks tagasi ja vangutas pead. «Näh, ei vist meeldi neile siin ühtigi,» mõtles ta ja näp-sas piitsaga hobust.

Vihma kallas nagu kapaservast ning tee oli üksainus lompide ja nirede segadik. Klaara sumas neist otse läbi, kuivemat kohta otsimata, sest märjemaks, kui ta juba oli, polnud enam võimalik saada.

Kui Klaara külanõukogust välja tuli, müristas kusa-gil kaugel ja suur must pilvelahmakas upitas end männi-metsa kohale. Kuid ta lootis, et tugevad ja väledad jalad toovad ta siiski kuivalt koju. Asi oleks vist nii läinudki, kui tal poleks lapsi kaasas olnud. Nüüd aga tassis ta ühte süles, teine tippis käekõrval. Sülesolija oli mähitud jaki sisse ja nohises mõnutundest. Ta avaldas protesti alles siis, kui tal jakikrae üle nina tõm-mati, et vihm näkku ei sajak. Suurem laps aga tihkus ja virises vahetpidamata, kaevates, et tal on raske käia.

Ega Klaaral endalgi kerge olnud! Kaheaastane priske poisipõnn käsivarrel ja märg seelik nagu kammits jalus. Oleks veel, et poissi saaks kahe käega hoida. Niipea kui plika käest lahti lased, kukub see pillima ega liigu enam paigast.

Leeni jäi imestusest tummaks, kui õde, üleni märg, laps süles ja teine kättpidi järel, uksest sisse astus. Ta keelepaelad pääsesid alles siis valla, kui lapsest, kelle Klaara oli rutuga lauale istuma pannud, hakkas noodilehtedele ja vihikutele vett nõrguma.

«Kes see siis on?» küsis Leeni laualt vihikuid koris-tades.

«Eks sa näe, et laps.»

«Kust sa ta võtsid?»

«Laps on laps, ükskõik kust ta pärit. Võta tal märjad riided seljast. Näed küll, et ta väriseb üleni.»

Poiss ei värisenud, kuid Leeni kooris ta siiski sõnakuulelikult paljaks, pistis oma magamisasemele ning kattis hoolega kinni, nii et teki alt jäid välja ainult väike ninanõps ja kaks pruuni säravat silma.

«Tädi, mina olen ka märg,» kostis ukse juurest tasa ning arglikult ja tüdrukuke tuli paljaste jalgade plät-sudes lähemale, veenire taga.

Alles siis, kui ka tüdruk oli endale midagi kuiva selga saanud ja poisi juurde teki alla pugunud, söandas Leeni oma juba esitatud küsimust korrata.

«Need on külanõukogu esimehe lapsed,» vastas Klaara käterätikuga märgi juukseid kuivatades. «Läks ise rajooni, lapsi aga pole tal kuhugi jätta. Naist tal ei ole ja vananimene, kes neid hoidis, on haige. Juba mitu päeva pidas ta lapsi enda juures kantseleis. Kui tal kuskil lähemal käimist on, võtab lapsed kaasa. Rajooni neid ju kaasa võtta ei saa. Sellepärast tõingi nad siia.»

«Kuidas esimees meie peo organiseerimisse suhtub?»

«Jumal seda teab!» heitis Klaara käega. «Kes neist siin aru saab, kuidas nad suhtuvad või mida nad mõtlevad. Ja üldse on see esimees vist üks igavene venivillem. Ütleb, et ilma haridusosakonna loata ei tohi — ja kõik.»

«Siis ei tule ka meie suvisest lasteaiast midagi välja,» muretses Leeni. «Rajooni haridusosakond meile ju mingit rahalist toetust ei saa anda. Ainuke lootus oligi, et peopiletite eest saab mõne rubla. Ja nüüd siis — ei tohi! Miks haridusosakond seda pidu siis lubada ei taha?»

«On kuulda, et kardetakse vastutust.»

«Aga lasteaed? Kuidas sellega jääb?»

«Lasteaeda nad ei keela. Niisugune asi on isegi rajoonile auks. Ainult raha ära neilt küsi, seda tuleb hankida niisugusel teel, mis rajoonile tüli ei tee.»

«Pane oma taskust või mine kulakutelt kerjama,» lausus Leeni meelepahaga.

Klaara kehtas õlgu.

«Tead mis,» jätkas Leeni pärast vähest mõtlemist, «peo teeme ikkagi. On juba vaeva nähtud. Laulukoor käib koos ja harjutab päris korralikult, kuigi praegu on kibe tööaeg. Näitering teeb proove. Spordiring lase kas või täna lavale. Nüüd on inimesed juba ise asjast huvitatud.»

«Aga kui rajoon siiski ei luba?»

«Ärgu lubagu, teeme ilma loata! Kui kõik hästi läheb, ei ütle ka rajoon midagi halba.»

«Aga kui ei lähe hästi? Kui võtavad ninad täis, tee-

vad skandaali, peksavad aknad sisse, mis siis? Kes siis vastutab? Kas mina?»

«Noh, kui sa juba ise ka kardad, mille poolest sa siis esimehest parem oled ja mis õigusega teda sõimad!»

Klaara ninasõõrmed hakkasid erutusest tõmbema. Õde oli puudutanud tema hella kohta. Klaara lubas endale nii mõndagi ette heita, kuid argust ja saamatust mitte. Klaara tõmbus endasse, kuid polnud möödunud poolt tundigi, kui ta istus õe juurde laua taha ja küsis, nagu poleks midagi juhtunud:

«Sa siis arvad, et peame ikka selle peo maha ka siis, kui rajoon tõesti luba ei anna?»

3

Lühike suveöö hakkas juba lõpule jõudma, esimeest aga ei tulnud ega tulnud. Leeni tukkus akna all, toetades pead vastu aknalauda. Klaara parandas laste pestud ja triigitud rõivaid. On see esimees ise, mis ta on, aga tema lapsed on orvukesed. Pole neil ema, kes nende riidehilpe kohendaks. Kui rõivas käriseb, siis nõnda ta jääbki. Ja ega need lapsed näe seepi ja nuustikutki nii tihti kui vaja. Aga armsad ja kenakesed on nad siiski. Vist emasse läinud! Isa on ju ehtne karu, räägitakse, et siberlane. Siia olevat ta saadetud oma salgaga kodusõja päevil kulakuid ohjeldama. Nii ta siia jäigi. Kulakud olevat mitu korda ta elu kallale kipunud, ükskord majagi põlema pannud, aga ära ta siit ei lähe.

Ega siin kulakuid praegugi vähe ole, ja kanged on nad veel küllalt, ainult et kavalamaks ja ettevaatlikumaks muutunud. Võta kas või see eestlasest veskiomanik. Talu tal nagu mõni mõis. Kariloomi ja hobuseid ta palju ei pea, sest nende järgi mõõdetakse majapidamise jõukust. Sigu, kanu, hanesid, parte ja küülikuid on aga kõik kohad täis. Ja mis tal neid viga pidada! Ilma veskita ei saa ka kõige kehvem talupoeg läbi, riigiveskeid aga ei ole ligidal ega kaugel. Tema veski töötab kahe kivipaariga ja mativili muudkui voolab möldri salve. Nepi ajal paisus ta veel õige laiaks

ja ta oli rääkinud, et temasugused mehed Venemaa kitsikusest päästavadki. Mängib suurt demokraati. Olevat ennast parteissegi pakkunud! Maksud on tal makstud, teeb veel riigile kingitusigi. Kui aga keegi katsub talle varbale astuda, siis läheb sellel halvasti. Üldse olevat siin kulakute salajane mõju üsna tugev. Esimees aga vaatavat läbi sõrmede ja ütlevat, ei igal asjal on oma aeg, et praegu ei saavat kulakuid olema-
tuks teha.

Klaara riputas laste rõivad toolikorjule ja heitis lahti rõivastamata voodisse. Nii ta uinuski.

Päike vaatas juba üle männilatvade koolimaja õue, kui esimees viimaks ukse taga kuuseokstel oma märgi jalgu puhastas. Ta oli pikk tugev, kindla, isegi karmi näoilmega ja aeglaste liigutustega üle kolmekümnene mees. Riietatud oli ta pleekinud sõduripluusi ja sinis-
tesse kodukoctud riidest pükstesse, peas hall luitunud soni, mille mõlkis noka alt vaatasid kaks avalat pruuni silma. Teretanud, jäi ta nagu kohmetunult ukse alla seisma, pomisedes vabanduseks, et pole saanud varem laste järele tulla, sest olevat alles praegu koju jõudnud.

«Isa!» hüüdsid lapsed, kes parajasti asemel istudes piima-leiba sõid. Väikemees ulatas piimakruusi õe kätte, ronis, tagupool ees, asemelt maha ja sibas isa juurde. Tüdrukuke pani mõlemad piimakruusid käest ja järgnes vennale. Mehe päevitunud näole ilmus hell naeratus. Ta kükitas maha, haaras mõlemad lapsed oma käte vahele ja surus neid tugevasti enda vastu.

«Kus sa, isa, nii kaua olid?» küsis tüdruk.

«Käisin rajoonionudega tarka juttu rääkimas. Aga kuidas teie elasite? Kas tegite tädidetele palju tüli?»

«Ma ei... te-a,» kogeles tüdruk, piiludes ise üle öla tädide poole.

«Läheme koju,» kiirustas poiss.

«Kohe, pojuke, enne aga peab riidesse panema. Sa, Liisi, aita Sassil nõõbid kinni panna. Mul tarvis veel tädidega rääkida.»

Esimees astus laua juurde ja pani sõnalausumata peoloa lauale.

«Saite ikka!?» imestas Klaara.

«Nagu näete,» muigas esimees. «Vastutuse pärast olge ka mureta. Kõik võtsin enda peale. Kui midagi juhtub, tõmmatakse minul nahk üle kõrvade. Nii et... teie... Selle lasteaiaaga on asi nii,» seletas esimees laudlina narmaid näppides edasi, «et kui ise suudame midagi korda saata, siis takistusi meile ei tehta. Aga materiaalset ega mingisugust muud abi ei maksa rajoonilt oodata. Kui arvate, et ise toime tuleme, hakkame pihta, kui aga leiate, et võime jänni jääda, ei maksa alustadagi.»

Klaara vajus mõttesse. Ühest küljest oli muidugi riskantne kõik organiseerimismured enda ja õe õlgadele võtta, teisest küljest oli tal tegutsemiskihk juba sees ja sellest oli raske loobuda. Esimees aga seisis ja ootas vastust. Klaara langetas selle lasteaia kasuks.

Esimees näppis veel mõni hetk laudlinanarmaid, siis lausus:

«Noh, mis siis ikka. Oleme otsustanud, tuleb peale hakata. Kerge see muidugi ei ole. Külade elanikud suhtuvad veel tänini igasse meie poolt algatatud ettevõttesse umbusklikult. Niikaua, kui pole märgata käegakatsutavat kasu, tõmbutakse paremal juhul tagasi, halvemal aga lüüakse sarved vastu.»

«Seesama külarahvas löi veel mõni aasta tagasi ka nõukogude võimule sarved vastu, aga sellepärast ei jäänud nõukogude võim tulemata,» sähvas Klaara.

«Ma ei ütle ju, et lasteaed peaks tulemata jääma,» pareeris esimees, «juhin vaid teie tähelepanu sellele, et teil läheb raskeks. Teadagi, et abi ja abiliste peale peaaegu ei maksa loota. Praegu pealegi veel kibe tööaeg.»

«Loodame siin õega kahekesi toime tulla,» väitis Klaara. «Teie abi vajame, vaid niipalju, et aitaksite meil rahvale lasteaia tähtsust ja kasulikkust selgitada. Ka pisut ainelist toetust neilt välja nuruda, kas või mõned lauad ja toolid.»

Sellega nõupidamine lõppeski.

Esimehe lapsed, puhtad ja kammitud, ootasid juba ukse juures.

«Kes teid nii toredaks on teinud?» küsis isa.

«Tädi.»

«Aga mis tädile peab ütleva?»

«Ma ei tea,» puges Liisi isa selja taha.

Väikemees hõõrus kimbatuses rusikaga nina.

Täna õdesid veel kord, võttis esimees poja sülle, tütre käekõrvale ja oligi minekuvalmis.

Leeni vaatas kõiki kolme sooja ja mureliku pilguga.

«Viite nad jälle kantseleisse?» küsis ta.

«Ei. Praegu mõtlen nendega küla peale minna.»

«Lastega on ju halb talude vahet vantsida. Üksigi väsitab ära...»

«Ka lastega saab käidud.»

«Jätke nad siis juba parem siia,» kostis laua äärest Klaara range käsk. «Liiga nendele siin keegi ei tee.»

Nii jäidki esimehe lapsed uue kooliõpetaja juurde. Jäid kogu suveks.

Kui esimehe pikk kogu välkus juba kadakate ja noorte mändide vahelisel teel, lausus Leeni naerdes:

«Mulle meeldib see sinu venivillem, ja ma olen kindel, et sul ei lähe raskeks temaga koos töötada.»

Klaara ei vastanud kohe. Alles tüki aja pärast lausus ta: «Eks näe.»

XXI. HÜVASTI!

1

Kolõvani jalamil pakiti juba mitmendat päeva kolleksioone.

Märkamatul oli möödunud suvi ja saabunud sügis. Juba algasidki sajud, tulid vinged tuuled ja hallaööd. Lehised, mis olid alles hiljuti suviselt lõhnanud, uhkedades oma smaragdivärviliste sametkuubedega, tõmbusid nüüd ootamatult järsku laiguliseks. Nende pehmed koltunud okaslehekeseid tiirlesid tuules nobedate sääskedena. Kaljudevahelised teerajad kattusid pruuni koheva vaibaga. Väikesed mägiõed ja -ojakesed paisusid üle öö vägevateks kaskaadideks. Mäed lausa kaikusid nende vihasest möirgamisest. Rahutult visklevate vahulahmakate vahel takerdusid roostevärvilised kõdu-laigud ning kõrgetelt kallastelt allapaisatud hiigelpuud sirutasid ülespoole oma vigastatud tüvesid ja puruksrebitud oksakõnte. Raksatades paiskusid sügavusse kaljurahnud, mille alt paisuvad nired olid kiviklibu ära urgitsenud.

«Küll aga saluteerivad vägevasti,» vangutas vana Rõmovgi oma kandilist pead.

«Hiigla tore!» kiitis Fedja.

Velli vaikis ja väristas õlgu. Teda need pilkasest pimedusest kaikuvad kargatused ja vihaste veekeeriste lakkamatu möirgamine eriti ei vaimustanud. Pigem oli tal tunne, et sellest vihaselt rõkkavast pimedusest võib iga hetk mingi suur õnnetus nende peale langeda.

Telkides oli juba külm ja niiske. Seepärast istutigi õhtuti veel kaua lõkke ümber ja kuulati vana geoloogi muheda huumoriga pipardatud jutustusi tema varasematest ekspeditsioonidest, seiklustest ja võluvatest paikadest, kuhu Rõmovi praegused kaaslased ei olnud veel saanud. Tema jutustustes oli palju erialale omast romantikat, mis sarnastas neid mõnel määral jahimeeste-juttudega. Ühes küsimuses aga nõustusid kuulajad Rõmoviga vaieldamatult: geoloogi elukutse on karm, kuid võluv. Fedjale andsid need jutustused mitu paari fantaasiatiibu.

Velli aga tundis end selles maailmas ajutise, juhusliku teekaaslasena, kelle edaspidine elutee peab kulgema tehastes ja laboratooriumides. Tema eriala ei võimalda talle luulelisi öid lõkke juures ega päevi vabas metsikus looduses, kuid ei jäta teda ka loomisrõõmuta. Tema töö romantika peitub kolbides, retortides ja reaktorites, kus peab lõpmatult otsima ja katsetama, et täiustada olevat ning leida uut, seniolematut. Võib-olla avastab Velligi midagi niisugust, mille väärtus pole palju madalam Kolõvani mäe väärtusest. Huvitava ja kasuliku suve eest oli ta aga Fedjale ja Rõmovile südamest tänulik.

Suvi oli Vellit ka tublisti kosutanud, andnud talle tagasi hingelise tasakaalu ja kaine mõtlemisvõime. Minevikule vaatas ta nüüd nagu Kolõvani mäele, mille rüpes peitub küll palju ilusat ja hinnalist, kuid mis tuleb siiski maha jätta. Kolõvaniga võib ta ehk kunagi elus veel kohtuda, minevikuga aga mitte kunagi.

Velli ja Fedja oleksid pidanud ammu Leningradi tagasi pöörduma, sest ülikoolis oli uus õppeaasta juba alanud. Lahkumiseks oli määratud juba mitu «hommet», kuid homsest sai ülehomme ning töodel ei tulnud lõppu. Rõmov aga ei rutanud ärasõiduga — nii väga oli ta kiindunud oma maagi ja kivimite maailma. Siin oli tal ikka veel midagi teha ja täpsustada.

Viimaks lepiti kokku, et abilised aitavad enne ärasõitu Rõmovil kollektsioonid Mägi-Kolõvani viival teel asuvasse külla viia, kust Rõmov nad ise edasi toimetab.

Leningrad võttis Altaist tagasitulijad vastu terve sületäie uudiste ja üllatustega. Velli ei olnud veel õieti kojugi jõudnud, kui teda rabas üllatus number üks. Korteriukse avas talle mitte vana Marie, vaid pruunisilmne ja tõmmunahaline nägus tütarlaps. Velli üllatust nähes tõttas ta end kiiresti tutvustama.

«Minu nimi on Sveta, olen teie vennanaine,» paiskas ta esimesed laused tulijale vastu, jäi siis vait ja vaatas suurte, abitute silmadega Vellile otsa, nagu küsides, kas ta peab veel midagi ütleva.

«Ven-na-nai-ne? Roberti naine?»

«Jah!»

«Aga kus siis Robert ise on?»

«Sõjakoolis. Neil algasid õpingud juba nädal tagasi. Ta tuleb õhtul. Siis ta küsib teilt luba, kas ma võin nii kauaks siia jääda, kuni ta mulle korteri leiab. Ta ütleb, et enda juurde ühiselamusse ei saa ta mind võtta. Nad elavad seal viiekesi ühes toas. Mina ei ole seal veel käinud ega julgegi minna. Ükskord tuli meile kaks tema toakaaslast tänaval vastu. Vaatasid mind nagu ime-looma. Ja üldse... ma kardan neid.»

«Mina ka kardan,» kostis äkki lapsehäääl pimedast koridorist.

«Kes seal veel on?»

«See on minu õde Zoja,» vastas Sveta, tehes koridori poole tõrjuvaid liigutusi. «Tüütu plika, ei tea, mis temaga peale hakata. Lastekodust putkas ära. Ma ei tahtnud teda kaasa võtta, aga ta tuli ise salaja meile järele. Robert tahab küll teda lastekodusse tagasi viia, tema aga ütleb, et nagunii tuleb seält ära.»

«Muidugi tulen ära,» jonnis plika.

«Astu siis lähemale, näita ennast, saagem tuttavaks,» kutsus Velli.

Pimedusest tuli nähtavale kahupäine, umbes seitsmekahaksa aastane kõhnuke plika, kes oli välimuselt oma vanema õe täielik vastand: sinisilmne, linablondide käharate juuste, teravate, kuid ilusate näojoontega, väle ja jutukas.

«Ise läks mehele, mind aga ajab lastekodusse,» seletas Zoja valju häälega. «Mina ei taha ilma temata seal olla. Ega ma tola ole!»

«Aga kus sa siin elama hakkad?» söandas Velli küsida.

«Sealsamas, kus Svetagi. Ja mis see üldse teie asi on!» lõi plikatirts oma kahupea kuklasse ning kadus pimedasse koridori, kust kuuldus uste paukumist ja Marie tasaseid manitsusi.

«Näete nüüd, missugune ta on,» laotas Sveta käsi.

«Näen,» ohkas Velli. Niisugust vastuvõttu poleks ta osanud uneski ette näha.

Selgus, et mõlemad õed ja veel kolmas, kõige vanem õde, olid varemalt lastekodu kasvandikud. Nende isa oli kodusõja päevil üks tuntumaid partisanijuhte Barnauli lähistel. Ta langes oma kulakust lellepoja käe läbi, kes oli ta oma majja meelitanud ja seal mõrvanud. Laiba oli lellepoeg reel tapetu naisele koju viinud. Sveta mäletas veel seda õudset lugu. Peale isa surma oli ema koos lastega Siberist ära sõitnud ja asunud elama Pihkva lähedale oma venna juurde. Paar aastat hiljem suri aga ka ema tüüfusesse ning kõik kolm orvuks jäänud õde sattusid Pihkva linna lastekodusse. Nüüd oli kõige vanem õde juba abielus ja elas oma mehega Pihkvas. Tema mees teenis komandörina piirivalveväeosas, kus suvel oli olnud ka Robert. Seal, oma kaasteenija perekonnas, oli Robert Svetaga tutvunud ning sügisel Leningradi tagasi saabudes oli ta Sveta kaasa toonud juba oma seadusliku abikaasana.

Zoja, kes oli harjunud vanemate õdedega koos elama, leidis, et tal on õigus seda ka edaspidi teha. Ning Velli omakorda tundis, et tema on küll viimane, kes hakkab seda orvukest siit ära ajama. Hoopis teisiti arvas aga Marie. Ta ei suutnud kuidagi taluda isemeelse tüdruku lõpmatuid vempe ja vigureid.

Niisiis oli koos vennanaise ja ta õe tulekuga rahulik elukord majas rikutud. Pealegi märkas Velli varsti, et noorik oli jõudnud end meheõe korteris juba üsna vabalt sisse seada ja isegi toad oma maitse järgi ümber korraldada, nii et Vellile jäi pigem allüürniku kui korteripere naise osa.

Õhtul tuli Robert, nukker ja murelik.

«Oled sa minu peale väga pahane?» küsis ta õelt.

«Asi pole selles, kes kelle peale pahane on,» vastas Velli, «vaid selles, et meid on nüüd palju ja kõigile on tarvis ruumi leida.»

Samal õhtul sai Velli veel ühe ebameeldiva üllatuse osaliseks. Marie teatas, et ta läheb ära — vanadekodusse.

«Marieke, miks sa seda teed? Sa ju tead, et mul on raske sind ära lasta,» protesteeris Velli.

«Saa aru, laps, et niimoodi on parem,» vastas Marie. «Peavarju saada pole nüüd enam nii kerge nagu mõni aasta tagasi, mil igas majas võis leida mõne pursuide poolt mahajäetud korteri. Kui nüüd leidubki veel kusa-gil mõni vaba urgas, siis vajab see põhjalikku remonti, milleks pole raha ei sinul ega su vennal. Minule aga annab riik ulualuse kuni surmani. Miks peaksin teil siin jalus olema? Praegu on teid siin kolme väikese toa-pugeriku kohta juba viis, tuleval aastal ehk juba rohkengi. Sulle endale ei jää siis vist magamisasetki. Mõlemad Robertiga õpite, ka õppimiseks on vaba nurgakest tarvis.»

Velli pidi tahes-tahtmata Marie väidetega nõustuma, sest venda, kes oli nii äkki perekonna soetanud, polnud tõepoolest kuskile mahutada. Jõuti otsusele, et Velli loovutab oma senised kaks tuba Robertile, ise aga läheb Marie tuppa.

Järgmisel päeval Marie läkski. Nüüd siis oli viimane killuke Velli endisest perekonnast temast lahkunud,

XXII. ÜLLATUSED

1

Õppeaasta teisel poolel korraldati keemikute eriseminarid.

Kautšukistidele* tehti teatavaks, et nende seminarid toimuvad üks kord nädalas, kolm tundi järgemööda, ja juhtima hakkab seminari professor Favorski. See viimane teade tekitas mõningat ärevust. Ühest küljest oli muidugi õnn säärase suure teadlase otsene õpilane olla, teisest küljest aga peljati õpetlast tema ranguse pärast. Oli ju teada, et Favorski loenguid polnud sugugi kerge kuulata. Ta luges tasase monotoonse häälega, tihti köhatades, ise enamasti seljaga auditooriumi poole, kirjutades suurele tahvlile oma lõpmatuid valemite ridu. Kuulajatelt nõudis suurt jõupingutust neid loenguid ühesuguse tähelepanuga algusest lõpuni kuulata. Tih-tigi tegeldi loengul kõrvaliste asjadega — aeti juttu, lehitseti raamatuid või isegi hiiliti tasapisi auditooriumist välja.

Kuid see oli loengul, kus sajad üliõpilased istusid suures ringauditooriumis ja professor askeldas tahvli juures. Sootuks teine asi on seminaril, kus väikesesse ruumi on koondatud kõigest kaks-kolmkümmend inimest ja kõik nad on pidevalt professori range pilgu all. Siin juba ole mees ja pea kolm tundi vastu, ära eksi ega väsi. Oi, kerge see ei saa olema! Pole siis ka midagi imestada, et seminari esimesse tundi läksid nii mitmedki salajase südamevärinaga.

* Nii nimetati ülikoolis sünteetilise kautšuki eriala õppijaid.

Seminari alguseks olid kõik aegsasti kohal, sest Favorski ei sallinud hilinemist.

Velli pinginaaber, väikest kasvu nöpsnina tüdruk, nihutas end ligemale ning sosistas:

«Räägitakse, Favorski saavat ka sellega hakkama, et kui keegi seminaril halvasti vastab, kihutab otsemaid auditooriumist välja. Mina lugesin kõik läbi, mis kusa-gilt sünteetilise kautšuki kohta leidsin. Nüüd on peas võimatu segadus.»

«Mina aga pole ridagi lugenud.»

«Mis te räägite?» kokkus nöpsnina. «Niisugust asja Favorski ei andesta. Järsku näitab teile juba täna ust.»

«Kui aetakse, eks siis pea minema,» vastas Velli ja hakkas joonistama vihikusse jänest, mütsike vasakul kõrval viltu, nagu ta pinginaabril.

«Tere õhtust!» kostis lävelt veidi kumedalt, kuid sõb-ralikult.

Kõik kargasid püsti.

«Pole vaja,» tegi õpetlane käega tõrjuva liigutuse, astus laua juurde ja pani portfelli käest.

Istuti. Vähemalt algus ei paistnud nii kohutav, kui võis oodata. Professoril oli isegi naerumuie näol.

Favorski kohmitses tükk aega portfelli kallal, kõha-tas, kohendas prille, ja leidnud viimaks vajaliku paberilehe, näitas seda auditooriumile.

«Näete, see on teie nimekiri. Nüüd paluksin igaühte püsti tõusta, kelle nime ma nimetan.»

Pinginaaber müksas Vellit ja sosistas:

«Issand küll, kui mu nösunina talle ei meeldi, on kõik läbi.»

Sosistaja suunas lendas üle professori prilliklaaside tauniv pilk. Tüdruk vaikis jalamaid. Hetke pärast lükati Velli ette vihik, mille kaanele oli kirjutatud:

«Ei tea, kas lähen ukse taha või ootan, kuni aetakse?»

«Istuge vaikselt ja ärge nihelge,» kirjutas Velli vihikukaanele ja lükkas selle tagasi.

Favorski tutvus igaühega isemoodi. Mõnda silmitses ta tükk aega ja esitas küsimusi. Teisi ei lasknud püstigi tõusta. Kui järjekord Vellini jõudis, muigas professor ning sõnas:

«Mulle näib, et oleme juba tuttavad. Nii-nii, hm! Istuge!»

Velli istus, ta kõrvad õhetasid. On aga hea mälu sel vanal valemitereservuaaril! Küllap mäletab sedagi, et nägi teda pärast kevadist eksamit oma tütre toas.

Velli ei saanud kuigi kaua professori head mälu imetleda, sest ta ette ilmus jälle tuttav vihik, mille kaanel ilutses suur küsimärk uudishimust pärani silmadega.

«Kevadisel eksamil kukkusin tema juures läbi,» kirjutas Velli üle kogu vihikukaane sentimeetri-pikkuste tähtedega.

«Aa-aa-aa!» kostis pikalt ja tasa ta kõrvalt.

Professorit huvitas, mida tudengid oma erialasest kirjandusest on lugenud. Tõusis mitu kätt korraga. Lasknud pilgul libiseda üle vastata soovijate, osutas teadlane pliiatsiotsaga Velli nõpsninalisele pinginaabritele: «Kuulaksin teid.»

Tüdruk kargas krapsti püsti ja vuristas agaralt maha loetud raamatute nimekirja.

«Hm,» muigas Favorski, «näib, et teie olete rohkem lugenud kui mina.»

Pärast seda kainestavat märkust polnud enam palju neid, kes soovisid teatada, kui palju ja mida keegi oli lugenud, nii et professoril tuli küsida, kas on ka niisuguseid, kes üldse erialase kirjandusega tutvunud ei ole.

Peale Velli käe tõusis veel ainult üks käsi.

«Noh, algus polegi nii halb,» arvas professor.

Järgmisel tunnil pidas ta lühikese sissejuhatava loengu ning andis edaspidiseks kirjanduse soovitusnimekirja. Sellega lõppeski esimene kardetud kohtumine range professoriga.

«Polnudki väga kole,» järeltas Velli pinginaaber.

Edaspidi selgus, et algul olid hirmul tõesti liiga suured silmad. Loengutel tavaliselt kuiv ja asjalik, oli teadlane seminari väikesearvulise kuulajaskonna ees otsekui ümber vahetatud. Siin, kus õppeainet arutati kollektiivselt, oli õpetlane väga erk ja tähelepanelik. Ta julgustas oma õpilasi, suunas nende teaduslikku mõtlemist ja õpetas neid ka oma mõtteid teaduslikus keeles väljendama.

Eriti aga üllatas kuulajaid, kui tundlikult reageeris professor nende väsimusele ning sellest tingitud huvi ja vastuvõtlikkuse langusele. Leidlikult põimis ta siis keemiasse mõne teravmõttelise anekdoodi, episoodi enda üliõpilaspõlvest või naljaka loo mõnest oma kolleegist. Hetkeline lõbus tuju hajutas sedamaid väsimuse ning kontakt kuulajaskonnaga oli jälle taastatud.

2

Mõni päev hiljem istus Velli keemiateaduskonna teaduslikus raamatukogus ja nägi kurja vaeva tarviliku erialase kirjanduse otsimisega. Siin olid nad kõik, need mitukümmend tuhat inimese sõpra ja abimeest. Luitunud seljad vaatasid ükskõikselt ja tummalt inimesele, kes vajab nende abi, kuid ei osanud seda leida.

Õppejõududel on kerge öelda, et vastava kirjanduse leiate raamatukogust. Aga katsu sealt nii hõlpsasti midagi leida! Kataloogid on küll olemas, kuid raamatu nimi ütleb vähe sellest, mida ta sisaldab. Velli istus juba tükk aega nõutult ega teadnud, millest õieti peale hakata. Temast pisut eemal istus raamatute taga dotsent Ivitski, professor Favorski assistent. Selle mehe kohta räägiti, et ta olevat mõnes suhtes veel rangem kui Favorski ise. Möödunud aastal oli ta juhatanud orgaanilise keemia seminari ja sellest ajast tundis-teadis teda ka Velli. Ivitski oli napolisõnaline, nõudlik ja naeratas harva.

Velli märkas, et Ivitski vaatab juba mitmendat korda tema poole. See häiris teda. «Mõtleb vist, et mis sa neid raamatuid sorid, kui ei oska sealt midagi vajalikku leida.» Ja Vellile meenusid jälle kõik kuulnud halvustavad märkused töölisfakulteedist tulnute kohta. Hinges tõstis pead vana tuttav trots. Ivitski poole ta enam ei vaadanud, ainult kuulis, kui dotsent tõusis ja eemaldus. Mingu pealegi! Siis pole enam kedagi nägemas, kuidas ta oma oskamatusega maadleb.

Velli ei märganudki, et Ivitski oli tema taha seisma jäänud ja jälgis tähelepanelikult ta tegevust. Seepärast ta võpataski, kui järsku kuulis:

«Mulle näib, et teil on veidi raskusi kirjanduse leidmisega. See ei olegi nii keeruline. Kui teil pole midagi selle vastu, jagan teiega meeeldi oma kogemusi.»

Vaadanud üles, nägi Velli kahte sooja silma ja sõbralikku naeratust. Velli kohmetus ja trots jäid kurku kinni. Alles mõne hetke pärast suutis ta kogelda:

«Kui see teile tüli ei tee, oleksin tänulik.»

Ivitski viis Velli ruumi tagaseinas asetseva madala riiuli juurde, osutas käega selle kohal rippuvale sildile ja lausus:

«Näete, siin on teatmikud. Neist leiate viited kõigi teid huvitavate küsimuste, raamatute, artiklite ja traktaatide kohta, samuti ka iga tänapäeval tuntud keemilise aine kohta. Need köited siin aga juhatavad kätte kirjanduse orgaanilise keemia alalt, need jälle anorgaanilise keemia, need füüsikalise keemia, need keemia tehnoloogia alalt ja nii edasi. Võib ka juhtuda, et teatmikus viidatakse mõnele raamatule või ajakirjale, mida selles raamatukogus ei ole. Puuduva leiate kindlasti Teaduste Akadeemia raamatukogust, mis asub siinsamas ülikoolihoone taga. Kas kõik on selge?»

Velli noogutas.

«Väga hea. Teeme kohe katset. Palun leidke mulle vajalik kirjandus... noh... kas või akriidiini kohta.»

Ebakindla käega avas Velli esimese orgaanilise keemia käsiraamatu ja laskis pliiatsiotsal üle tähestikulise registri libiseda. Siin ta ongi!

«Tubli,» kiitis Ivitski, «teil läheb ju üsna kergesti. Nüüd otsige see välja, mida te enne otsisite.»

Ka selle leidis Velli kerge vaevaga.

«Näete nüüd,» naeratas Ivitski, «miski pole raske, kui ainult teatakse, kust otsast peale hakata. Pea on inimesel üks, ja seegi pole kuigi suur, kogu maailma tarkus sinna ei mahu. Ka ülikool ei tee kedagi nii targaks, et sellest piisaks kogu eluajaks. Teadus on nagu inimkond — järjest sünnib uus ja kaob see, mis on vananenud. Kõike, mida inimhõimustus kunagi on avastanud või loonud, võib leida inimkonna suurimast varasalvest — raamatutest.»

Velli oli üllatatud ja liigutatud. Abi, soe ja siiras, tuli sealt, kust seda oodatagi ei osanud. Tänanud dotsenti, tahtis ta oma laua juurde tagasi minna.

«Oodake viivuke!» hüüdis Ivitski.

Velli seisatas.

Ivitski veeretask mõni hetk pliiatsit näppude vahel ja lausus siis:

«Mulle tehti ettepanek... ja mitte ükski mulle, vaid kõikidele professoritele ja dotsentidele, et me hoolitseksime oma järelkasvu eest. See tähendab, et me valiksime üliõpilaste seast andekamaid, keda võiks hiljem aspirantuuri jätta, ja võtaksime nad juba nüüd oma hoole alla. Teid ma mäletan orgaanilise keemia seminarilt. Ühiskondlike organisatsioonide poolt teie kandidatuur vist vastuseisu ei leia. Niisiis, kui teil pole midagi selle vastu, pakuksin end teie esimeste sammude juhendajaks teaduse alal.»

See ettepanek tuli Vellile nii ootamatult, et peas läks kõik segi. Ta ei osanud isegi tänada endale osutatud tähelepanu eest. Õlgu kehitades kogeles ta:

«Ma tõesti ei tea... Olen ju töölisfakulteedist ja...»

Ivitski nägu kaunistas jälle muhe naeratus.

«See kriteerium on juba aegunud,» vastas ta. «Elu ja aeg on õpetanud, et niisugused postulaadid ei pea enam paika ja nendest tuleb loobuda. Õppe edukuse statistika näitab, et erksaid ja vastuvõtlikke päid pole töölisfakulteedist tulnute hulgas vähem kui keskkooli lõpetanute seas. Tahet, sitkust ja visadust on aga esimestel veel rohkemgi, ja see omadus pole teaduslikule töötajale sugugi väikese tähtsusega. Mina isiklikult pole kunagi eelistanud ühtesid teistele ja oleksin nõus koos teiega tegelikult tõestama, et eksivad need, kes olid või on veel praegugi teisel arvamusel. Et härjal kohe sarvist haarata, annaksin teile juba täna väikese ülesande. Mis oleks, kui te sünteesiksite ühe uue värvaine karbosoolide rühmast?»

«Mis siis ikka. Teen proovi.»

«Nädala pärast ootan siinsamas teie koostatud tööplaani, kus peab olema märgitud kõik, mis selleks tööks vajate.» Ivitski jättis hüvasti ja läks.

Oli varakevadine õhtu. Velli sammus heatujuliselt kodu poole. Ilm oli sula, jalge all lirtsus lobjakas. Meenus, et suvi hakkab lähenema ja ühes sellega ka aeg jälle palgalisele tööle mõelda. Eeloleval suvel tuleb tal muidugi leppida sellega, kuhu ta praktikale määratakse. See asjaolu tegi küll veidi muret, aga... mured muredeks! Täna oli siiski tore päev. Ta esitas Ivitskile oma esimese ja algusest lõpuni iseseisvalt koostatud tööplaani, millega mees rahule jäi ja isegi kiitis teda. Ikkagi suur sündmus, mille üle pole patt rõõmustada ja kas või tsipake uhkegi olla. Ei, ta ei kadesta Fedjat! Ka keemiku töö on väga huvitav ja paljutöotav. Edaspidi, kui pole enam hädalist vajadust kingaraha teenida, võib ta suvevaheaegadel ka turistina ringi kolada. Palju huvitavat on veel ees, ja ka sellest maksab rõõmu tunda.

Jõudnud koduhoovi, nägi Velli, et tema toa aken on valgustatud. Kes seal võib olla? Küllap jälle Zoja, kes millegipärast tunneb erilist huvi tema toa vastu ja käib seal tihti sorimas. Venna ja vennanaise pärast oli Vellil piinlik oma toa ust lukustada, kuid väike nuuskur otse sundis seda tegema. Et uudishimutsejat teolt tabada, lähenes Velli tasahilju uksele, avas selle kuulmatult ja... jäi nagu naelutatult seisma. Toas istus tema kirjutuslaua taga Eduard Pungart ja luges rahumeeli Velli päevikut, mida ta pärast Alberti surma oli mõni aeg pidanud ja mis nüüd niisama laualaekas lebas. Vellis tõusis pahameel. Kuidas tohtis Eduard tema toas niimoodi omavolitseda? Mis õigusega? Kes lubas tal üldse tema äraolekul tuppa tungida ja siin veel tema asju sorida? Tekkis kange tahtmine kas või sellesama päevikuga tal kõrvad kuumaks kütta. Seal aga tõusis Eduard toolilt, pöördus tulija poole, haaras tervituseks ta käe ja päevikule osutades lausus õpetlikult:

«Ei ole hea niisuguseid asju lahtiselt lauale jätta. Võivad sattuda kõrvaliste isikute, näiteks kas või minu kätte. Mul polnud aimugi, et sa üldse niisuguste asjadega tegeled, aga nüüd sattusin päris kogemata su päevikule.»

«Kas tõesti kogemata?»

«Ausõna, päris kogemata. Tulin siia, et... noh, tahtsin juba ammugi sinuga üht tõsist juttu rääkida. Olen juba mitu korda su ukse tagant pika ninaga tagasi läinud. Praegu otsustasin oodata, kuni tuled. Sinu lahke vennanaine palus mind sinu tuppa astuda. Siin leidsingi laualt selle lahtise vihiku ja — andesta, muidugi natuke lugesin. On väga huvitav! Ei oodanud, et sa nii suur romantik oled.»

Vellil oli tunne, otsekui seisaks ta alasti Eduardi ees. Päevik ei õlnud mitte kellelegi kõrvalisele lugemiseks määratud. See oli tema enda valuliste mälestuste salajasim nurgake, kuhu oli peidetud kõik, mis oli püha ja kallis ainult temale ja mida keegi teine ei mõista nii, nagu tema ise. Aga kuidas päevik lauale sattus? Äkki märkas ta, et ka tema punane plüüsmapp on laual, kaaned laiali, ning seal sees olnud esemed korratult lauale paisatud. Ühele Alberti fotole olid pliiatsiga pikad ja paksud vurrud nina alla joonistatud. Nüüd oli selge, et see on Zoja temp — tema oli pannud toime järjekordse uurimisretke Velli tuppa. Ei ole midagi parata — uksele tuleb lukk muretseda, vaadaku vennanaine sellele kuidas tahab.

Vabastanud end üleriietest, asus Velli lauda koristama.

Eduard võttis laualt foto, millel olid Velli ja Albert kahekesi, silmitses seda tükk aega ning pilti tagasi panes küsis:

«Kas sa ei kavatse enam kunagi oma pead nii usaldavalt kellegi õlale panna?»

Milline lubamatu sissetung tema intiimsetesse asjadesse! Vellilt nõudis suurt jõudu, et oma pahameelt maha suruda ja rahulikult vastata:

«Praegu mul vähemalt sääraseid kavatsusi ei ole. On palju pakilisemaid vajadusi ja ülesandeid kui pea kalutamine kellegi õlale.»

«Ja see võib veel kaua kesta?»

Jälle nagu mingi ülekuulamine...

«Ma ei tea. Milleks niisugused järelepärimised?»

Eduard läitis paberossi, tõusis ja käis suitsu pahvides mõned korrad edasi-tagasi. Siis seisatas ta Velli ees,

võttis mõlema käega ta õlgadest kinni ja keeras ta näoga enda poole.

«Mis sul viga on?» taganes Velli.

«Viga...» naeratas Eduard virilalt ja laskis Velli õlad lahti. «Sinu silmis võib see tõesti veana paista. Sina oled ju...»

«Kes ma olen?»

«Idealist, vähemalt niisugustes küsimustes.»

«Missugustes nimelt?»

Eduard läks akna juurde ja vaatas tükk aega välja. Seal keerlesid tuules lumehelbed.

«Olgu,» ütles ta siis järsult ja otsustavalt ümber pöördudes. «Kunagi pean selle ikkagi välja ütleva. Tea siis, et ma... armastan sind. Armastan sellest päevast peale, mil sind ühiselamus esimest korda nägin. Ma pole sellest sulle kunagi rääkinud, sest... see oleks olnud mõtetu. Pealegi oli Albert minu parim sõber, kellele ma siiralt head soovisin. Armastan väga oma poega. Kuid Betti ei taha ka seda mulle lubada. Mulle ei ole jäänud midagi peale vastiku väikekodanliku miljöö, mida ma vihkan ja mille eest olen valmis põgenema ükskõik kuhu.»

Velli seisis nagu tulp keset tuba. See Eduardi pihtimus oli talle nii ootamatu, et ta ei teadnud, mis selle peale vastata. Tema silmis ei ole ju Eduard kunagi midagi rohkemat olnud kui ainult Alberti hea sõber ja seltsimees nagu paljud teisedki.

«Ütle siis ometi midagi,» nõudis Eduard peaaegu rae-vukalt.

«Eduard, saa aru, et...»

«Saan aru... Selge! Vägisi ei saa armas olla. Arvasin, et... kuna t e d a enam ei ole... Kui aga... Noh, olgu! Ega ma veel ei sure... Ja Bettile ka ei tee midagi halba. Niikuinii lähen tema juurest ära. Sina aga... mõtle siiski mu sõnade üle järele. Nüüd sa tead... Ainult raske on, et oled nii lähedal ja ometi nii kaugel.»

Eduard võttis mütsi ja sineli. Ukse juures ta seisatas ja lausus:

«Seekord hüvasti. Ütlesin välja kõik, mis on aastaid mu südant vaevanud. Ma tulen kunagi veel.»

Mõni päev hiljem külastas Betti Vellit. Ta oli üleni pisarais ja kurtis, et ta mees olevat täiesti ogaraks läinud, otsivat endale isegi juba uut korterit. Mida talle õieti vaja on? Betti hoolitseb tema eest, tahab kõigest hingest, et ta oleks õnnelik ja oma eluga rahul. Aga tema, Eduard, aina nõhiseb omaette nagu sünge ilm. Kui talt midagi küsida, läheb enne pea halliks, kui vastuse saad. Nüüd tahtvat Eduard talt poega ära võtta, sest Betti ei oskavat last kasvatada. Vaat kus jutt! Jürit tema aga Eduardile ei anna. Aga ega ta siia Velli juurde ainult kurtma ja ohkima ei tulnud, on veel muidki põhjusi. Asi seisab selles, et tema arvates olevat Eduardil kusagil veel keegi teine naine mängus. Niisama jumalamuidu see mees niisugune ei oleks. Ainult et ta ei räägi midagi, kes ja kus. Oleks hea, kui Velli kat-suks temalt välja pinnida. Nad on ju vanad tuttavad, ja niipalju kui tema teab, peab Eduard Vellist lugu. Ehk ta avaldab midagi. Võib ka olla, et see teine on mõistlik ja arusaaja inimene, loobub ise Eduardist, kui teada saab, et tal on korralik perekond ja naine, kes oma meest otse jumaldab. Ehk on sel teisel kergem Eduardist loobuda. Siis muutuks kõik veel heaks.

Lahkudes surus Betti lootusrikkalt Velli kätt ja ütles, et jääb temale lootma. Vellil endal ei pruugi Eduardi otsida, küll tema, Betti, juba selle eest muretseb, et Eduard mingil ettekäandel ise Velli juurde tuleb.

4

Velli tuli kalmistult. Täna oli ta mulda sängitanud Marie. Siin aga elab juba teine perekond, olgugi et venna oma. Küllap vennanaisel oleks ka Velli tuba vaja, sest tema teine õde tahaks ka Leningradi asuda, õppima hakata. Võib-olla olekski mõistlikum jätta korter neile ja sõita hoopis mujale, kuskile kaugemale, kuhu igaüks sõita ei taha.

Igal pool on inimesed, on töö. Ainult et võimalused enesetäiendamiseks pole praegu veel kõikjal ühesugused. Ülikooli aspirantuuri pärast on kahju Leningradist

lahkuda. Väga kahju on ka sõpradest, kuigi lahkumine tuleb nii või teisiti. Nad kõik lõpetavad kevadel õpingud ja sõidavad laiali. Fedja jääb ehk siia. Tehti ju temalegi ettepanek aspirantuuri jääda, kuid ta veel kõhkleb — muidugi Tanja pärast.

Tuli Betti. Harva möödus mõni päev, mil ta ei külastanud oma «ainukest sõbratari», nagu ta Vellit nüüd nimetas. Oli ju tarvis kellelegi oma sassiläinud perekonnaasjade peensusi pihtida. Täna oli ta Jürikese kaasa toonud ja Vellile oli väga vastumeelt, et Betti lapse ees ta isast nii palju halba rääkis.

Ka Eduard oli teda paar korda koos pojaga külastanud. Lapse juuresolekul oli ta aga täiesti korrektne. Velli oli nende kahe inimese pihtimustest kõrini tüdinud. Nad ei sobinud teineteisega kuidagi kokku, kuid millegipärast ei läinud ka lahku. Jüri oli endiselt teljeks, mille ümber see logisev karussell keerles ja mida kuidagi ei suudetud jagada nii, et nad mõlemad oleksid rahule jäänud. Seda mõistis ka laps, kannatas selle all ja hakkas lõpuks vanemaid võõrastama. Ema püüdis teha kõik, mis oskas, et last täielikult enda poole meelitada. Ka nüüd surus ta poja pea oma põse vastu ja küsis:

«Jürikene, ega sa ometi taha, et isa sulle uue ema tooks?»

Poisike rabeles ema käte vahelt lahti, puges tugitooli seljatoe taha ja vastas sealt mossitades:

«Kui ta ei käratse... ei riidle... siis tahan.»

«Kas kuulsite?» peksis Betti endale rusikatega vastu pead. «Seda on tema lapsele õpetanud! Tema, tema, mitte keegi muu. Ta tahab mind ära hävitada, ta kisub mu käest isegi lapse ära! Ta ajab mind elusalt hauda. Mille eest? Issake küll, mis ma olen talle teinud? See on tänu selle eest, et olen teda mitu aastat orjanud.»

«Ärge olge ori, vaid näidake, et suudate ka inimene olla. Siis peab ka mees teist rohkem lugu. Vabatahtlikke orje ei hinnata meie ühiskonnas, seda peaksite teadma,» andis Velli nõu.

«Teie kõik olete minu vastu! Ka teie süüdistate mind,» nuuksus Betti.

Helistati. Väike Zoja laskis kellegi sisse. Koridoris oli kuulda samme.

Betti rabas peegli järele ning asus kiiruga nägu puuderdama. «Issake, kui hirmus ma olen.»

Sammud peatusid ukse taga... ja eemaldusid hetke pärast. Kes seal oli?

Velli avas ukse. See oli Eduard, kes rühkis välisukse poole. Velli tahtis lasta tal vaikselt ära minna, kuid oli hilja, sest Betti seisis juba ta kõrval. Järjekordne jagelus ja segadus olid vältimatud.

XXIII. TEED SUUNDUVAD MITMELE POOLE

1

Üle hulga aja helises Velli väike tuba jälle noorte häältest. Täna lõbutseti, lauldi ja tantsiti, sest täna oli jälle rõõmupäev. Täna pühitsesid kõrgema kooli lõpetamist need, kes kunagi olid koos alustanud oma vaevarikast haridusteed töölisfakulteedi esimesel kursusel. Nüüd olid nendest noortest saanud kõrgema haridusega spetsialistid. Mõne päeva pärast valguvad nad laiali üle suure kodumaa, et rakendada oma jõudu ja oskusi neile määratud töökohtadel.

«Kas mäletate veel, kuidas me esimest korda kokku saime?»

«Või veel, kes seda ei mäletaks!»

Marjam on nüüd agronoom ja usbeki mehe noorik, kes usbeki keelegagi enam jänni ei jää. Ent tatari neidude tantse tantsib ta niisama nõtkelt ja graatsiliselt nagu varemgi.

Koosviibijate hulgas on ka Aliisi lelle kasutütar Helvi. Ta on lõpetanud alles ülikooli esimese kursuse, kuid Fedja on jõudnud temast juba veendunud geoloogi teha.

Oodati Fedjat, kes millegipärast hilines.

Niina meenutas, kuidas Fedja oli esimesel õhtul ühiselamus neile «prožektori» toonud.

«Ja kuidas siis Klaara meiega torises!» lisis Hanna.

«Oi, vist tulebki!» hüüdis Leeni, kes oli helistamist kuulnud ja tõttas ust avama.

Tulija ei olnud Fedja, vaid hoopis Aliis, keda täna ei oodatudki, sest oli teada, kui paljuke paarikuune tütreke talle aega jätab. Aga siin ta seisis, valge kleit seljas ja suur kimp põllulilli käes.

«Kui tore!» juubeldas Velli. «Kust sa need lilled said?»

«Jaan tõi eile Liigovost.»

Aliis piirati sisse ja kõik ruttasid suruma naise kätt, kes oli söandanud konservatooriumi lõpetamise aastal emaks saada.

«Kas tütreke laulab vägevasti?» esitas küsimuse Marjami teinepool.

«Ja kuidas veel!» vastas õnnelik ema. «Hääl on tal tõesti kadestamisväärne. Vahel laseb niisugust koloratuuri, et mina topin pea padja alla ja naabrid kolivad südaööl kööki.»

«Aga Jaan?»

«Jaan... tema arvab, et ühest soololauljast olevat vähe. Tema eelistab koorilaulu.»

«Täitsamees,» kiitis usbekk. «Kui juba lapsi on, siis olgu vähemalt pool tosinat!»

Kahjuks ei saanud Aliis kauaks jääda. Ta jagas oma lilled sõpradele, lubas Vellit tema ärasõidul tingimata saatma tulla ja lahkus.

Trepil aga sattus Aliis ootamatult kokku Fedjaga, kes mööda trepiastmeid üles tormas.

«Kuhu sa nii ruttu juba tõttad?» haaras ta Aliisi käest.

«Oh, ära pea mind kinni,» hädaldas Aliis, «mu tütre-tirts nõuab süüa.»

«Ah nii! No pole viga, küll Jaan teeb talle määmi.» Ning Fedja tiris Aliisi kättpidi tuppa tagasi.

«Kus sa nii kaua lonkisid?», «Millega sa tegelesid?», «Ega muud — vist luuletasid jälle?» sadas ootajatelt küsimusi ja hüüatusi Fedjale vastu.

«Jah... tahtsin küll... lahkumislaulu teha, aga...» laotas Fedja kurvalt käsi.

«Mis «aga»? Too lagedale, lase kuulda!» Fedja talutati kähku tahapoole.

«Aga... seda ei ole veel, alles pooleli. Algust ei ole... ka lõppu ei ole... ainult keskelt natuke...» Ta

tõmbas paberilehe taskust. «Näete, siin see on... teine salm...»

«Siis loe seda teist salmi, seda keskmist, seda kõige paremat!»

Ja Fedja luges:

Täna las heliseb uljalt me naer,
homme meid ootab kas vedur või laev,
ükskõik kuhu siit
ta ära meid viib,
me sõprus, see...

Samal hetkel prahvatas järsku uks lahti ja lävele ilmus Klaara, pisipoiss käekõrval. Tema tagant vaatas Juhan, tütreke süles ja mahukas kohver käe otsas.

Hetkeks jäid kõik imestusest tummaks, sest Klaarat ei osatud oodatagi, ka uksekella helinat ei olnud keegi kuulnud. Siis aga pääses rõõmumüra valla: «Tohoh, Klaara! Ja Juhan! Terve perega! Vaat see on alles tore!»

«Aga kuidas te korterisse pääsesite? Ega ometi läbi lukuaugu või uksepraost?» imestas Velli särasilmi Klaarat kaisutades.

«Ei, kullakesed,» muheles Klaara, «ei minusugune enam lukuaugust ega uksepraost läbi pääse.» Ta oli tõesti tublisti kosunud.

Ega uued külalised ukse juurest palju kaugemale pääsenudki, nii vähe oli pisukeses toas ruumi.

«Nüüd, Vellikene, käristame veel su pugeriku lõhki,» naeris Robert ja ruttas oma tuppa viivat vaheust avama.

Klaara hõivas jalamaid söögilaua ja hakkas sinna kaasatoodud söödavat laduma.

Kui lauale ilmus ümarik, ahjus küpsetatud suitsusink, võeti see valju käteplaginaga vastu.

«Nüüd peaks siin ka mõni vägev pudel olema,» arvas Robert otsivalt ringi vaadates. Talle näis, nagu oleks Fedja teinud mingi ebamäärase käeliigutuse.

«Ehk on teil ka puskarit kaasas?» kõõritas Leeni Klaara kohvri poole.

Lõbus ilme Klaara näol asendus kohe karmi kurruga kulmude vahel ja juba kuuldigi tema nii tuttavat torisemist:

«Või puskarit niisugusel koosviibimisel?! Juba paljas sõna ajab iiveldama. Pane aga teekann kähku tulele!»

Leeni tõttas käsku täitma.

Nüüd aga tõusis Juhan ja hakkas oma mantli taskus kobama. «Ehk võiks puskari asemel sõstraveini proovida?» Ja ta asetaski pudeli lauale suitsukintsu kõrvale.

«Tubli,» hüüdis Robert, «ka sõstravein on mõnus jook. Ja kui sellele veel pisut kangemat lisada, siis... läheb korda!» Ta käes oli pudel konjakit, mille asetaski eelmise pudeli kõrvale.

Üldine kiidumürin summutas Roberti viimased sõnad.

«Noh, kui juba nii kange jook, siis olgu ka suupiste kindlam,» rõhutas Klaara ja hakkas rutuga singiviilukaid taldrikule panema.

«Jaa,» hüüdis Fedja käsi hõõrudes, «kui juba meie kallis Klaara majas kamandab, on kohe mõnus ja kodune tunne, meenub meie endine ühine «kuuetoaline» Petrogradi poolel!»

«Täpselt!» kinnitasid teised. «Olgu siis esimene toost meie endise kuuetoalise korteri mälestuseks!»

Sõstravein sillerdas juba klaasides ja käed sirutusid teda haarama, kui Klaara nägu äkki tõsines:

«Aga kus on Eduard? Miks teda siin ei ole?»

Leeni ja Velli vahetasid pilke. Teised ei osanud midagi öelda, sest nemad ei teadnud üldse Eduardi ja Betti perekondlikust kodusõjast...

2

Lilled peos, südames soe ja nukker tunne, seisis Velli lahtise vaguniakna juures. Eile olid nad saatnud Marjamit ja Hannat, täna saadetakse teda. Homme naaseb ka Klaara oma Tolbitsasse, kus ta nähtavasti on juured juba sügavale mulda surunud. Paari päeva pärast sõidab Niina Siberisse oma taigat ja tundrat elektrifitseerima. Nii valguvad nad laiali üle kogu kodumaa, nemad... uus vahetus... Kõigil neil on ees uued, seni-tundmatud teed ja rajad, uued kohtumised ja sõbrad, kuid igaüks neist jätab ka siia midagi kallist ja kordumatut, mida kaasa võtta ei saa. Vellil jääb siia vana

kalmistu ja pisike kalmuke põliste puude all, kuhu ta veel täna hommikul lilli viis. Seal aga kaugel lääne pool päikeses terendava horisoni taga on traattõketega piir... ja sealpool piiri kolm kalmuküngast, mille asukohta ta ei teagi. Sinna ei vii keegi lilli. Kas ta leiab kunagi need hauakünkad?

Velli vaatas vennale, kes seisis saatjate hulgas, naise käsi pihus. Roberti nägu oli nukker, kuid naine naeratas talle, ja küllap varsti naeratab ka Robert.

Velli tee aga viib Rostovisse, linna, millest ta teab tänini vaid niipalju, et see asub Doni kaldal ja et seal on ülikool.

Velli ärasõit tuli kõigile äkki ja ootamatult. Juhtus nii, et keegi noormees Rostovi ülikoolist, samasugune verivärske aspirant nagu Velligi, tegi talle oma õe kaudu ettepaneku vahetada töökohad. Velli nõustus. Nüüd, mil tal polnud enam perekonda ja ta parimad sõbrad sõitsid igasse ilmakaarde laiali, oli tal peaaegu ükskõik, kus elada ja töötada.

Otsust ära sõita mõjutas teatud määral ka Eduard, kes praegu seisis platvormil, sõnatu ja sünge. Küllap ta kunagi saab aru, et selline lahendus on kõige parem.

Velli naeratas ja noogutas Eduardile hüvastijätuks. Eduard ütles küll «nägemiseni», kuid... kodumaa piirid on ääretud. Kahe inimese teed siin kergesti ei ristu, kui inimesed ise neid ei suuna. Võib-olla viib elu Velli Rostovist kaugemalegi, nii et — ela hästi, Eduard! Ära ole morn, ära mossita! Küllap sinagi leiad veel, mida igatsed.

Velli naeratas ka vennanaisele, olles rõõmus, et oli oma ärasõiduga viimasele suure kingituse teinud. Nüüd jääb vennanaine ainsaks perenaiseks korteris ja võib Velli toa oma õele anda. Kes võib Svetale seda pahaks panna, et oma õde on talle lähem kui meheõde!

«Roobu, naerata sinagi! Ma kirjutan varsti!»

Aga kus on Fedja? Miks pole teda saatjate hulgas?

Vedur vilistas ja hakkas auru pahvima. Aliis nuukatas ja peitis näo rätikusse. Viimased käepigistused, parimad soovid ja lehitavad käed saatjate peade kohal nagu rabelevad linnud.

«Kirjuta! Kir-ju-ta!», «Hüvasti!», «Ela hästi!»

Äkki eraldusid mahajääjate hulgast kaks inimest. Nad jooksid teineteise käest kinni hoides veerevale rongile järele, lehvitasid rätikutega ja hüüdsid midagi. Need olid Fedja ja Tanja.

Mõlemad hilinejad lehvitasid käega ja Velli lehvitas neile vastu, kuni nad kadusid silmist.

Kui polnud enam näha sõpru ega Lenini linna, pühkis Velli põselt pisara ja istus. Talle meenusid Fedja lahkumislaulu lõpuread:

Las olla me vahel mäed, taigad ja veed.
Tean, kunagi ristuvad jälle me teed.
Siis aastatehall
vist juustes on meil,
kuid süda on noorusesõprusest hell.
Head nägemist, sõbrad, ju kolmas löönd kell!

SISUKORD

- I. Unistuste lävel 5
- II. Argipäevad 16
- III. Esimene samm on astutud 26
- IV. Uue aasta vanad mured 31
- V. Kevad 40
- VI. Mitte alati pole veri paksem kui vesi 50
- VII. Valgused, puud, *alma mater* ja valge Neeva 66
- VIII. Unistused ja tegelikkus 81
- IX. Sellest, mis oli ja mis olemata jäi 89
- X. Sügis ja rajud 101
- XI. Suur kaotus 109
- XII. Esimene lend sirutab tiibu 116
- XIII. Suvele järgneb sügis 123
- XIV. Ületamatuid vaheseinu polegi 132
- XV. Ärevad päevad 137
- XVI. Mured 149
- XVII. Jäljed lumel 161
- XVIII. Elu tuleb elada 177
- XIX. Vägilaste maale 190
- XX. Klaara Tolbitsa külas 205
- XXI. Huvasti! 214
- XXII. Üllatused 219
- XXIII. Teed suunduvad mitmele poole 231

Анна Паас
НОВАЯ СМЕНА
На эстонском языке
Оформление Х. Вийрес
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetajad R. Arrak ja E. Priidel
Kunstiline toimetaja A. Raja
Tehniline toimetaja V. Alev
Korrektor E. Bachwerk

Ladumisele antud 8. VII 1968. Trükkimisele
antud 25. IX 1968. Trükipaber nr. 2 – Ko-
hila Paberivabrik, 54×84/16. Trükipoog-
naid 15. Tingtrükipoognaid 12,6. Arvestus-
poognaid 12,25. Tiraaž 12 000. MB-08048. Tell-
mise nr. 2314. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn,
Pikk 40/42.

Hind 58. kop.

7-3-5

